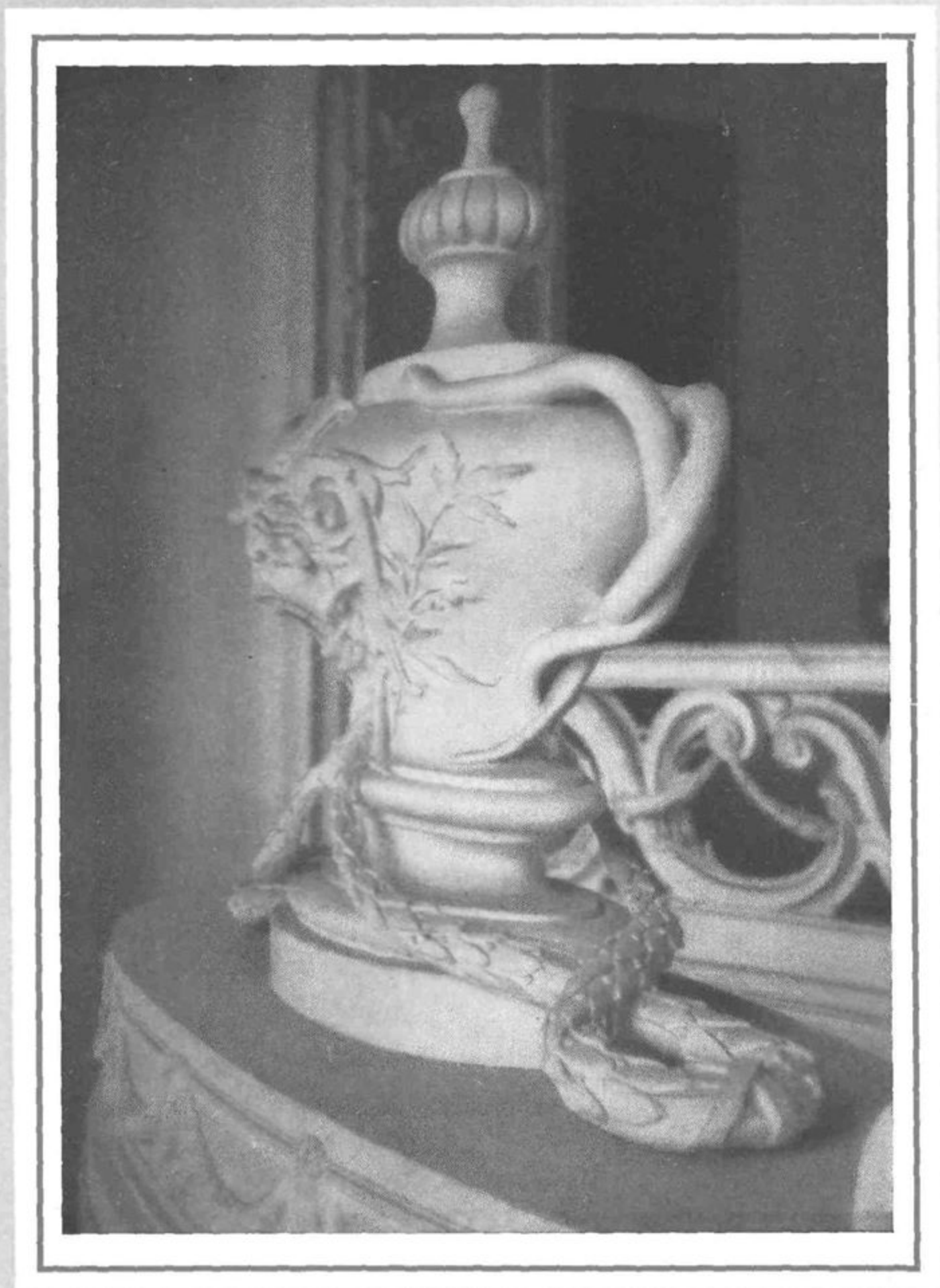

KRONIKA SLOVENSKIH MEST

M C M X X V I I L E T N I K I V Š T E V I L K A 4

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu št. 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetilk, grelnih aparatov, likalnikov motor-
jev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh
vsega električnega materiala. Za popol-
noma elektrificirana gospodinjstva nudi
električni tok po izredno nizkih cenah

Posebna cena za ogreval-
nike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg št. 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg št. 2 (magistr. poslopje)

SASA ŠANTEL: STARA LJUBLJANA
RIBJA ULICA

STROJARJI NA FORŠTATU

DONESEK K ZGODOVINI OBRTOV V STARI LJUBLJANI

D R. R U D O L F A N D R E J K A

(Konec.)

Podoba stare ljubljanske obrtnosti, ob levem bregu Ljubljance, ki smo jo razgrnili v prvem delu razprave, bi ne bila popolna, ko bi prenehali z opisom teh obrtov pri Marijinem trgu. Pas strojarn, jerharij in barvarn je namreč segal še čez Špitalski most naprej ob levem bregu Ljubljance v predmestje »Pred fištamskimi vratmi« (Vor dem Vitztum - Thor) in nehal šele z današnjo Gjudovo hišo na Kongresnem trgu 6. Te hiše (Perles-Bals-Lasnikova, Gerberjeva, Gestrinova in Gjudova) so bile do nedavno (1926) na rečno stran brez nasipa, tako da je tekla Ljubljanica prav ob njihovih temeljih. Bil je to slikovit pogled; zaradi njega je ta košček stare Ljubljane dobil šegavi naslov »Ljubljanske Benetke«. Razen omenjenih hiš je za zgodovino tu obravnavanih obrtov pomembna tudi današnja Šmalčeva hiša na Marijinem trgu 1.

HIŠA MARIJIN TRG ŠT. 1, WOLFOVA ULICA ŠT. 2

1795—1805: št. 47; 1805—1877: št. 46.

(Schlechter - Rant - Šmalc)

Predhodnica sedanje štirinadstropne Šmalceve hiše je bila v 18. stoletju in v prvi polovici 19. stoletja sedež stare jerharske obrti. Bila je dvonadstropna, z vhodom izza vogla na Marijinem trgu in se lepo ujemala po svojem mirnem, meščansko zanosnem slogu z okolico Frančiškanske cerkve. Lastnik ji je bil do l. 1722. Jožef Grassl, od tedaj pa jerhar Aleksander Rister (tudi Riser). Iz zakona z ženo Uršulo se mu je rodila l. 1726. hčerka Marija Ana, ki jo je dne 27. julija 1745 vzel jerharski mojster in ljubljanski meščan France Ignacij Schlechter, roj. okoli 1700. Od l. 1732. ljubljanski meščan, je izvrševal od l. 1734. za jerharjem Janezom Jakobom Lančakom jerharski obrt na Sv. Petra cesti 5 do svoje smrti.¹ Umrl je 8. avgusta 1763, star 63 let ter je bil kot cerkveni dobrotnik pokopan v kriпти cerkve diskalceatov na Dunajski cesti. Njegova vdova Marija Ana se je dne 23. julija

1764 poročila z jerharjem Jakobom Perlesom, prejšnjim Schlechterjevim pomočnikom. Iz poznega zakona ni bilo otrok, pač pa je Jakob Perles po poroki kupil hišo št. 11 v Kapucinskem predmestju.

Franceta Ignacija Schlechterja in Marije Ane Rister najstarejši sin Nikolaj Tolentin Schlechter, roj. v Ljubljani dne 6. junija 1748, se je dne 21. oktobra 1771 poročil z Marijo Konstancijo Kirchschlager, hčerko imovitega ljubljanskega trgovca Karla Jožefa Kirchschlagerja, ki se je bil preselil sredi 18. stoletja iz Wolfsberga v Ljubljano. Nikolaj Schlechter, ki je bil že za časa poroke jerharski mojster in ljubljanski meščan, je l. 1784. kupil Risterjevo hišo v Kapucinski ulici 47 in se vanjo preselil. Okoli 1788 je kupil tudi Peničevo pristavo in posestvo v Kolodvorski ulici 127, poznejšo Štrukljevo gostilno Kolodvorska ulica 15.

Po smrti Nikolaja Schlechterja (16. avgusta 1807) je vdova Marija Konstancija obdržala hišo št. 46 na Marijinem trgu, hišo v Kolodvorski ulici pa je 1829 prodala Antonu Belču (Weltsch). Jerharski obrt je nadaljeval nje najstarejši sin Franc Schlechter, roj. 1777, ki je postal dne 13. avgusta 1800 ljubljanski meščan. Njegov brat Jurij, roj. 1783, je bil trgovski

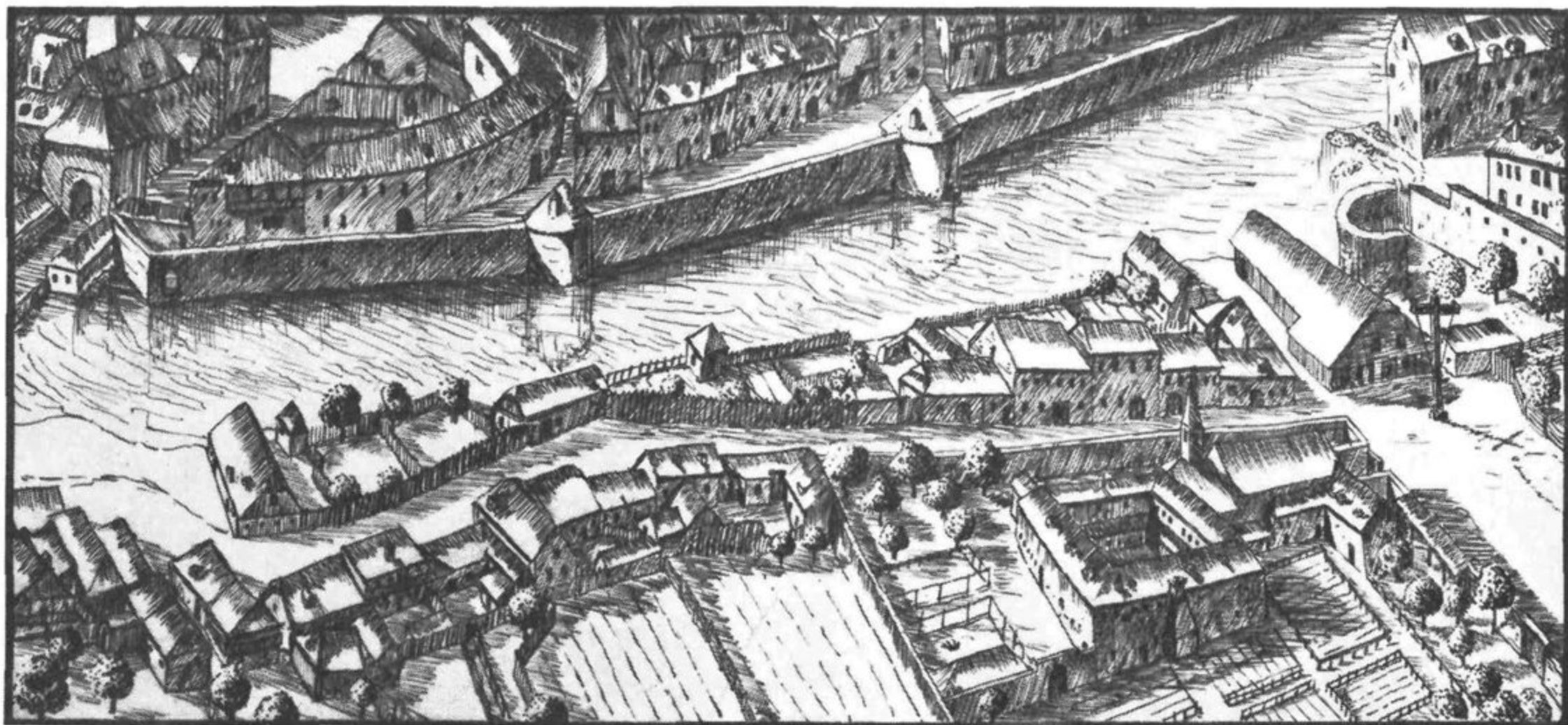

Predmestje »Pred fištamskimi vratmi« l. 1745.

(po Florjančič - Kaltschmidovem zemljevidu)

1. Stanovska jahalnica. 2. Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Janeza. 3. Lampečeva, pozneje Apejeva, danes Gjudova hiša. 4. Segmüllerjeva, pozneje Gestrinova, odnosno Gerberjeva hiša. 5. Kraljeva, pozneje Perles-Bals-Lasnikova hiša. 6. Špitalski most. 7. Avguštinska, danes Frančiškanska cerkev. 8. (pod številko) Rister - Schlechterjeva, danes Šmalcova hiša

¹ Prim.: Kronika 1937, III, str. 130.

Kapucinska (danes Wolfova) ulica in nje podaljšek „Pred fištamskimi vratmi“ (danes vzhodni del Kongresnega trga) okoli 1670

Slika je napravljena po Valvasorjevi grafični zbirki (glej Stele, Valvasorjeva Ljubljana, slike 39, 41 in 46). Na njej se je odpravila napaka v Valvasorjevih risbah, kjer sta dve hiši desno od prvega vodnega stolpa dvakrat zapored narisani. Ta napaka sega po vsej sliki 39 navzdol preko današnje Schellenburgove ulice in se zato ponavlja tudi pri hišah v drugi petini Kapucinske ulice.

Prva pritlična hiša na levem bregu Ljubljane in ob začetku dvostransko zazidane Kapucinske ulice, postavljena počez s pogledom na Marijin trg, je predhodnica poznejše Bals-Lasnikove hiše. Njej nasproti stojita poznejša Preisinger-Povšinova in Verporta-Primčeva hiša. V desnem spodnjem koncu slike se vidi Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Janeza. Kjer se stika severna meja samostanskega vrta s Kapucinsko ulico, je na nasprotni (vodni) strani ulice pritlična hiša s podolgastim ozkim vrtom, predhodnica Gerberjeve odnosno Gestrinove hiše (danes Kongresni trg 4 in 5). Nje se tišči enonadstropna hiša, v kateri so poznejši Apejevi izvrševali barvarsko obrt (danes Kongresni trg 6).

Dolgo pritlično poslopje, segajoče od konca trga do Ljubljane, je stanovska jahalnica, ki je bila leta 1765. prezidana v stanovsko gledališče. Na desnem robu slike je videti mestno obzidje ob Fištamskih (= vicedomskih) vratih, za njimi pa na vodno stran začetek današnje Zidovske ulice.

knjigovodja, od njegovih sester se je Lucija poročila s strugarjem Simonom Unglerthom, Antonija pa s trgovcem Koflerjem.

Po pozni smrti Marije Konstancije Schlechter (umrla je dne 29. oktobra 1833, stara 85 let), je prešla hiša v last Franceta Schlechterja, ki pa je že dne 26. novembra 1849, star 75 let, umrl. Priletna vdova Ana roj. Zuliberti je njegov obrt vodila še nekaj časa, a ga kmalu opustila. Vzrok za to je bilo pomanjkanje pravega nasledstva v obrti. Franceta in Ane Schlechterja edini sin *Anton Jožef Schlechter*, roj. 13. jan. 1809, namreč ni kazal veselja do očetovega obrta, ampak je stopil že zgodaj kot praktikant k finančni upravi v Gorici. Poročen z Izabelo Heller, hčerko ravnatelja ljubljanske cukrarne na Poljanskem nasipu, Teodorja Hellerja, je pozneje postal inspektor finančne straže v Gorici.

Ana Schlechterjeva je umrla dne 28. januarja 1864, stara 85 let. Hišo na Marijinem trgu 46 so podedovali otroci njene hčerke *Ignacije*, roj. 26. julija 1806, ki se je bila 10. julija 1837 poročila z ranocelnikom *Jožefom Gabrijelom Kosom*¹, roj. 23. marca 1741 v Kranju, sinom strojarskega mojstra Valentina Kosa v Kranju. Kosovi so se kmalu nato preselili v svojo hišo

¹ Od njunih otrok je postal *Ivan Kos*, roj. 1846 v Ljubljani, veliki trgovec v Petrogradu, *Jožef Anton*, roj. 1840, rudarski inženir v Slatini na Erdeljskem; *Marija*, rojena 1838, se je omožila z zdravnikom dr. Karlom Bleiweisem, *Ana*, roj. 1843, pa z odvetnikom in politikom dr. Valentinom Zarnikom.

na Sv. Petra cesti 88 (41), hišo na Marijinem trgu pa so 19. aprila 1873 prodali trgovcu *Matevžu Rantu*, roj. l. 1820. v Selcih nad Škofjo Loko, ki je staro lepo dvonadstropno hišo dokaj neukusno zvišal na 4 nadstropja in namestil v pritličju svojo manufakturno trgovino. Od njegovega sina Viktorja Rantha je kupil hišo dne 20. februarja 1894 trgovec in podjetnik *Jožef Pavlin*, a jo še tisto leto (20. aprila) prodal trgovcu z barvami *Adolfu Hauptmanu*. Ta je dal hiši, zlasti kar se tiče secesionističnega ostrešja, današnje lice. Od Adolfa Hauptmana je kupil hišo l. 1911. trgovec z barvami *Emil Zankl* v Gradcu; njegovi dediči so jo držali do l. 1921. Dne 1. februarja 1922 jo je kupila današnja lastnica, trgovka *Ivanka Šmalc*.

HIŠA MARIJIN TRG 8, WOLFOVA ULICA 1

1785—1805: št. 11, 1805—1877: št. 18.

(Perles-Bals-Lasnik.)

Vrsto starih usnjarskih, odnosno barvarskih hiš ob levem bregu Ljubljane od špitalskega mostu navzgor je pričejala prejšnja Lasnikova hiša na Marijinem trgu, ki so ji Ljubljanci še do konca prejšnjega stoletja rekli »pri Balsu«. In res je bila strojarska rodbina Bals lastnica te hiše od začetka 19. stoletja do leta 1885., ko jo je trgovec Peter Lasnik odkupil od Balsovih dedičev. Te hiše danes ni več. Nje sedanji lastnik veletrgovec Emerik Mayer jo je dal poleti 1937 podreti. Na njenem mestu je v suro-

vem dozidana štirinadstropna moderna palača, ki je znatno odmaknjena od prejšnje ulične črte v Wolfovi ulici.

Stara Lasnikova hiša je bila dvonadstropna, s sedmimi okni na Marijin trg, 11 okni na Ljubljano in 13 okni na Wolfovo ulico, iz katere je bil vhod in uvoz vanjo. Bila je največja hiša v tem mestnem delu in se je močno razlikovala od skromnejših obrtniških hiš na Sv. Petra predmestju. Vrsta 8 podolžnih strešnih lin na podstrešju je kazala na to, da so nekdanji lastniki skrbeli za obilno zračenje podstrešja, ker je bilo to v zvezi s potrebami njihovega usnjarskega obrta.

Ta stara meščanska hiša je stala na tem mestu kakih 180 let. Nje temelji so segali na vodno stran prav do struge Ljubljane, kar se lepo vidi na slikah iz dobe pred l. 1926., ko še ni bilo ob njej izgrajeno današnje Hribarjevo nabrežje. Za Valvazorja in tja do leta 1741. je stala na tem mestu ponižna pritlična kmetijska hišica, ki je zavzemala komaj tretjino poznejše dvonadstropne hiše. V Valvazorjevi grafični zbirki jo vidimo, obrnjeno s čelom na sedanji Marijin trg, odkoder so držala vanjo tudi hišna vrata. Na sedanjo Wolfovo ulico je gledal samo konec hiše s štirimi majhnimi, štirikotnimi okenci, kakršne vidimo na starih kmetijskih hišah. Za to hišico so bili na vsem prostoru, ki sta ga zavzemali do l. 1937. ostali dve tretjini Lasnikove hiše, vrtovi, ograjeni proti ulici z lesenim plotom.

Marijin trg s 4 nadstropno Rantovo hišo l. 1896.

Lasnikova, potem Mayerjeva hiša l. 1934. Pogled s tromostja

Lastnik te hiše je bil med 1705—1745 ljubljanski obrtnik *Matevž Kralj*. Od njega je prešla 1750 v last trgovca *Ludovika pl. Reya*, ki je staro hišo podrl, na nje mesto pa sezidal med 1751—1754 novo dvonadstropno hišo, ki se je kosala glede obsežnosti z največjimi trgovskimi hišami stare Ljubljane. Od Reya sta kupila hišo dne 11. marca 1765 jerhar Jakob Perles in njegova žena Marija Ana, roj. Rister, vdova po jerharju Francetu Ignaciju Schlechterju (glej zgoraj stran 193).

Jakob Perles, roj. leta 1739. v Mödlingu pri Dunaju, je prišel okoli 1760 v Ljubljano in bil pri jerharju Francetu Ignaciju Schlechterju na Sv. Petra cesti za jerharskega pomočnika. Po Schlechterjevi smrti (1763) se je 23. julija 1764 poročil z njegovo vdovo Marijo Ano ter je najbrž z njenim denarjem kupil zgoraj omenjeno hišo na Marijinem trgu, v kateri je odslej izvrševal svojo jerharsko obrt. Postal je s časom zelo premožen in bil 1780 tudi član zunanjega mestnega sveta. Razen svoje hiše na Marijinem trgu je imel obširne njive in travnike na Ljubljanskem polju, pristavo Bežigrad pri Sv. Krištofu in številne gmajnske deleže na Volarju. Leta 1783. je kupil tudi nekdanji jezuitski mlin na desnem bregu Ljubljane v Sp. Hrušici (poznejša Zeschkova tvornica vate), v katerem so se mlele ježice in barve za njegovo jerharijo.

V Perlesovo hišo v tedanji Kapucinski ulici 11 se je najpozneje l. 1785. vselil tudi strojarski mojster *Jernej Bals*, ki se je tisto leto poročil s Perlesovo sestro Magdaleno. V hiši sta se torej izvrševala od tedaj do l. 1831. kar dva usnjarska obrata.

Jakob Perles je umrl 24. februarja 1796 brez otrok, star šele 57 let. V oporoki je zapisal ženi po pogodbi z dne 12. maja 1790 izgovorjenih 12.000 fl., prosto stanovanje v hiši, gledališko ložo v stanovskem gledališču, vrh tega pa vrsto izbranega pohištva in gospodarskih predmetov, ki nam prikazujejo visoko kulturno in socialno stanje tedanjega obrtništva.¹ Bal-

¹ Vdova Ana je podedovala od premičnin dve najlepši omare, 2 prav taki zofi (»Sophien«), 6 najlepših stolov, 2 postelji s pripadajočo posteljnino, 3 vložene mize, veliko ogledalo s pozlačenim krasotnim okvirom, 6 zrcalnih stenskih svečnikov (Spiegelwandleuchter), 2 skrinji iz trdega lesa, posodje za kavo, kozarce, namizne prte, namizni okras, kuhinjsko posodje iz bakra, 12 parov srebrnega jedilnega pribora, 12 srebrnih kavinih žlic, 2 srebrni solnici itd.

sovim otrokom in sinu svojega brata Franca, Jožefu Perlesu, roj. okoli 1786 v Celovcu, je volil užitek hiše in zemljišča v ljubljanski okolici, med njimi pristavo Bežigrad z lepim vrtom in velikim rastlinjakom, Jožefu Perlesu še povrh svoj mlin in jerharsko pravico (Weissgärber - Jus). Za lastnike hiš pa je postavil otroke prvega moža svoje žene, Franca Ignaca Schlechterja, namreč Nikolaja, Jožefa, Lovrenca in Ano Schlechter.

Leto dni za Jakobom Perlesom je umrl njegov svak Jernej Bals, dočim je Perlesova vdova Marija živela še do leta 1805. Perlesovo jerharsko obrt je odslej vodil njegov nečak *Jožef Perles*, Balsovo strojarno pa Balsov sin *Žiga Bals*. Leta 1828. sta odkupila od Schlechterjevih otrok hišo za 13.500 fl. Čez 17 let (1845) je Jožef Perles prodal Žigi Balsu svoj delež na hiši, tako da je to leto prešla hiša v popolno last Balsovih, enako pristava *Bežigrad*, ki je bila dobila okoli 1825 hišno številko 78 Kapucinskega predmestja (1877: Dunajska cesta 35, 1901: Dunajska cesta 47). Po smrti Žige Balsa je kupil Bežigrad okoli 1860 lesni trgovec *Štefan Tauzher*, ki je vrt porabil za namene svojega podjetja. Za njim je posestvo podedoval njegov sin *Karl Tauzher*, ki se je povzpел do velikega bogastva. Njegovi dediči so držali posestvo do 1931, ko je prešlo na *Jožefa Kirbiša* iz Celja.

Že prej (1831) je kupil *Jožef Perles* od dedičev bivšega mestnega blagajnika in pivovarnarja *Dominika Jamnika* hiši št. 52 in 53 v Slonovi ulici (pozneje št. 7 in 9) za 25.300 fl. Na dvorišču teh hiš se je nahajalo tudi poslopje stare *Jamnikove pivovarne*, ki je tod delovala že izza 1790. V dokupljene hiše je *Jožef Perles* 1831 preselil svoj jerharski obrt iz hiše na Marijinem trgu 18 in ga nadaljeval nekaj časa v kolnici, odnosno v podstrešju prejšnjega žitnega skladišča na dvorišču Slonove ulice 52.

S časom pa je jerharski obrt opustil ter se lotil pivovarništva, za katero je bilo iz Jamnikovih časov že vse preskrbljeno.

Jožef Perles se je bil 1814 oženil z *Ivano Krennerjevo*, hčerko jerharja *Jožefa Krennerja* iz Škofje Loke, 1839 pa v drugič s *Katarino Grundner*, hčerko *Jožefa Grundnerja*, tvorničarja papirja na Ladiji pri Goričanah. *Jožefov* sin iz prvega zakona *Ivan Perles*, roj. 2. maja 1817, ki je bil kakor oče sprva izučen jerhar, je po očetovi smrti (1858) docela prenovil pivovarno in jo dvignil med najboljše v Ljubljani. Njegov sin *Adolf Perles*, roj. 17. junija 1859, je po smrti *Ivana Perlesa* (1887) prevzel pivovarno ter

skrbel za to, da je ohranila svoj stari sloves. Dasi je podjetje dobro uspevalo, ga je l. 1909. prodal delniški družbi *Union* (naslednici *Kozlerjeve pivovarne* v Šiški), ki je Perlesovo pivovarno opustila.

Po odhodu *Jožefa Perlesa* iz hiše št. 18 na Marijinem trgu je *Žiga Bals* izvrševal v njej svoj strojarski obrt. Vzdevek »*Pri Balsu*« se je hiše oprijel in se je še dolgo držal, ko je prešla že v druge roke. Po smrti *Žige Balsa* (1856) je njegov sin *Jožef Bals* vodil očetovo strojarno, a umrl že leta 1862. Z njegovo smrtjo preneha v hiši tudi strojarski obrt, ki je tu cvetel celih 77 let.

Hišo so podedovali *Jožefa Balsa* hčerki *Albina* in *Jožefina Bals*, *Jožefov* brat *Žiga* in njegova sestra *Alojzija Bals*, poročena z ladijskim kapetanom *Konstantinom pl. Trojanovičem*. Leta 1867. je odprl v tej hiši, spredaj proti Marijinem trgu *Peter Lasnik* (*Lassnik*) gostilno z majhnim predvrtom na Ljubljano, obenem pa je preselil na vogal hiše svojo trgovino s špecerijskim, materialnim in kolonialnim blagom, ki jo je izvrševal od l. 1856. v Gledališki ulici 45 (danes *Wolfova ulica* 4). Za skladišča je uporabljal opuščene obrtne prostore nekdanje strojarne in jerharne, ki so bili tako obsežni, da se je mogel lotiti tudi prodaje na debelo. Z razvojem trgovine je izgubila gostilna na pomenu in se slednjič (1902) skrčila v zajtrkovalnico, rado posečano od vladne in kazinske gospode.

Peter Lasnik se je rodil 27. junija 1831 v Spodnji Šiški 14, kjer je imel njegov oče *Blaž*, poročen z *Marijo Šušteršič* iz Sp. Šiške, znano in dobro obiskovano gostilno »*Pri raci*«. Dne 23. avgusta 1858 se je poročil z *Alojzijo Nendel*, hčerko celjskega dimnikarja in barvarja *Franceta Nendla*. S procvitom svoje trgovine je naglo bogatel, pokupil večino vzhodnega pobočja na Rožniku in obširne travnike ob vznožju, slednjič pa tudi postopoma (od 1867 naprej) od Balsovih dedičev njih deleže na hiši v Gledališki ulici 18, ki je slednjič, ko je še *Alojzija Trojanovič* prodala svoj delež, junija 1885 v celoti prešla v njegovo last.

Ko je *Peter Lasnik* dne 10. marca 1908 umrl, so držali njegovi dediči trgovino in hišo do leta 1918. Dne 1. julija 1918 je kupil hišo učitelj *Anton Pesek*, od katerega je prešla 30. junija 1922 na *Jadransko banko*. Ta jo je dne 26. marca 1928 prodala veletrgovcu *Emeriku Mayerju*, ki zida sedaj na mestu stare hiše novo trgovsko palačo.

V *Lasnikovi* hiši dolgo časa ni bilo nobene druge trgovine ali obrti. L. 1872. se pojavi v prizemeljskih prostorih na dvorišču (proti Ljubljani) žganjetoč *Matije Škerbinca*, l. 1883. pa, desno od glavnega vhoda v hišo, majhna delikatesna trgovina, v kateri je stara *Mauserica* prodajala svojo slovito šunko. Ko je umrla, je njeno trgovino prevzela l. 1895. *Marija Awanzo* in jo vodila do konca leta 1901.

Okoli 1907 se je vselil v vzhodni vogal hiše na Marijinem trgu, tam kjer je bil pred hišo majhen, z lesenim plotom obdan predvrt, podobar *Aleksander Götzl*.

Šele od leta 1918., ko je hišo kupil *Anton Pesek*, se je poslopje močneje izrabilo za trgovinske in obrtne namene. Predvsem je *Pesek* preuredil prizemlje na desno od glavnega vhoda v *Wolfovi* ulici za svojo (*Zvezno*) tiskarno, ki je tu poslovala do 1928, ko ji je nasledila »*Tiskarna Slovenija*«. Leta 1919. se je vselil

Ivan Perles

Adolf Perles

v hišo Dominik Čebin s svojo trgovino z drvami, premogom in koksom. Pisarno je imel v prvem nadstropju.

V preurejene lokale Lasnikove trgovine je bila namешčena leta 1919. sprva Severjeva trgovina s semeni, za njo pa l. 1923. »Zvezna knjigarna«, ki je tu poslovala do leta 1928, ko se je preselila v Schellenburgovo ulico 7. Nazadnje je imel v teh prostorih A. Prelog svojo trgovino s pisalnimi stroji.

V nekdanji Lasnikovi zajtrkovalnici je odprla leta 1919. Ivana Janc svojo delikatesno trgovino. Ko se je ta preselila v Židovsko ulico 1, je zasedla te prostore Gorenjska mlekarska zadruga Naklo pri Kranju.

Ko so začeli 1925 regulirati obrežje Ljubljane, so odstranili ograjeni predvrt na levem vogalu Lasnikove hiše. Obenem so se pritlični prostori za tem vrtem preuredili v trgovske lokale. Njih najemniki so se hitro menjali. Zadnji čas je bila tu modna trgovina A. Perscheta, ki se je leta 1931. sem preselil z Mestnega trga 27.

HIŠA KONGRESNI TRG 5

1785—1805: št. 8, 1805—1877: št. 21.

(Gerber.)

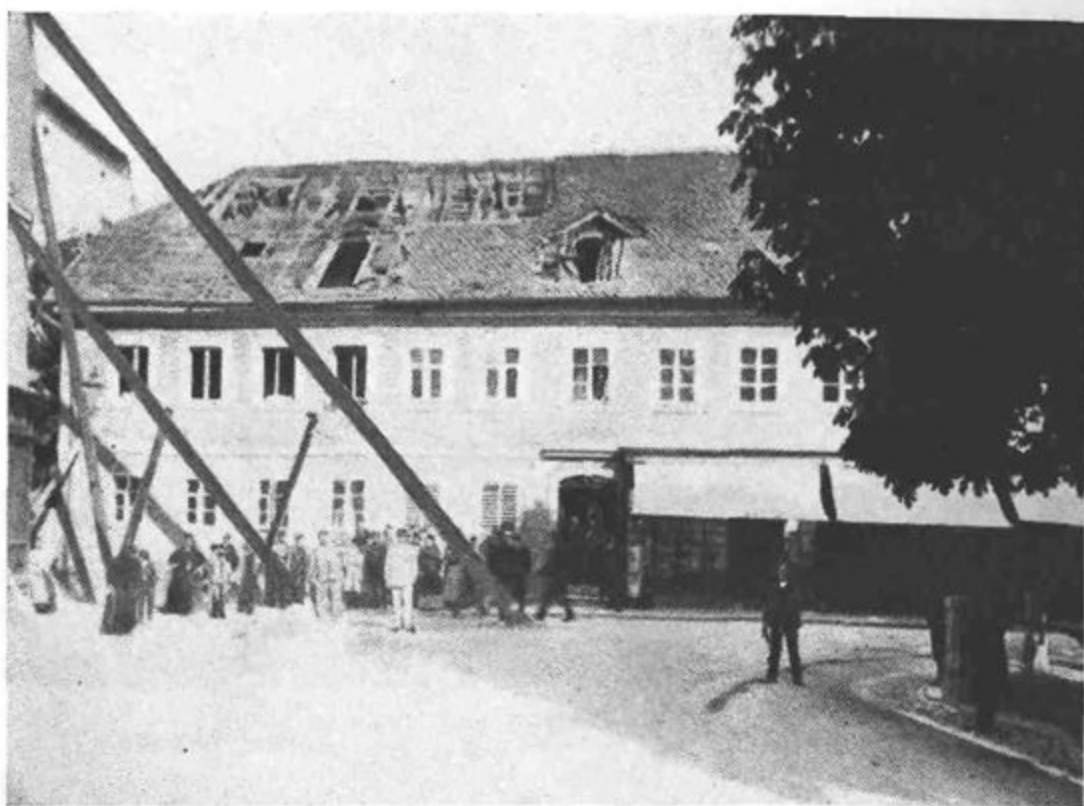
Prostor, ki ga zavzimate danes na Kongresnem trgu enonadstropna Gestrinova hiša št. 5 in trinadstropna Gerberjeva (Mikuževa) hiša št. 4, pa še stopnišče med to in nasprotno trinadstropno dr. Krejčijevo hišo, je bil za Valvazorja izvečine še nezazidan. Na desnem koncu je stala pritlična kmetska hiša s samo enim oknom na vsako stran od hišnih vrat, bolj podobna hlevu ali pristavi kakor stanovanjskemu poslopju. Za njo je segal ozek pas dvorišča z gospodarskimi poslopji do Ljubljane. Ozek vrt je bil proti Kapucinski ulici zagrajen z lesenimi plankami.

Kakor vse tedanje hiše v tem mestnem delu, je tudi ta hiša pogorela ob velikem požaru dne 4. marca 1676, ki je izbruhnil v kovačiji pred špitalskimi vratmi in upepelil čez 40 hiš Kapucinskega predmestja; klju-

Stara Gerberjeva hiša Kongresni trg 4 s severa, poleg nje, ločena z žlebom, Gestrinova hiša 5.

(Po fotografiji, napravljeni ob potresu l. 1895.)

Bivša Gerberjeva hiša Kongresni trg 4, od zahodne strani.

(Po fotografiji napravljeni ob potresu l. 1895.) Desno od hišnih vrat je Gerberjeva trgovina s papirjem

boval mu je samo Kapucinski samostan.¹ Na njenem mestu pa se je kmalu sezidala nova večja hiša, ki je leta 1745., kakor razvidimo iz Kaltschmidovega zemljevida, zavzemala desni del poznejše Gerberjeve hiše. Bila je to slobodniška hiša (Freisassenhaus), v kateri je izza 27. julija 1756 izvrševal svojo obrt barvarski mojster Jakob Segmüller (Segenmüller). Njegov naslednik v hiši in obrti je postal 1771 barvar Jožef Apej (Appey, Appé), doma iz Žabnice pod Sv. Višarji na Koroškem, ki se je 3. junija 1771 poročil s Segmüllerjevo hčerko Marijano. Izvrševal je svojo obrt do leta 1800., takrat pa jo je opustil in se lotil trgovine. Svoja skladišča je imel v poslopju Meščanskega špitala v špitalski ulici, kjer je tudi stanoval. Okoli 1816 se je preselil v Gradišče 37 (8) v tedanjo Zenkerjevo hišo. Njegov sin Tomaž Apej, roj. 1789, se je 11. novembra 1816 poročil z Marijo Markovizh, hčerko gostilničarja in žitnega trgovca Bernarda Markovizha v Gradišču 23 (9), hčerka Terezija pa s trgovcem Dominikom Klerom v Karlovcu.

Dolgo enonadstropno Apejevo hišo z 19 okni v fronti je kupil z barvarsko pravico (Färberjus) in vsem barvarskim orodjem dne 16. decembra 1802 barvar Matija Gerber, roj. 1767 v Lieznu na Zg. Štajerskem. Naselil se je bil okoli 1793 v Ljubljani na sv. Petra cesti 14 (danes 24) v poznejši Melzerjevi hiši kot naslednik usnarja Martina Kneidla (glej Kronika 1937, str. 31 in 65). Poročen je bil v prvem zakonu z Elizabeto Perski, hčerko stavbenika Matije Perskega, po njeni smrti (25. julija 1809) pa z Elizabeto Häusler iz Zg. Štajerske. Oba zakona sta bila brez otrok.

Matija Gerber je imel, da se je uveljavil v Ljubljani kot barvar (»Ziz- und Leinwandfärber«), velike težave z ljubljanskim barvarskim cehom.² Na noben način ga niso hoteli sprejeti, ker je uvedel nov način barvanja na »cic« in platno, kateri je bil v Ljubljani takrat še neznan, pa so se zato bali njegove konkurence. Niso mu hoteli prodajati barv, ki so jih sami delali, drugod pa jih ni smel kupovati. Zlasti so mu

¹ Glej Valvasor: Ehre des Herzogth. Krain, XI, str. 725.

² Glej: Vrhovec, Ljubljanski meščanje 1886, str. 239.

Matija Gerber

Jožef Gerber

odrekli »munga«, privilegirano barvarsko orodje, ki ga ni smel rabiti noben drugi obrtnik.¹ Gerber je moral odnehati, toda le za kratek čas, zakaj že l. 1798. ga najdemo med upravičenimi barvarji na Sv. Petri cesti 14, meščansko pravico pa je dosegel že 25. oktobra 1795. V svoji novi hiši v Kapucinski ulici 21 ni dolgo užival sadov svojega truda, umrl je v njej 10. januarja 1811. Vdova Elizabeta je bila ob njegovi smrti že v kanonični starosti, za nadaljevanje moževe obrti pa je nujno rabila moške pomoči, zato se ni čuditi, da se je že mesec dni po njegovi smrti dne 11. februarja 1811 v drugič poročila z barvarjem *Luko Sušnikom*, roj. 17. oktobra 1781 v Škofji Loki, ki ga je 17. avgusta 1811 sprejela tudi za solastnika svojih hiš št. 21 in 22 v Kapucinski ulici.

V dobo Sušnikovega gospodarstva pada *oddelitev prej enotne hiše* v dve ločeni hiši št. 21 in 22 Kapucinsko predmestje in *odprodaja hiše št. 22*, ki predstavlja odslej manjši del ($\frac{1}{3}$) prejšnje hiše. Dne

¹ *Munga*, tudi *monga* (die Mange, die Walke) je bila priprava za glajenje (likanje) barvanega sukna ali platna. Ko je bilo barvano blago posušeno, so ga tesno ovili okoli 1 m dolgih valjev in zavarovali s posebnim ovojem. Tako pripravljene valji so se nato podložili pod težak, do vrha s kamenji napolnjeni zaboj ali voz, ki je bil 4–5 m dolg in $1\frac{1}{2}$ m visok. Na podloženih valjih, ki so zopet tekli po gladkem izglaženem plohu, se je premikal težki voz sem ter tje in s svojo ogromno težo gladil blago, ovito okoli valjev pod njim. Za premikanje manjših takih zabojev ali voz sta po navadi zadostovala dva delavca, na vsakem koncu po eden. Težje in večje vozove pa so premikali s pomočjo posebnega vretena, odmaknjenega od »munge« za toliko, kolikor je bilo potrebno za prosto gibanje. Na tem vretenu so bili v obliki križa pritrjeni štiri ročaji, vsak za enega moža. Posebno jermenje je prenašalo moč vrtečega se vretena na škripec, ki je visel nad vozom in bil po jermenju zopet zvezan z njim.

Kakor so pač vreteno vrteli, tako se je premikal tudi voz. Ponekod so človeško moč pri vretenu nadomeščali z živalsko (tako je vreteno pri Gestrinovi »mungi« še do 1895 vrtel osel). Kadar se je zdelo blago dovolj izglačeno, so valje potegnili izpod konca voza in položili podenj nov valj.

Starih barvarskih mung v Ljubljani ni več; zadnja je bila v Reichovi barvarni na Poljanskem nasipu 4, a se je ob prenovitvi podjetja l. 1930. vzdala v novo betonirano ostenje. Mogoče, da je kakšna stara munga ohranjena še po deželi. Želeti bi bilo, da se ne razdere, ampak hrani za bodoči Trgovsko-obrtni muzej.

28. septembra 1824 je namreč Luka Sušnik prodal hišo št. 22 barvarju Jerneju Gestrinu s Poljan (glej spodaj s. 199), hišo št. 21 pa je še nadalje obdržal zase. Da sta bili obe hiši nekoč enota, je razvidno iz enake zidave in pročelja obeh enonadstropnih hiš, ki ju je vezala povsem ravna črta strešnega žlebovja in enako, nepretrgano ostrešje. Tudi del dvorišča jima je bil nekdanj skupen in menda tudi »munga« na njem; med obema hišama ni bilo niti požarnega zidu. Nekdanja Apejeva, pozneje Gerberjeva, slednjič Sušnikova enotna hiša je bila zelo dolga, imela je 19 oken v fronti; po oddelitvi, odnosno odprodaji je ostalo Gerberjevi hiši 13, Gestrinovi pa 6 oken. Nekdanje zunanje lice teh hiš je razvidno danes le še pri Gestrinovi hiši; Gerberjevo so ob potresu podrli. Po prijaznosti gospe Marte Mikuž, roj. Gerber, priobčim tu dve fotografiji stare Gerberjeve hiše, napravljeni ob potresu, ki sta bili doslej povsem neznani.

Luka Sušnik z ženo Elizabeto ni imel otrok. Zato sta povabila v Ljubljano nečaka prvega moža Matije Gerberja, ki mu je bilo prav tako ime Matija. Ta *Matija Gerber*, roj. 6. februarja 1818 v Lieznu na Zg. Štajerskem kot sin Franceta Gerberja in Marije Schwertfürer, pa ni bil več barvar, ampak izučen knjigovez. Odprl je svojo knjigoveznico l. 1837. na Novem trgu 221 v tedanji Auerspergovi hiši (danes Naglasova hiša Novi trg 6). Dne 5. maja 1845 se je pri Sv. Petru poročil s Franciško Mally, hčerko tržiškega usnjarja Valentina Mallyja in sestro usnjarja Franceta Mallyja, ki je kmalu na to začel obratovati v Kolodvorski ulici 20 (glej Kronika 1937, stran 132 in 134).

Dne 12. oktobra 1858 je kupil Matija Gerber Sušnikovo hišo v Gledališki ulici 21, v katero se je bil že prej vselil z rodbino in obrtom. Umrl je 4. decembra 1883 za kapjo. Od njegovih dveh sinov je ustanovil starejši *Valentin Gerber*, roj. 30. januarja 1846, okoli 1868 trgovino z modnim blagom pod Trančo 1, a se kmalu preselil v Wolfsberg na Koroško, kjer je 2. septembra 1885 umrl. Mlajši sin *Jožef Gerber*, roj. 1. maja 1855, pa je nadaljeval očetovo obrt v Gledališki ulici 21. Poleg svoje obrti je uspešno deloval več ko 25 let v ljubljanskem Prostovoljnem gasilnem društvu, bil dolgo let načelnik voda (Zugshauptmann) in je kot tak zaslužno sodeloval pri javni pomoči ob potresu l. 1895. Iz zakona z Ljubljankom Ano Bitenčevo se mu je rodil sin Jožef, ki je umrl še otrok (1886) in hčerka *Marta Gerber*, ki se je 24. junija 1905 poročila z deželnim računskim oficialom Ivanom Mikužem, umrlim 16. decembra 1927.

Ob potresu je bila Gerberjeva hiša tako hudo poškodovana, da so jo morali podreti. Mestni magistrat Jožefu Gerberju ni dovolil zazidati cele prejšnje stavbene ploskve, ker se je že takrat mislilo odpreti tod stopnišče in mostič čez Ljubljano, ki bi vezal Kongresni trg mimo Ribje ulice z Mestnim trgom. Zato je moral Jožef Gerber sezidati svojo novo trinadstropno hišo Kongresni trg 4 le na tretjini bivšega stavbišča in za ta namen celo odkupiti od Gestrinovih del njihovega dvorišča. Par mesecev potem, ko se je vselil v svojo novo hišo, je Gerber umrl za kapjo 11. oktobra 1898. Njegovo obrt in trgovino s papirjem in pisalnimi potrebščinami vodi danes v novi trinadstropni Gerberjevi hiši Kongresni trg 4 njegova hčerka Marta por. Mikuž.

HIŠA KONGRESNI TRG 5

1785—1805: št. 7; 1805—1877: št. 22

(Gestrin.)

Ta hiša je bila pod Jožefom Apejem, Matijo Gerberjem star. in Luko Sušnikom, kakor zgoraj omenjeno, združena s hišo št. 21 v eno hišno enoto. Kakor znano, jo je Luka Sušnik 28. septembra 1824 prodal Jerneju Gestrinu, sinu barvarskega mojstra Štefana Gestrina na Poljanah.

Gestrini so star ljubljanski rod. Njih praded je bil Jurij Gestrin, kmet v Kneži pri Cerknem na Tolminskem. Njegov sin *Štefan Gestrin* (v maticah tudi *Kuštrin*, v izkazih hišnih posestnikov ljubljanskih celo *Gstrim* in *Gstrüm*), roj. okoli 1745 v Kneži, je prišel okoli 1764 v Ljubljano, bil sprva pomočnik pri barvarskem mojstru *Tobiji Eggerju* na Poljanah 12 (današnja Kapiteljska ulica 19), kjer se je 27. novembra 1786 poročil z njegovo hčerko *Frančiško* in postal 21. marca 1787 ljubljanski meščan, ko je kupil od trgovca *Janeza Serneca* hišo na Poljanah 12, v kateri je izvrševal tudi svojo obrt. Tu so se mu rodili štiri sinovi, od katerih je najstarejšemu *Jožefu Gestrinu*, roj. 1795, izročil svojo hišo in barvarno (vnuk tega *Jožefa* je bil pesnik in prevajalec *Franc Gestrin*), dočim je sinovoma *Jerneju* in *Ferdinandu* kupil hiše in barvarne, prvemu *Sušnikovo* hišo v Gledališki ulici 22, drugemu pa hišo na Poljanski cesti 72. Četrti sin *Florjan Gestrin*, roj. 1801, je bil pisarniški sluga na magistratu.

Gestrinova hiša Kongresni trg 5

Jernej Gestrin

Ivan Valentin Gestrin

Jernej Gestrin, roj. 17. avgusta 1799, umrl 4. januarja 1883, se je leto po prepisu novo kupljene hiše v Gledališki ulici 22 oženil dne 30. januarja 1825 z *Magdaleno Auer*, roj. 15. novembra 1800, hčerko pivovarja in posestnika *Tomaža Auerja* na Rimski cesti 11 (danes 15), na novo uredil barvarski obrt in postal 22. decembra 1835 ljubljanski meščan. Od njegovih štirih sinov se je najstarejši *Leopold Gestrin*, roj. 1825, posvetil duhovskemu stanu, bil kaplan v Kočevju in na Vrhniki, potem pa več ko 25 let župnik v št. Jurju pod Kumom; umrl je 9. junija 1896 v Leonišču. Sin *Karl Gestrin*, roj. 1837, je študiral pravo, dosegel juridični doktorat, bil sodni pristav v Senožečah, Škofji Loki in Velikih Laščah, nato okr. sodnik v Kostanjevici in sodni svetnik v Novem mestu, kjer je šel v pokoj in umrl 13. aprila 1901 v Ljubljani brez otrok. Najmlajši sin *Jakob Gestrin*, roj. 1834, je bil carinski nadoficial in umrl v Ljubljani 17. julija 1900. Imel je sina *Adolfa*, roj. 1873, ki pa je kot železniški adjunkt umrl l. 1915.

Jernejev drugorojeni sin *Ivan Valentin Gestrin*, roj. 5. februarja 1833, je bil izučen barvar in od 1860 vodil očetovo podjetje. Ko mu je izročil oče 1864 tudi hišo, se je *Ivan Valentin Gestrin* dne 16. januarja 1865 poročil s sestrično *Antonijo Gestrinovo*, rojeno 2. aprila 1839, hčerko magistratnega sluge *Florjana Gestrina*. Njegov edini sin *Ivan Gestrin*, roj. 24. junija 1868, je umrl kot davčni pristav l. 1895. v Postojni, tako da so ostale na domu samo hčerke *Frančiška*, *Ivana* in *Ludovika*. Od teh se je *Ludovika* poročila z nadučiteljem *Francetom Boršičem* na Dobrovi, *Frančiška* in *Ivana Gestrin* pa sta po materini smrti (1895) podedovale hišo Kongresni trg 5, v kateri še stanujete. Ko je *Ivan Valentin Gestrin* umrl 7. avgusta 1888 na pljučnici, je vodila vdova *Antonija* barvarski obrt še nadalje z raznimi poslovdji do leta 1895. Par dni po njeni smrti (2. aprila 1895) je potres obrežni trakt hiše, v katerem se je izvrševala barvarija, tako hudo poškodoval, da ga je bilo treba podreti. Sezidala se je nato današnja nova dvanadstropna hiša na Hribarjevem nabrežju, medtem ko je ostala enonadstropna hiša na Kongresnem trgu 5 še do danes skoraj neizpremenjena. Ker dedičem ni kazalo nadaljevati barvarijo, se je nova obrežna hiša priredila le za stanovanjske namene. L. 1895. je torej prenehal po poldrugostoletnem delovanju barvarski obrat v tej hiši.

HIŠA KONGRESNI TRG 6

1785—1805: št. 6, 1805—1877: št. 23

(Apej - Tambornino - Gjud.)

Ob enonadstropno Gestrinovo hišo meji dvonadstropna hiša Kongresni trg 6, danes last brivskega mojstra Aleksandra Gjuda. Tudi ta hiša je zelo stara. Ker se zdi, da so prvotni temelji ostali isti ko za Valvazorjevih časov, je morda najstarejša izmed vseh tu omenjenih hiš Kapucinskega predmestja. Na njenem mestu je stala za Valvazorja enonadstropna hiša s 6 okni v prvem nadstropju, dočim sta bila v pritličju na levo od vežnih vrat dve okni, na desno pa eno. Tudi ta hiša je postala 1676 žrtev velikega požara, vendar je bila kmalu zopet pozidana. V njej je bila sredi 18. stoletja barvarska obrt *Jerneja Lampiča*. Hiša je spadala pod imenje (Gült) Kozarje; zato je ni najti v stari mestni zastavni knjigi ljubljanski.

Jernej Lampič, ki se je bil 22. novembra 1757 v drugič oženil z Marijano Rožanc, hčerko Jakoba Rožanca z Brezovice, je umrl okoli 1766. Njegovo vdovo je vzel dne 25. svečana 1767 barvar *Anton Apej*, roj. okoli 1733 v trbiškem okraju, najbrž brat prej omenjenega Jožefa Apeja iz Žabnice. Po smrti prve žene Marijane (1788) se je v drugič oženil z dvajsetletno Marijo Magdaleno Schwarz (ženitno pismo z dne 22. januarja 1789). Umrl je za rakom 3. maja 1801. Mlada vdova se je, kakor smo to opazili v podobnih primerih, kaj kmalu (22. svečana 1802) zopet poročila. Drugi mož je bil barvarski mojster *Simon Pirc*,

Gjudova hiša Kongresni trg 6, nekdanj last barvarjev Apejev.
Po prevratu nebiestveno prenovljena

roj. okoli 1763 v Kranju, s katerim je imela tri otroke; sinova Antona in Jakoba Danijela, ki sta mlada pomrla in hčerko Marijo Doro, roj. 5. februarja 1802, ki se je 21. januarja 1821 omožila z barvarjem *Jožefom Pircem* v Kranju. Toda tudi *Simon Pirc* ni živel dolgo; umrl je za kapjo 18. februarja 1806, star šele 43 let. Vdova *Marija Magdalena* je zopet ostala sama z maloletnimi otroci iz prvega in drugega zakona. Preostajalo ji ni drugega, kakor da se v tretjič poroči. Nje tretji mož, ki mu pa zaradi otrok iz prvega in drugega zakona ni izročila hiše, je bil barvar *Urban Prohinar iz Kamnika* (poroka 25. februarja 1811), s katerim je živela in obratovala do svoje smrti (20. oktobra 1846), dočim jo je on preživel za 14 let.

Med tem je doraščal *Magdalenin* sin iz prvega zakona, *Florjan Apej star.*, roj. l. 1796. Dne 3. avgusta 1821 mu je mati z barvarskim obrtom izročila tudi polovico hiše, 1822 pa še drugo polovico, ko je bil izplačal svoji polsestri *Mariji Dori Pirc* ob njeni poroki 400 fl. dote. Avgusta meseca 1824 se je *Florjan Apej* oženil z dvajsetletno *Marijo Klander*, hčerko poštarja, gostilničarja in fužinarja *Matije Klandra* iz Tržiča. Iz tega zakona se mu je rodilo 8 otrok, od katerih sta preživela otroška leta sinova *Florjan Apej ml.*, roj. 14. marca 1834, in *Jožef*, roj. 4. aprila 1835, poznejši jerhar ter hčerka *Kordula Frančiška* in *Vilibalda*. *Florjan Apej star.* ni preživel niti svoje matere *Magdalene*. Umrl je, star 45 let, 19. julija 1841 na sušici, zapustivši 37 letno vdovo *Marijo* in 5 nedoletnih otrok. Da si zagotovi nadaljevanje obrta, se je vdova *Marija Apej* omožila, stara 41 let, dne 3. februarja 1845 z barvarjem (*Schönfärber*) *Gustavom Sperlingom*, roj. 13. maja 1819 v *Lichtenfelde-u* v okraju *Marienwerder* na Pruskem, ki mu pa ni prepisala hiše; umrla je že čez 5 let na griži dne 10. oktobra 1850. Hišo so podedovali njeni maloletni otroci, obrt pa jim je vodil do l. 1857. *Gustav Sperling* ter ostal, čeprav se je 1854 v drugič poročil z *Marijo Sackl* iz *Gradca*, še nadalje v hiši.

Dne 19. oktobra 1855 je postal 21 letni *Florjan Apej ml.* po izplačilu brata *Jožefa* in sester *Kordule*, *Vilibalde* in *Frančiške* edini lastnik hiše. Dve leti nato se je dne 18. avgusta 1857 poročil z *Rozo Perlesovo*, hčerko bogatega jerharja in pivovarnarja *Jožefa Perlesa* v *Slonovi ulici* 52, ki mu je prinesla lepo doto. Vse je kazalo, da se bo *Apejeva* barvarija uspešno nadaljevala. Toda bodisi, da mu obrti ni bilo več mar ali pa da so ga izplačila dot bratom in sestram iz pogodbe z dne 17. julija 1855 preveč obteževala, *Florjan Apej ml.* je prodal očetovo hišo v *Gledališki ulici* 23 dne 31. maja 1859 zlatarju *Karlu Tamborninu*, ki je že od 1850 imel v njej svojo prodajalno. V lasti *Tamborninove* rodbine je ostala hiša do 1920, ko jo je od *Karlovega* sina, podpolkovnika *Julija Tambornina*, dne 21. oktobra 1910 kupil brivski mojster *Aleksander Gjud*, jo lepo prenovil ter namestil vanjo svojo moderno urejeno brivnico.

Florjan Apej ml. se je po prodaji hiše preselil v *Zagreb*, kjer je živel do smrti svoje žene *Roze* (1883). Od njegovih otrok je postal *Florjan Apej*, roj. 1858 v *Ljubljani*, pozneje barvar v *Zagrebu*, *Robert Franc*, roj. 1863 v *Zagrebu*, pa železniški strojevodja na *Dunaju*. Po smrti svoje žene se je *Florjan Apej* preselil v *Trst*, kjer se je v drugič poročil ter okoli 1896 umrl.

REŠITEV LJUBLJANSKEGA ŽELEZNIŠKEGA PROBLEMA S POGLOBITVIJO ŽELEZNICE

I N G. D I M N I K S T A N K O

1. LJUBLJANSKI GLAVNI KOLODVOR V PRETEKLOSTI IN DANES

V dobi, ko je Napoleon zanetil in razpaljeval na evropski celini vojne strasti, ko je pustošenje, uničevanje in rušenje dobrin ustavilo v starem svetu za dve desetletji skoro vsak napredek, so živeli na britanskem otoku, zavarovanem pred vojnim viharjem po morju in Nelsonovem brodovju, skoraj normalno življenje. Še več: angleška trgovina, obrt in industrija so tedaj še bolj cvetele, saj je Anglija na vso moč izvažala na krvaveči in obubožani kontinent. Rastoče blagostanje jih je vzpodbujalo k novemu delu, kopičilo dobrine, množilo industrijo, to pa je zopet sililo tehnike k poizkušanju in stremljenju po napredku. Ob istem času, ko je odvijal časovni trak v izmučeni Evropi imena: Slavkov, Wagram, Aspern, Lipsko, Waterloo itd., so se uveljavljala v Angliji imena: Watt, Fulton, Stephenson in še mnogih drugih genialnih pobudnikov tehničnega napredka. Ni torej čudno, da je vkljub priznani nenaprednemu čutu Angležev pričela prav pri njih obratovati prva železnica. Bilo je dne 27. septembra 1825, ko je na osnovi dolgotrajnih poizkusov jela redno voziti vlake parna lokomotiva na 41 km dolgi progi Stockton—Darlington. Ugodni uspehi te železnice so ugnali konservativne Angleže, ki so začeli otvarjati nove proge drugo za drugo. Ni pa šlo tako hitro v ostalih evropskih državah, ki si še vedno niso povsem opomogle od izčrpanosti iz Napoleonovih časov. Tako so Nemci zgradili prvo železnico na parni pogon šele l. 1835., Avstrija l. 1837. in na ozemlju naše države je bila otvorjena kot prva proga št. IIj—Celje dne 2. junija 1846. To je nekdanja »južna železnica«, ki so jo tri leta kasneje podaljšali do Ljubljane in čez nadaljnjih osem let še naprej do Trsta.

V naši ožji domovini smo torej dobili prav za prav zgodaj prvo železnico; Prešeren je najbrže že videl prve železniške transporte po »železni cesti«, o kateri je pel že l. 1845. v pesmi »Od železne ceste«.

Ljubljana, ki je bila leta 1849. še majhno podeželsko mesto, je dobila razmeroma lepo postajno poslopje in dosti velike druge kolodvorske naprave. Dvonadstropno uradno poslopje (sl. 1) ima še danes po približno 90-ih letih skoraj neizpremenjeno pročelje, le stolpič na strehi so odstranili.¹ Nove uradne in gostilniške prostore so k temu poslopju na obeh straneh prizidali pozneje. Tirov je bilo pet, od teh sta bila prva dva tik ob poslopju, to je tam, kjer je danes peron, pokrita v dolžini 90 m. Nasproti postajnemu poslopju, torej na drugi strani tirov, so zgradili kurilnico za 15 lokomotiv, ki stoji nekoliko povečana še danes na istem mestu. Iz te dobe je ohranjen tudi tovorni kolodvor s skladiščem. Kolodvorsko tirje je

segalo od takratne Dunajske (danes Tyrševe) ceste nekako do tam, kjer je danes poslopje železničarske nabavljalne zadruga. Kot je razvidno iz slike 3 in pa iz tločrta Ljubljane iz l. 1850.,² je šla tedaj pot preko postajnih tirov nekako v podaljšku današnje Resljeve ceste in naprej za pokopališčem pri Sv. Krištofu. Prehod čez železnico je bil nadalje še ob koncu postajnih kretnic, to je približno v podaljšku današnje Metelkove ulice. Pred Šmartinskim križiščem je bil še en prehod čez progo, ki je šel od kapelice na Friškovcu proti Dovičevemu posestvu na drugi strani železnice. Mestno prebivalstvo je imelo torej v prvih letih železnice dosti priložnosti za prehod na zemljišča, ležeča severno od kolodvora.

Potrebe železnice pa so naraščale, zato je te tri prehode polagoma drugega za drugim zaprla in kolodvorsko tirje podaljšala najprej do Šmartinske ceste in v letih 1909. in 1910. še do Zelene jame. V času tega zadnjega povečanja je železniška uprava zgradila omenjeni prehod na Friškovcu, za kar je plačala odškodnino neposrednim mejašem, ostalo ljubljansko prebivalstvo pa je bilo oškodovano za pridobljeno pravico prehoda čez progo. Na ta način je nastala 1200 m dolga neprehodna zapreka, segajoča od Tyrševe do Šmartinske ceste. Ta zapreka je tem občutnejša, ker leži pravokotno na smer glavnega, pred vsem bodočega prometa v Ljubljani, ki gre po dolinski ožini med Rožnikom in Gradom. To je prometno grlo, ki veže jug in sever ljubljanskega naselja (sl. 5 in 6 na str. 204 in 205).

² »Kronika« 1937: Arh. France Tomažič: »Talni načrt mesta Ljubljane«, slika na str. 94.

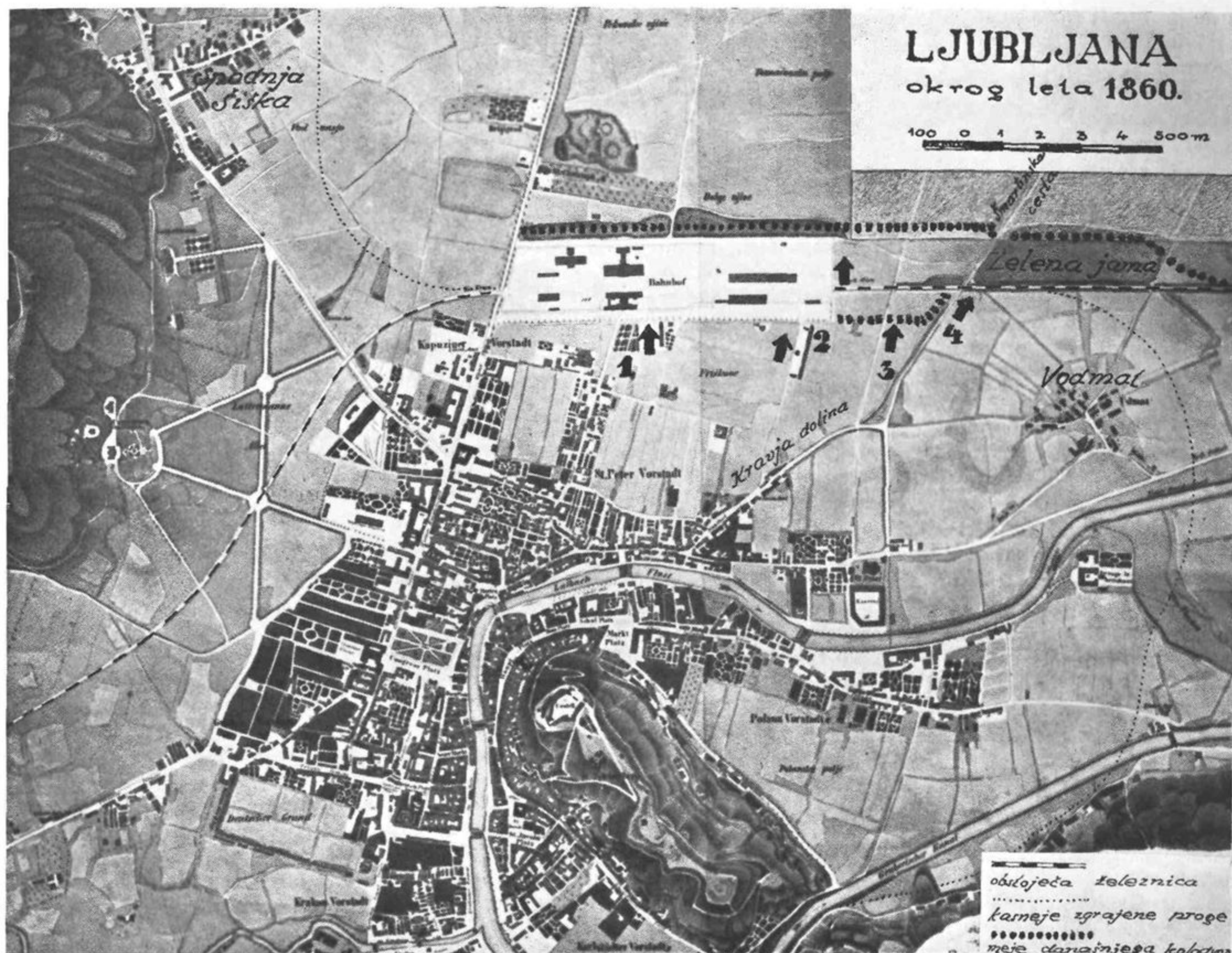
Glej tudi sliko: Ljubljana okrog l. 1860. na str. 203.

Glavni kolodvor v Ljubljani okrog l. 1860.

Pred kolodvorom še ni bilo nobenega poslopja. Pot, viden spredaj desno, je današnja Kolodvorska ulica. Levo poleg je pot k nekdanji predilnici, ki je stala na prostoru med dvoriščem hotela Miklič in Ljubljanskim dvorom. Stolpič z uro so kasneje odstranili s strehe.

¹ Glej »Kronika« 1934, številki 3 in 4: Jože Jenko: »Ko nam je stekla prva železnica«. Tam je podrobnejši opis postaje in od tam so tudi slike 1, 2 in 3.

Tločrt Ljubljane okrog leta 1860.

Obstojala je takrat že proga proti Zidanemu mostu in proti Rakeku, kar je v tločrtu dobro vidno. Gorenjske železnice (dograjene l. 1870.) in dolenske železnice (dograjene l. 1893.) še ni bilo takrat, pač pa je njih današnji potek v tločrtu označen s tanko pikčasto črto.

Iz tločrta vidimo, da je bila postaja sprva le 850 m dolga in je segala samo do Metelkove ulice. Kasneje so jo podaljšali na 1200 m dolžine, to je do Smartinske ceste. Leta 1908. so pričeli podaljševati kolodvor do krajnega konca že zasute Zelene jame; dolžina je zrasla na 1800 m.

Ta stari načrt Ljubljane nam kaže, da je imelo ljubljansko prebivalstvo včasih več prehodov čez današnji kolodvorski svet. Puščice in pripisane številke kažejo v tločrtu mesta takih prehodov. Prvi je bil nekako v podaljšku današnje Resljeve ceste in ga vidimo, da poteka tudi naprej na severni strani kolodvorskega sveta, to je za zidom pokopališča sv. Krištofa. Drugi je bil v smeri današnje Metelkove ulice, to je ob koncu prvotnega postajnega tirja. Tretji je šel od kapelice na Friškovicu in so ga ukinili šele l. 1908. Četrty prehod nam je ohranjen kot podvožnjak Smartinske ceste. Je še peti prehod, vodeč od Vodmata po Zeleni jami na sever, ki obstoji še danes kot podvožnjak.

V tem tločrtu je dobro vidna ježa v smeri Kravje doline, Smartinske ceste in Zelene jame, kot ostanek nekdanjega brega poplavnega ozemlja Ljubljane.

Promet je naraščal in se stopnjeval, modernizacija in povečavanje železniških prometnih naprav pa ga nista dohitevali; te so še danes skoraj prav take, kot so bile ob zgraditvi pred devetdesetimi leti. V času svetovne vojne, prav posebno pa še po zedinjenju v Jugoslaviji, ko je postala Ljubljana vhod v državo za dve važni progi z mednarodnim prometom, se je število vseh vrst vlakov silno pomnožilo. V vsej državi ima samo zagrebški kolodvor večji osebni promet kot ljubljanski, Beograd ga ima zdaj nekaj manj, zdaj nekoliko več, vsa druga mesta v državi pa zaostajajo vsaj za polovico.

Danes imamo v Ljubljani tri kolodvore in to kot preostanek iz one dobe, ko so obstajale poleg državne železnice tudi še privatne proge. Najstarejši je današnji glavni kolodvor, prej nazvan »južni kolodvor«,

ki so ga zgradili za potrebe privatne južne železnice, to je proge Dunaj—Trst. Ko je država zgradila gorenjsko in kamniško železnico, sprva vlaki niso vozili do današnjega glavnega kolodvora, temveč le do gorenjske postaje, ki je bila oddaljena od južnega kolodvora komaj nekaj sto metrov. Ta postaja je bila potrebna le zato, ker so bile težave s sporazumom med državno upravo in upravo privatne družbe južne železnice glede skupne službe. Ko so po zedinjenju, torej že v Jugoslaviji, podržavili privatno južno železnico, je postal nadaljnji obstoj gorenjskega kolodvora nepotreben. Tudi dolenski kolodvor je zgrajen kot zaključna oziroma pričetna postaja nekdanje privatne dolenske železnice; njega obstoj pa je radi dovolj velike oddaljenosti od glavnega kolodvora tudi še danes upravičen. Situiran je ta kolodvor ugodno

in ne bo motil razvoja mesta. Nasprotno pa je gorenjski kolodvor, ki reže na 1 km dolžine vse prometne žile med šiško in Bežigradom, neprijetna ovira, preprečujoča enotnost in povezanost severnega dela ljubljanskega naselja.

2. V ČEM OBSTOJI LJUBLJANSKO ŽELEZNIŠKO VPRAŠANJE?

Neprijetnosti pretesnega kolodvorskega tirja in naprav, ki so jih tekom let po njih zgraditvi samo deloma povečali in zboljšali, a vendar premalo za današnji promet in zahteve modernega obratovanja, je občutila železniška uprava že pred 50-imi leti. Dokaz temu so številne konference, načrti ter proučavanja v stremljenju, da bi modernizirali železnico oziroma kolodvorske naprave in se s tem otresli težav in neprijetnosti. V nadaljevanju te razprave bodo opisani najvažnejši taki poizkusi, predlogi in ukrepi.

Današnji ljubljanski železniški problem pa ne obstoji samo iz dejstva, da tirje in naprave niso več kos današnji stopnji železniškega prometa. Poleg železniškoprometnih težav so še druge neprijetnosti, ki jih povzročata prebivalstvu mesta in okolice sedanja lega in ureditev železnice ter kolodvorov v Ljubljani in ki jih označujemo kot ljubljansko železniško vprašanje. V glavnih obrisih so to te potrebe in zahteve:

Dolina med Gradom in Rožnikom je prometna ožina med južnim delom mesta in nastajajočim severnim delom. Zapira pa jo 1800 m dolga pregrada glavnega kolodvora in nad 1000 m dolgi gorenjski kolodvor. Puščice kažejo mesta prometnih grl na Celovski cesti, Tyrševi in Šmartinski cesti. (»Kronika« 1937: Arh. F. Tomažič: »Talni načrt mesta Ljubljane«.)

a) Tirje in postajne naprave glavnega kolodvora niso zadostne za nemoteni in varni potek potniškega in tovarnega prometa. Zato je nujno potrebna preureditev kolodvorskega tirja, dalje naprava medtirnih peronov z varnim pristopom do njih, povečanje in modernizacija postajnega poslopja, signalnih in drugih železniških naprav. Ti ukrepi so potrebni, da se poveča dnevna zmogljivost kolodvora, skrajša čas odpravljanja vlakov in poveča varnost potnikov.

b) Križišča železnice s cestami, pred vsem na Tyrševi in Celovski cesti, je treba preurediti tako, da ne bodo železniške zapornice vsak čas prekinjale cestnega prometa. S čakanjem ob spuščeni zatvornici ni morda prizadet samo krajevni vprežni, motorni in tramvajski promet, temveč zelo močno tudi mednarodni promet; saj spadata imenovani cesti k glavnim arterijam, ki dovajajo motorna vozila iz tujine v našo državo. Na vseh drugih cestnih križiščih danes še ne obstajajo neznosne težkoče, prej ali slej bodo pa tudi te postale občutne. Niti podvoznjaka na Šmartinski cesti, ki ima poleg klancev tik za ustjem še oster ovinek, ne moremo smatrati v današnji obliki za dokončno in posrečeno rešitev.

c) V urbanističnem oziru onemogočata glavni in gorenjski kolodvor pravilno povezan porast in razvoj mesta. Ker je 1200 m dolga kolodvorska pregrada odrezala najbolj zdrava in trdna tla severno od železnice od matičnega dela mesta, so nastale ob glavnih cestnih arterijah nekaka prometna ustja, skozi katera se izliva poseljevanje ven v okolico. Ob teh smereh imamo danes zazidan svet, ki sega v obliki jezikov tri kilometre in več ven iz osrčja. Nasprotno pa kaže mesto vrzeli nezazidanih zemljišč tik za glavnim in gorenjskim kolodvorom, to je komaj nekaj sto metrov od težišča poseljene ploskve (sl. 6, str. 205).

Nujno je potrebno, da železnica zopet obnovi nekaj cestnih zvez preko kolodvorskega tirja glavnega in prej ali slej tudi gorenjskega kolodvora. S tem bi bile samo vrnjene pravice mestnemu prebivalstvu, kateremu je železnica odvzela že obstoječa pota čez kolodvorski svet. Najpotrebnejša bi bila zveza v podaljšku Resljeve ceste.

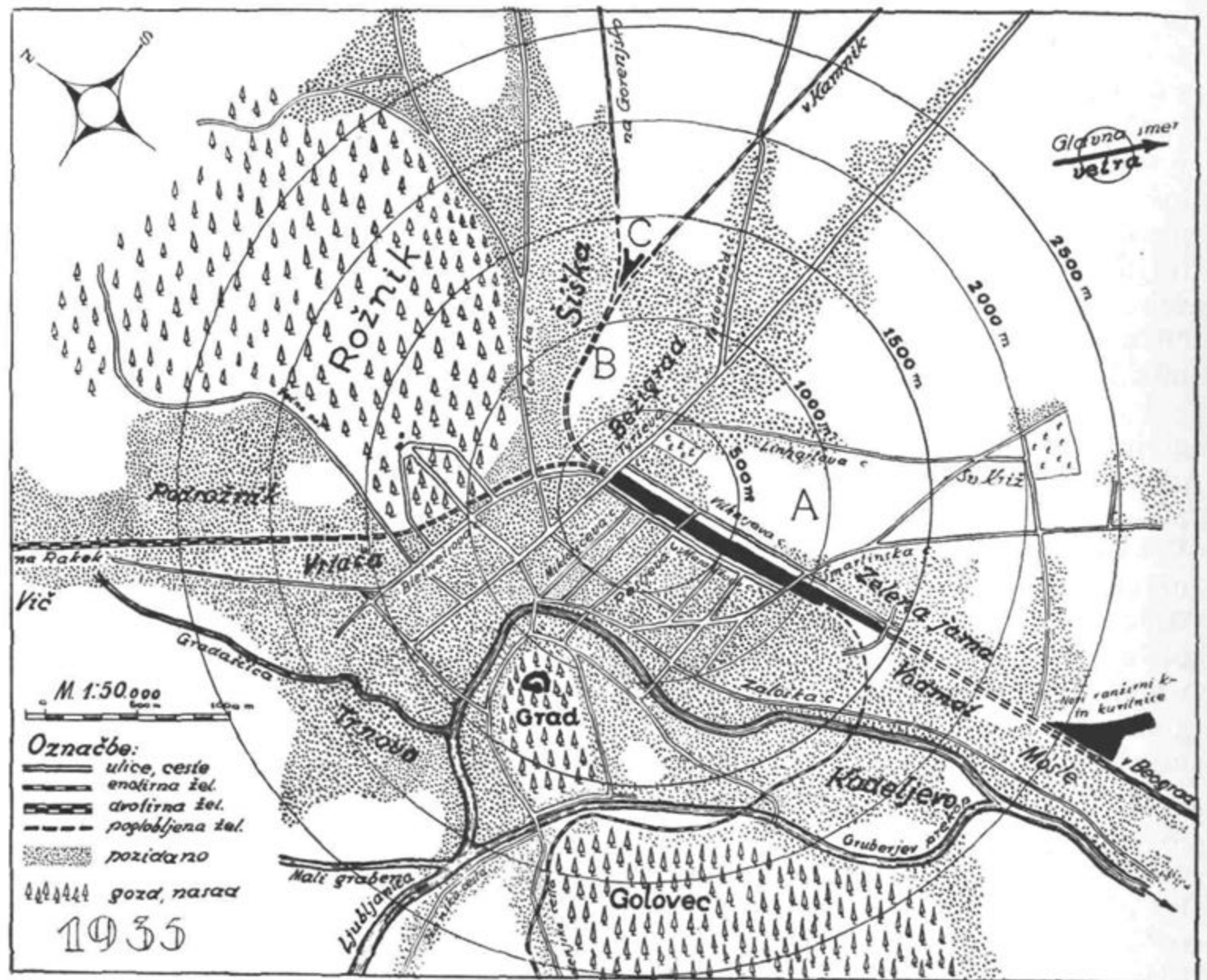
č) V mestnem osrčju so danes kurilnice in premikalni kolodvor. Iz kurilnic se dvigajo neprestano oblaki dima, ki močno kuži ozračje kolodvorskega okoliša. K zadimljenju ozračja prispevajo mnogo tudi lokomotive pri premikanju in sestavljanju vlakov, ki pri neprestanem ustavljanju in zopetnem poganjanju izpuhavajo veliko več dima in saj kakor pa stroji redno vozečih vlakov. Dim nad kolodvorom vsebuje poleg vodnih par in ogljikovega dvokisa tudi neizgorele delce premoga, drobce pepela, razne kisline itd. Primešani drobci anorganskih sestavin pospešujejo kondenzacijo zračne vlage, torej tvorbo megle. Zato ni nič čudnega, če često opazujemo v kolodvorski okolici gosto, sivo meglo, medtem ko je ni niti neposredno nad Ljubljano, še manj pa v drugih delih ljubljanskega naselja, kjer je ozračje še čistejše.

Pri vdihavanju tako zadimljenega zraka zaidejo omenjeni delci saj in pepela ter na njih usedle kisline v pljuča in pljučne žleze,¹ jih zapolnjujejo in zmanj-

¹ Tozadevno je navedel dr. Franta Mis v »Jutru« št. 211 z dne 10. sept. 1937 svoja opažanja v daljšem članku pod naslovom »Ureditev kolodvora in zdravje Ljubljane«.

Ljubljansko naselje leta 1935.

Temno pikčasto je označen zazidani svet. Težišče naseljene površine leži nekako pri današnjem glavnem kolodvoru. Koncentrični krogi iz tega središča kažejo razsežnost naselja, ki poteka zaradi železniških prog in kolodvorov zelo neenakomerno na vse strani. Vidimo bele lise nezazidanih vrzeli pri A in C komaj nekaj 100 m od središča. Nasprotno pa sega ob prometnih žilah Tyrševe, Celovške, Tržaške in Zaloške ceste zazidana ploskev nad 3000 m daleč od središča naselja.

šujejo s tem prožnost pljučnega tkiva, okolnosti, ki večajo sprejemljivost za infekcijo. Dražijo tudi sluznice dihal, nosa in grla, kar povzroča razpoloženje za njih vnetja.

Po raznih državah veljajo glede nepotrebne dimljenja ozračja strogi predpisi, tako n. pr. v Angliji in Ameriki. Iz novejšje dobe je znan primer v Pragi, ki je v letih 1926. do 1928. elektrificirala vse železnice v mestu in precejšnji okolici samo zato, da zmanjša nepotrebno onečiščenje zraka z dimom in sajami.

Nujno potrebno je, da tudi v Ljubljani premeste kurilnice in ranžiranje vlakov iz gosto naseljenega mestnega dela v kraj, ki naj bi bil čim bolj obdan z nasadi in v katerem naj bi prevladovala taka glavna smer vetra, ki bi odpihal dim od gosto obljudenega naselja. To bi bilo v Ljubljani ugodno v smeri proti Zalogu, kamor so v dobi svetovne vojne že prenesli premikanje vlakov, po vojni pa ga radi varčnosti predstavili nazaj na glavni kolodvor.

3. POGLOBITVENI PROJEKT

Kakor sem že omenil, je bilo načrtov in predlogov za odpravo neprijetnosti in zadrege, ki jo povzroča današnja lega in stanje železnice v Ljubljani, že od l. 1895. naprej precejšnje število. Avtorji raznih predlogov so si večinoma zamislili preložitev kolodvora iz mesta proti severu, proti vzhodu ali proti jugu, tako da bi bilo treba izpeljati železnico okrog Rožnika oziroma s predorom pod Golovcem ter čez Mestni log. Nekateri so pustili v svojih predlogih tirje in kolodvorska poslopja tam, kjer so danes, a naj bi jih predelali v čelni kolodvor. Bil je tudi predlog, naj se železnica dvigne na nasipe in stebre 6 m nad cestno višino, tako da bi železnica ne ovirala več cestnih križišč.

Vsi ti idejni projekti so imeli en velik vprašaj, ki je povzročil, da so obtičali že v sami zamisli. To so bili preveliki gradbeni stroški, potrebni za njih izvedbo; ti so že v kali zadušili vsako nadaljnjo akcijo v svoj prid. Za posamezne take predlagane načine preuredbe železnice bi potrebovali okrog 200 do 500 milijonov dinarjev. Večinoma so se pridružili še drugi pomisleki, posebno prometno tehničnega značaja, ki so upravičili zavrnitev predlaganih zamisli.

Posebno aktualna je postala odločitev glede načina rešitve ljubljanskega železniškega vprašanja l. 1929. Povod je dala prošnja za zazidavo nekega stavbišča v bližini železniškega prehoda na Tyrševi cesti. Mestni gradbeni urad ni hotel prosilcu izdati gradbenega dovolila prej, dokler ne bi bile znane končno veljavne smernice glede regulacije kolodvorskega okolišja, kar pa je v zvezi z rešitvijo železniškega problema. Razpravljali so tedaj o tej zadevi v občinskem svetu, vendar le o možnostih rešitve cestnoprometnih težkoč in to z nadvožnjaki ali pa podvožnjaki. Rešitev s poglobitvijo je sicer tudi predlagal na javni občinski seji takratni občinski svetovalec, sedaj že umrli dr. Jerič, ki pa so ga soglasno zavrnil.

Mestna občina ljubljanska je še isti mesec vprašala tudi ljubljansko inženjersko organizacijo U. J. I. A. za strokovno mnenje o najboljši rešitvi tega železniškega križišča. Na sklicanem razpravnem večeru so govorili le o rešitvi z nadvožnjakom in podvožnjakom; mnenja v prid podvožnjaka so prevladovala. Bil sem edini, ki sem predlagal, da proučimo še rešitev s poglobitvijo vse proge skozi mesto, preden damo definitiven nasvet M. O. L. — Vendar so navzoči tudi moj predlog zavrnil z utemeljitvijo, da bi bili gradbeni stroški preveliki.

Projekta poglobitve tedaj še nisem proučil. A bile so razne okolnosti, ki so mi usmerjale misli in pre-

udarek čimdalje bolj v prid rešitve tega vprašanja s poglobitvijo kolodvora in prog skozi mesto. Pred vsem so to bila tale dejstva in ugotovitve:

a) Ozemlje, po katerem teče danes trasa železnic v Ljubljani, ima za poglobitev izredno ugodne geološke razmere. Sestoji po večini iz fluvio-glacialnega proda in peska, sem ter tja pomešanega z nekoliko ilovnatimi sloji in skladi labore. Le v tivolskem odseku in na Vrtači bi tekel poglobljeni del proge po čisto ilovnati zemlji; globina potrebnega useka pa bi bila tam že prav majhna.

b) Razmere glede talne in meteorne vode so za poglobitev tudi kot ustvarjene. Skoraj po vsej poti poglobljenega dela je površina talne vode 15 do 25 m pod zemeljskim površjem. Izjema bi bila zopet na Vrtači, kjer je talna voda že 2 do 3 m pod sedanjo niveleto železnice. Z ozirom na globoko lego talne vode na severnem gramozno-peščenem delu proge pa bi bilo tudi tu možno zelo enostavno odvajanje talne vode, ki bi jo privajal usek v ilovnatem ozemlju poglobljenega dela proge. Tudi bi poglobitev proge pomenila izboljšanje sveta v Tivoliju in Rožni dolini.

c) Površina sveta, po katerem teče današnja železniška trasa, je zelo pripravna za poglobitev. Tam, kjer zadene danes pri Šmartinski cesti železnica ob ježo ter stopi na teraso po nasipu skozi Zeleno jamo, bi odstranili nasip in za izpeljavo proge bi bilo treba tirišče v prodnati terasi izkopati, na kar bi šla vodoravno in dalje z majhnim vzponom proti Viču (glej sl. 7, str. 207).

č) Glavni kolodvor leži danes skoraj v centru mesta in bi ga bilo škoda prestavljati ven proti predmestju.

Te razloge sem navedel tovarišema ing. D. Leskovšku in ing. F. Zelenki, ki sta železniška inženirja, in skupno smo v treh mesecih obdelali snov idejnega projekta za rešitev ljubljanskega železniškega problema s poglobitvijo prog in kolodvora. Dne 16. marca 1930 sem ga razložil na javnem predavanju pri inženjerski organizaciji; teden dni kasneje so ga tam na sklicanem debatnem večeru še kritično obravnavali.

Idejni projekt smo dalje izpopolnjevali; z nasveti in delom so se tekom časa pridružili še ing. J. Mačkovšek, univ. prof. Al. Hrovat, arhitekt J. Mesar, ing. L. Kham, ing. P. Göstl, in še mnogo drugih stanovskih tovarišev raznih strok. Sodelovali pa so tudi železniški prometniki in gospodarstveniki, in idejni projekt je ob številnih sestankih in razgovorih polagoma dozoreval v generalni projekt.

Poglobitveni projekt, ki bi ne odpravil le današnjih železniških in cestnih prometnih težkoč, temveč bi rešil tudi pravilni razvoj ljubljanskega naselja v urbanističnem smislu, ki bi nadalje zelo ugodno vplival na mestne higienske razmere in bi nudil mestu še razne druge koristi, kot n. pr. glede izboljšanja kanalizacije, melioracije vlažnega mestnega ozemlja itd., je v bistvu tale:¹

a) Iz osrčja mesta naj se prestavijo v smeri proti Zalogu kurilnice, napajalne naprave, skladišča za

premog, ranžirni kolodvor. Primerna zemljišča bi bila na drugi strani železnice pri Predovičevem selu ali pa tako zvane »Dolge njive«, to je staro vojaško vežbališče ob Zaloški cesti med Selom in Studencem.

b) Gorenjski kolodvor naj se odpravi in tamkajšnja zemljišča prodajo. Zato pa naj zgrade nova postajališča, morda v Dravljah, Klečah, Mostah in pri Dolgem mostu na Viču, kakor bi pač zahtevala naknadni premislek in potreba.

c) Za tovorni kolodvor sta dve ugodni možnosti. En predlog ga postavlja ob Zeleni jami z dostopom ob Kolinski tovarni ali pa po nadvožnjaku od vzhoda.

Po drugem predlogu naj bi ležal tovorni kolodvor v poglobljeni legi nekoliko bolj proti vzhodu, nego je danes, in bi segal lahko še malo dalje od tovarne »Zmaj«. Dostop bi bil po Masarykovi cesti, ki bi šla v sedanji širini do Metelkove ulice, tam pa bi se cepila v že obstoječi del in pa novi del, ki bi tekel v naklonu nekako 2 % do one višine tal, kot jo ima šmartinski podvožnjak danes. Ta dovozna cesta bi bila izpeljana pod novo projektiranim nadvožnjakom za Šmartinsko cesto, bi potekala ob skladiščih za tovarno »Zmaj« še naprej ob današnjem železniškem nasipu po že obstoječi Grablovičevi ulici v Moste. Za Moste bi pomenila ta cesta novo najkrajšo zvezo s kolodvorom.

č) Do ranžirnega kolodvora in kurilnic za Selom bi izpeljali še tretji tir ob sedanjih dveh tirih od glavnega kolodvora dalje.

Tovorni vlaki bi se na glavnem kolodvoru ne ustavljali, temveč bi vozili naravnost na ranžirni kolodvor, od koder bi oni del vlaka, ki bi bil namenjen za Ljubljano, dostavljali na tovorni kolodvor v Zeleni jami ali pa nad Friškovcem.

d) Za bodočnost naj se rezervira pas zemljišč, po katerem naj bi nekoč izpeljali obvozno progo ob Mallem grabnu, to je od Viča na dolenjsko železnico ter skozi Golovec naravnost do ranžirnega kolodvora. Zgradili bi jo šele čez nekaj desetletij, ko bi promet toliko narasel, da bi bilo treba tovorni promet preložiti z glavnega kolodvora.

Enako naj bi rezervirali tak pas sveta od št. Vida po savski ježi do ranžirnega kolodvora.

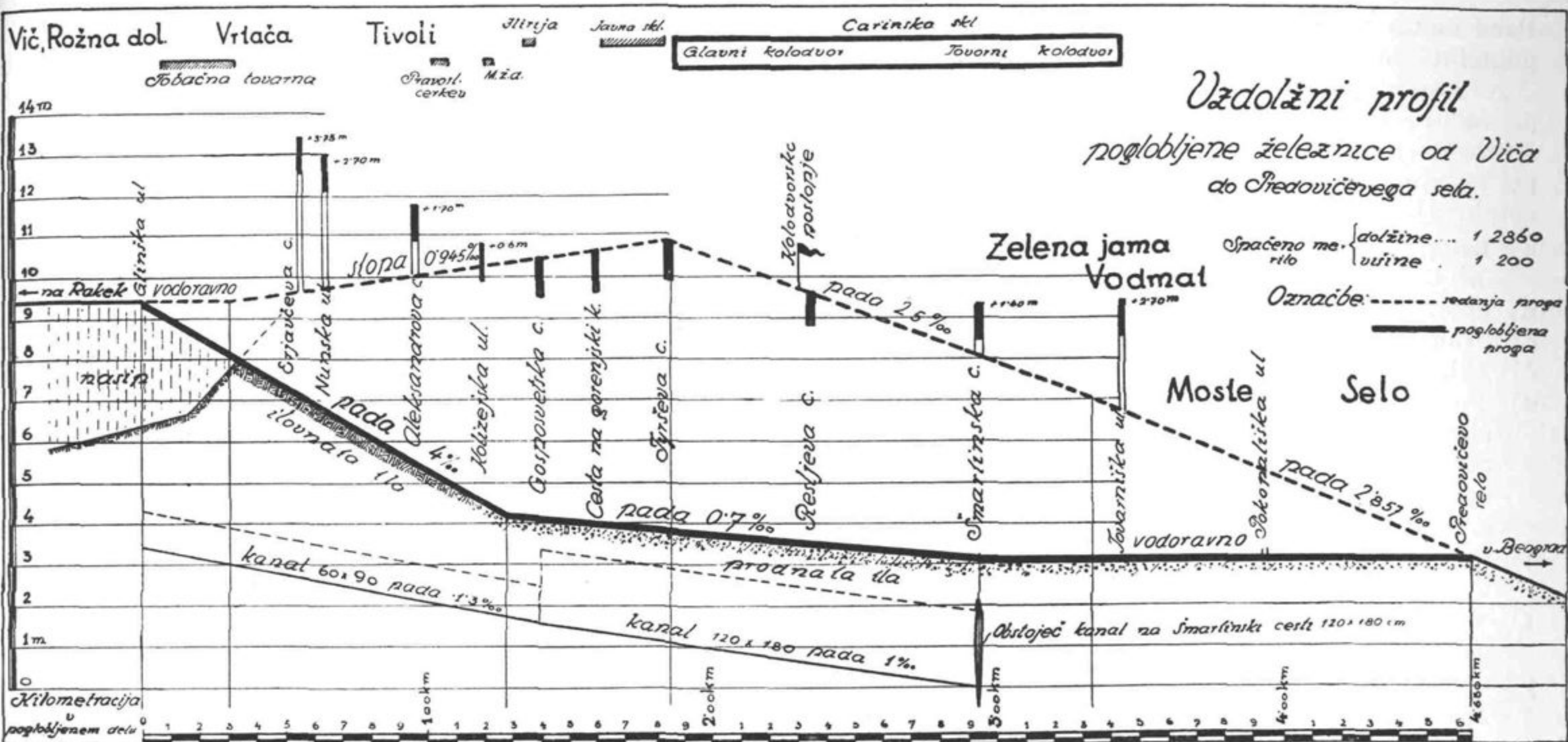
e) Progo bi začeli poglobljati ob koncu tobačne tovarne pri Glinški ulici. Od tam se danes železniška niveleta vzpenja z 1 ‰ do Tyrševe ceste, po poglobitvi pa bi se nižala s 4 ‰ naklona do Gosposvetske (Celovške) ceste. Od te točke bi tekla poglobljena proga deloma s prav malenkostnim naklonom, deloma vodoravno do Predovičevega sela.

Po drugem predlogu bi bil padec od tobačne tovarne do Aleksandrove ceste nekaj večji, da bi lahko izpeljali to avenijo še brez povišanja čez progo.

f) Gorenjska železnica se odcepi danes na Tyrševi cesti z 2,5 ‰ vzponom od glavnega kolodvora. Po poglobitvi pa bi bil ta odcep dvotiren z vzponom 4 ali pa 8 ‰. Gorenjsko progo bi sčasoma preložili vzporedno s kamniškim tirom do Ježice, naprej pa jo izpeljali po ježi savske terase pod tacensko cesto na sedanjo smer gorenjske železnice. Ob kamniški proggi naj bi takoj rezervirali potrebna zemljišča, kjer bi pričeli čimprej z izkopom za bodočo poglobitev tirov, vendar pa na ta način, da bi tam jemali potrebni gramoz in pesek za ljubljanske zgradbe toliko časa, dokler ne bi bilo izkopano v potrebni globini in širini za poglobitev kamniške in gorenjske proge.

¹ U. J. I. A. sekcija Ljubljana je razmnožila v mescu marcu 1930 spis »Idejni projekt poglobitve železnic in kolodvora v Ljubljani« kot tekst predavanja dne 7. marca 1930.

Nadalje je objavil pisec tega članka v reviji »Tehnika in gospodarstvo«, letnik II., 1935/36, št. 5—6, sestavek: Ljubljanski železniški problem in predlog za rešitev.

Vzdolžni profil v smeri glavne proge od Viča do Predovičevega sela (Moste)

Risan je v spačenem merilu, to je s štirinajstkrat povečanimi višinami. Današnja niveleta železnice je črtkana, bodoča poglobljena proga pa debelo in polno izvlečena. Iz risbe so razvidna mesta, kjer bodo ceste in ulice izpeljane čez poglobljeno progo in kolodvor. Spodaj je označena kanalizacija ob poglobljeni progi do obstoječega kanala na Šmartinski cesti.

Vidimo, da pada železniška proga danes od vrha na Tyrševi cesti, to je z nekakega hrbita, na obe strani. Pri poglobljeni progi bi pa imela stalno naklon samo v eni smeri.

g) Dolenjska proga je priključena danes z 9 oziroma 13 ‰ vzpona na glavni kolodvor. Po poglobitvi kolodvora bi se ta vzpon zmanjšal na 3 ‰. Izpeljali pa bi jo lahko tudi po nasipu čez Zaloško cesto, če bi hoteli to cestno križišče definitivno rešiti.

h) Priključek do današnjih carinarničnih objektov bi tekkel po klancu z 10 ‰ vzpona. V daljni bodočnosti pa bi bilo treba tudi carinarnico poglobiti.

i) Ob poglobljeni progi in tudi ob poglobljenem kolodvoru bi napravili betonske oporne zidove le tam, kjer bi bilo to neobhodno potrebno. Povsod tam, kjer bi dopuščal prostor, bi zgradili ob progi položne ježine (pobočja), z zelenicami in drugim rastlinjem, nekako tako, kakor je to zasnoval prof. Plečnik na obrežjih Gradaščice v Trnovem.

j) Čez poglobljeni del proge in kolodvora bi izpeljali one ceste, ki križajo danes železnico v nivelu, deloma pa tudi one, ki se končajo danes kot slepe ulice ob kolodvorski pregradi. Tudi čez poglobljeno gorenjsko železnico bi speljali s premostitvijo nekaj cestnih zvez med Šiško in Bežigradom. (Slika 7.)

k) Kolodvorsko poslopje bi stalo pravokotno nad poglobljenimi tiri ob 30 m široki Resljevi cesti, izpeljani s premostitvijo čez progo. Iz njega bi vstopali neposredno na posamezne medtirne perone, ki bi nudili izvrstno preglednost in orientacijo potnikom.

Zaenkrat bi potrebovali tri medtirne perone; sčasoma, ko bi promet naraščal, bi kolodvor postopoma razširili za nove medtirne perone. Velika prednost poglobitvenega projekta je v tem, da omogoča povečanje kolodvora na preprost način. Tranzitni tiri za tovarne vlake bi tekli na severni strani kolodvorskega tirja, nekoč kasneje pa bi speljali tovarni promet itak po obvoznih progah naravnost na ranžirni kolodvor.

Sedaj bi tudi lahko še počakali z gradnjo novega kolodvorskega poslopja in bi se še za nekaj let zadovoljili s sedanjim, pač nekoliko prizidanim. (Slike 10, 11 in 12 na str. 209 in 210.)

l) Kanalizacija v poglobljeni progi bi bila izpeljana v temeljih opornih zidov oziroma v peti brežine. Kanali bi imeli ugoden naklon in bi jih priključili za sedaj na cestni zbiralni kanal na Šmartinski cesti. Kasneje bi jih lahko podaljšali ob dolenjski progi še nekaj sto metrov naprej v Ljubljano. Kanali bi zelo ugodno vplivali na osuševanje ilovnatih tal v Tivoliju in Rožni dolini. Razbremenjevali bi pa tudi mestne kanale, ki so danes mestoma preobremenjeni. Načelnik oddelka za kanalizacijo v mestnem gradbenem uradu, ing. F. Klobčar, je glede tega pismeno izjavil: »Ideja izvršitve velikih zbiralnih kanalov v poglobljeni železniški svet je naravnost posrečena in nad vse idealna. Kajti predlagani zbiralni kanali bi tekli skozi osrčje mesta in bi imeli v Mostah najkrajšo zvezo z Ljubljano.«

m) Desno ob premostitvi železnice z Resljevo cesto naj bi rezervirali zemljišče za bodoče glavno poštno poslopje, pripadajoče delavnice in garažnice. Poštne vagone bi pripeljali naravnost pod poštno poslopje. Pošta bi s kolodvorskim poslopjem zaključevala tako nastali trg pred ustjem Resljeve na Masarykovo cesto. (Slika 8 na str. 208.)

n) Na prostoru gorenjskega kolodvora in dalje ob gorenjski železnici naj bi rezervirali svet za bodočo avtomobilsko prometno žilo prvega reda, ki naj bi nekoč razbremenila Celovško cesto. (Slika 8.)

S tem bi bil v glavnih potezah opisan generalni poglobitveni projekt. Podrobni projekt bo mogoče izdelati šele tedaj, ko bo dala uprava železnice na razpolago svoje osebe, podatke, načrte in drugo potrebno.

Pred nekaj dnevi je dal nalog za podrobno proučitev poglobitvenega projekta zastopnik ministrstva.

Na osnovi generalnega projekta je pripravljen tudi proračun stroškov, pri katerem so sodelovali veščaki železničarji in iz civilne prakse. Proračun, analiziran po posameznih izvršitvah, bi znašal po cenah v decembru leta 1935. približno:

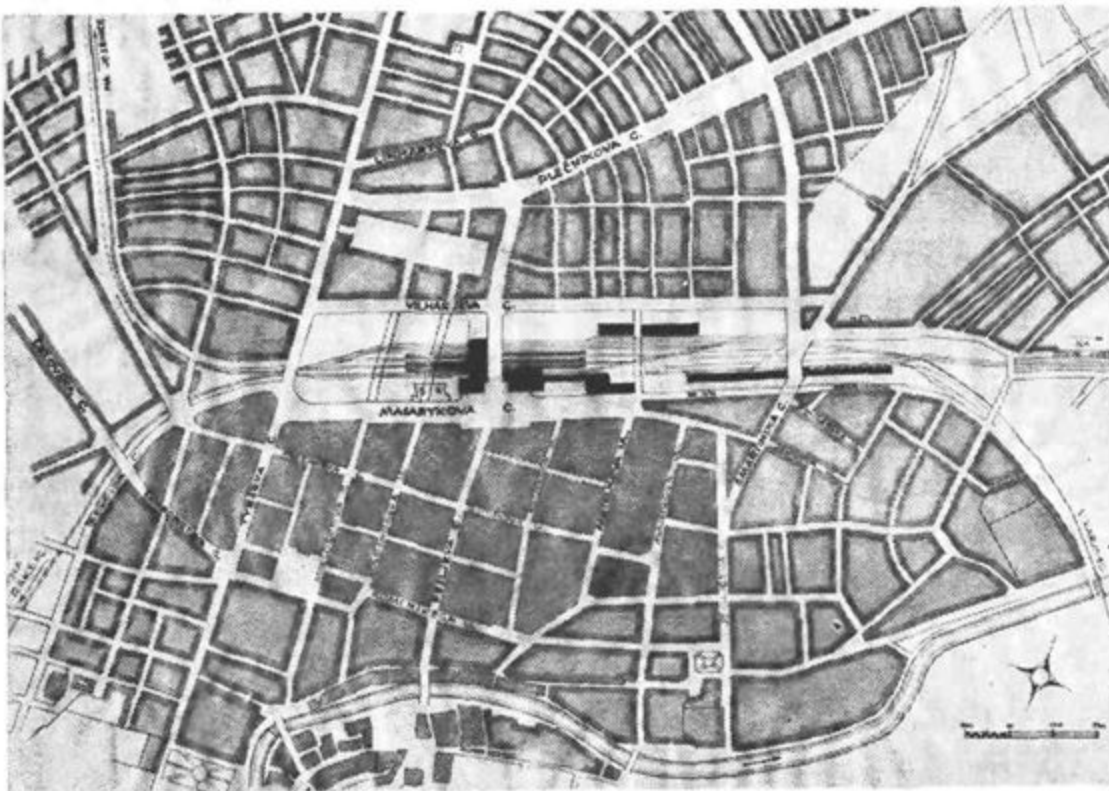
a) Izkop: približno 970.000 m ³ po din 12 do 22 za m ³	11'00 milij. din
b) Oporni zidovi in temelji 24.000 m ³	6'00 " "
c) Premostitve	9'00 " "
č) Zbiralni kanali	1'40 " "
d) Tirne naprave: analizirano po številu kretnic in dolžini tirov. Sedanji stari tirni material je upoštevan le za stranske tire in pomožno progo	18'40 " "
e) Prenos kurilnic in ranžirnega kolodvora ter nova postajališča . .	26'00 " "
f) Novo postajno poslopje in skladišča	10'00 " "
g) Ureditev telefona, telegrafa itd. .	1'00 " "
Skupno .	83'00 milij. din

Danes so cene gradivu in mezd nekoliko višje kot leta 1935. Zato bi bilo treba zdaj morda 100 milijonov din ali celo nekaj več. Na podlagi podrobnih načrtov bo kmalu tudi tu končno veljavna vsota ugotovljena. Nikakor pa ne more stati 400.000 milijonov din, kot trdijo nekateri nasprotniki akcije za poglobitev železnice v Ljubljani.

Koristi, ki bi jih izvedba poglobitvenega projekta prinesla železnici, Ljubljani in deloma vsej naši banovini, bi bile:

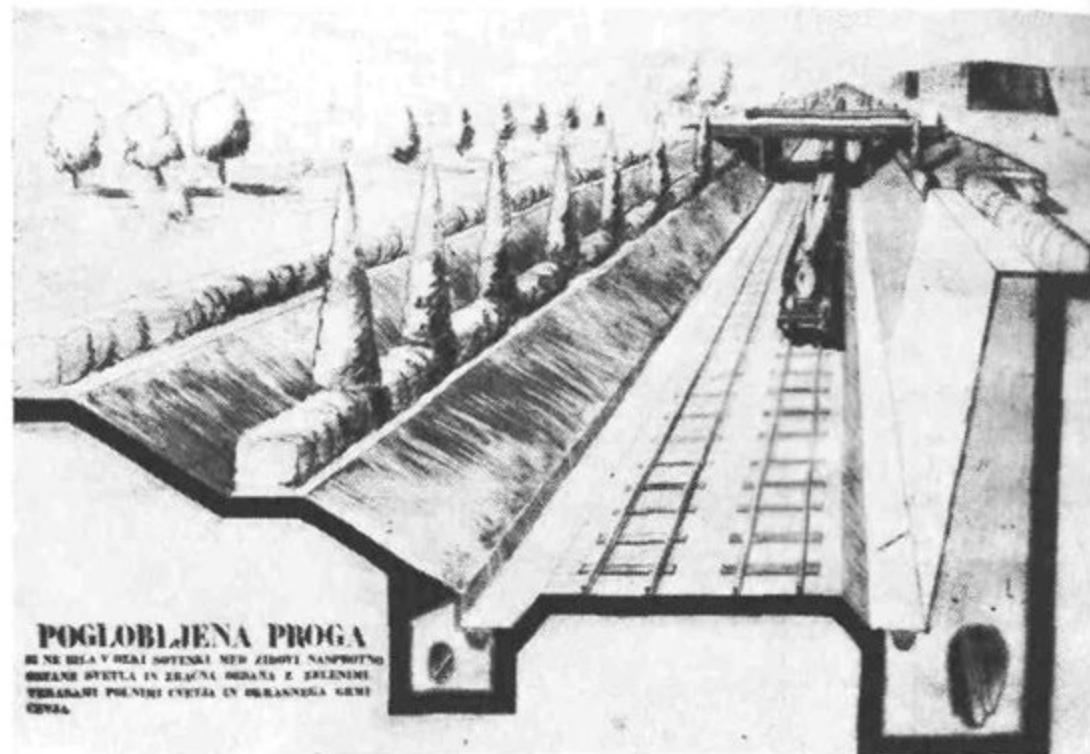
a) Za vselej bi temeljito odpravili vse železniško prometne težkoče na kolodvoru.

b) Temeljito bi odpravili vse težave na križiščih cest z železnico. Ceste bi ostale v sedanji legi brez

Situacijski načrt kolodvorskega okolišja po poglobitvenem projektu, ki naj približno pokaže, kako bi se dal urediti. Široka Masarykova avenija bi vodila do razcepka pri Metelkovi ulici in bi od tam vodil en del navzdol k tovornemu kolodvoru. Tam mimo bi šla pod Šmartinsko cesto naprej ob dolenski železnici do Vodmata. Resljeva cesta bi končala ob širokem trgu in v njeni smeri bi bilo poglobljeno kolodvorsko tirje premosteno. Ob tem mostu levo bi stalo novo kolodvorsko poslopje in desno pa novo poštno glavno poslopje, garažnice itd.

Nekoč kasneje bi izpeljali čez poglobljeni kolodvorski svet lahko še Miklošičevo cesto, Kolodvorsko in Metelkovo ulico.

Prezračna slika poglobljene proge in pogled na okolico v Tivoliju.

Oporni zidovi bi bili samo tam, kjer bi bilo to potrebno zaradi bližine kake stavbe. Ob straneh železniških tirov vidimo zbiralne kanale, ki bi osuševali zemljišče ob železnici in odvajali deževnico. Na pobočjih (jezah) bi bili nasadi, katere bi videl potnik iz vlaka kot pestro pisan trak. Slika kaže, da bi imela tudi poglobljena proga dosti zraka in sonca. (Narisal dipl. tehn. Dušan Svetlič.)

klancev in ovinkov in bi bile vozačem povsod pregledne.

c) Glavni kolodvor bi ostal v osrčju mesta; dolžina prog ne bi bila nič podaljšana. Kapaciteta za odpravljanje potnikov in tovora bi bila zelo povečana in čas odpravljanja skrajšan. Orientacija za potnike bi bila olajšana in njih varnost zelo povečana. Kolodvor bi imel možnost, da ga na preprost način vsak čas lahko povečajo, če bi nastala potreba.

č) Čez poglobljeni kolodvor bi izpeljali lahko tudi nekatere onih ulic, ki se končujejo danes ob 1200 m dolgi kolodvorski pregradi kot slepe ulice. S tem bi dosegli povezanost severnega dela mesta z južnim matičnim delom in tako njegov harmonični razvoj.

d) Tramvajski promet bi lahko izpeljali brez ovir na vse strani, torej tudi na Posavje.

e) V higienskem oziru bi bila poglobitev za prebivalstvo v veliko korist, ker bi z odpravo kurilnic in ranžirnega kolodvora dosegli mnogo čistejše ozračje. Odpadel bi tudi hrušč, ki ga povzroča danes noč in dan premikalno delo ob Zeleni jami.

f) Z odstranitvijo kurilnic in gorenjskega kolodvora bi pridobili 40.000 do 50.000 m² odličnega stavbnega prostora prav blizu mestnega centra.

g) Z izkopanim materialom bi zasuli nelepe jame severno od Vilharjeve ceste in izginil bi železniški nasip ob Zeleni jami.

h) Pridobili bi okrog 400.000 m³ prav dobrega gramoza in peska, ki bi ga deponirali severno od Vilharjeve ceste in potem polagoma odprodajali za potrebe ljubljanskih zgradb nekaj let.

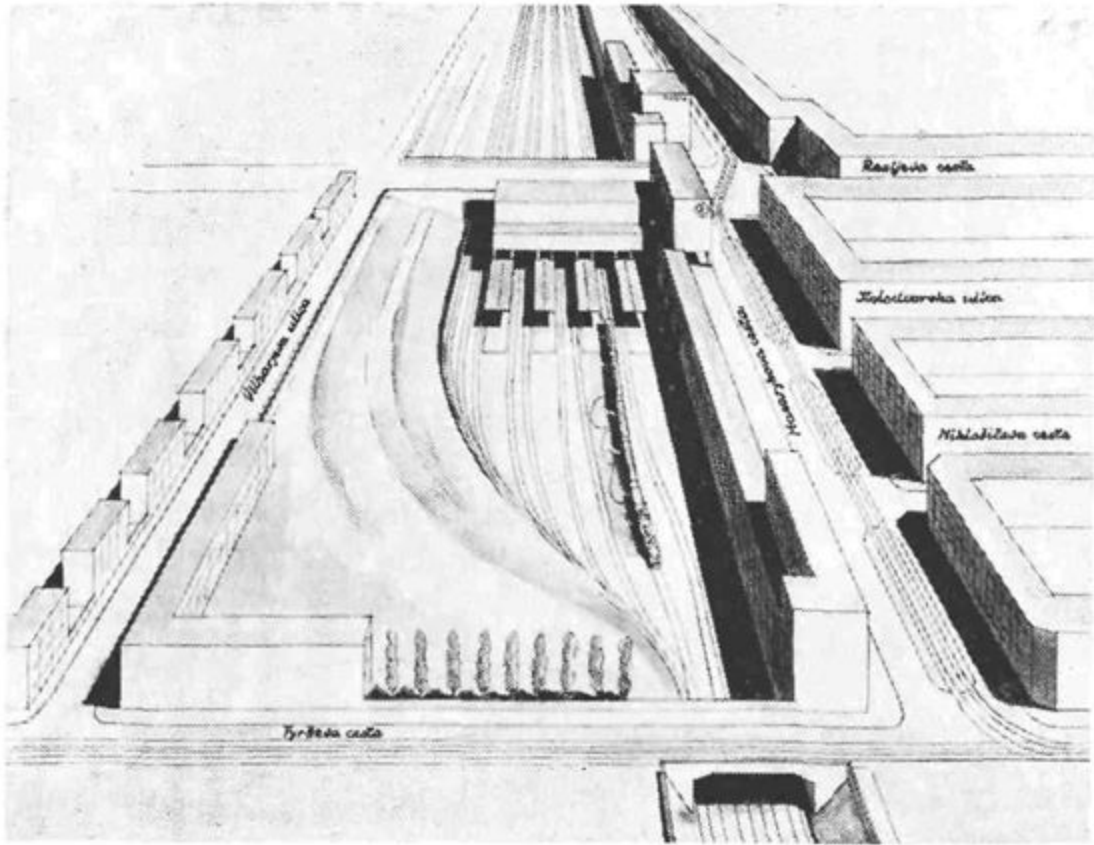
i) S poglobitvijo bi dosegli melioracijo Tivolija in Rožne doline in koristili bi mestni kanalizaciji, ker bi jo razbremenili in deloma omogočili priključek oddaljenejših delov mesta.

j) Ropot in hrušč, ki ga povzročajo vlaki danes na prosti progi, bi bil pri poglobljeni legi zmanjšan, ker bi se zvok odbijal namesto v strani, pred vsem navzgor v ozračje.

k) Razmere v vojaškoobrambnem oziru bi bile precej izboljšane, ker bi bil cestni promet neodvisen od

LJUBLJANA: MARIJIN TRG PRED REGULACIJO LJUBLJANICE

Pogled na kolodvor in kolodvorsko tirje po poglobitvenem projektu, kot sta si to zamislila arhitekta ing. Göstl in ing. Kham. Desno poteka Masarykova cesta, spredaj vidimo Tyrševo cesto, ki gre po mostu čez poglobljeno progo. V sredini leži postajno poslopje s čakalnicami preko tirov in od tam je dostop na posamezne medtirne perone. Za tem poslopjem vodi most v podaljšku Resljeve ceste na Vilharjevo cesto. Levi krajni tiri bi bili za tovorne vlake, ki bi se na tem osebнем kolodvoru ne ustavljali.

železniškega, ker bi bil železniški promet bolj maskiran pred opazovalci v aeroplanih. V slučaju plinskega napada bi našli plini odtok v poglobljeni del proge, nagnjeni proti Ljubljani; pline bi absorbirali deloma zbiralni kanali ob straneh poglobljene proge, deloma pa bi se odtekali v strugo Ljubljanice. S hitro vožnjo enega ali dveh vlakov po poglobljeni progi bi plini naglo odtekali v Ljubljano.

1) Naklonske razmere železniške nivelete bi bile izboljšane, odpadlo bi mrtvo delo strojev, kar bi tudi dalo nekaj prihranka.

Prednosti poglobitvenega načrta so tolike, da se nam zdi odveč podrobno zavračati njegove kritike, katerih argumenti največkrat ne vzdrže stvarne presoje. Končno sodbo o pravilnosti ali pogrešenosti računov, o prednostih in pomanjkljivostih prepuščamo strokovnim ljudem. Šele ko bodo ti dovršili svoje delo, bo umestna tista javna bitka, po kateri nepoučena javnost mogoče hrepeni, ki pa more biti upravičena in zmagovita le z dobro pripravljenim orožjem zanapad in obrambo. Tudi pri propagandi ideje, o katere pravilnosti smo globoko prepričani, želimo, da molčijo demagoška gesla, ker uspeh ali neuspeh ne bo odvisen od tega, kdo se bolje ali mogoče celo zadnji smeje, ampak od treznega gospodarskega preudarka, s katerim bodo položene na tehtnico poleg čisto računskih tudi idealne količine, kakor so higijenski, urbanistični in lepotni interes Ljubljane in podobno. Pravkar navedene prednosti so realne, nerealni pa so pomisleki, kakor na primer ta, da bo iz poglobljene proge puhal mimoidočim dim prav pod nos, dočim ga danes lokomotiva izloča v precejšnji višini nad pešce. Prav tako nerealna bi bila zaenkrat tudi vsaka javna borba okrog pravilnosti računa projektantov, ki so v železniški gradbeni stroki doma in trditvami tistih, ki so kar »na oko« izračunali stroške na blizu pol milijona dinarjev.

4. AKCIJA ZA POGLOBITEV ŽELEZNICE

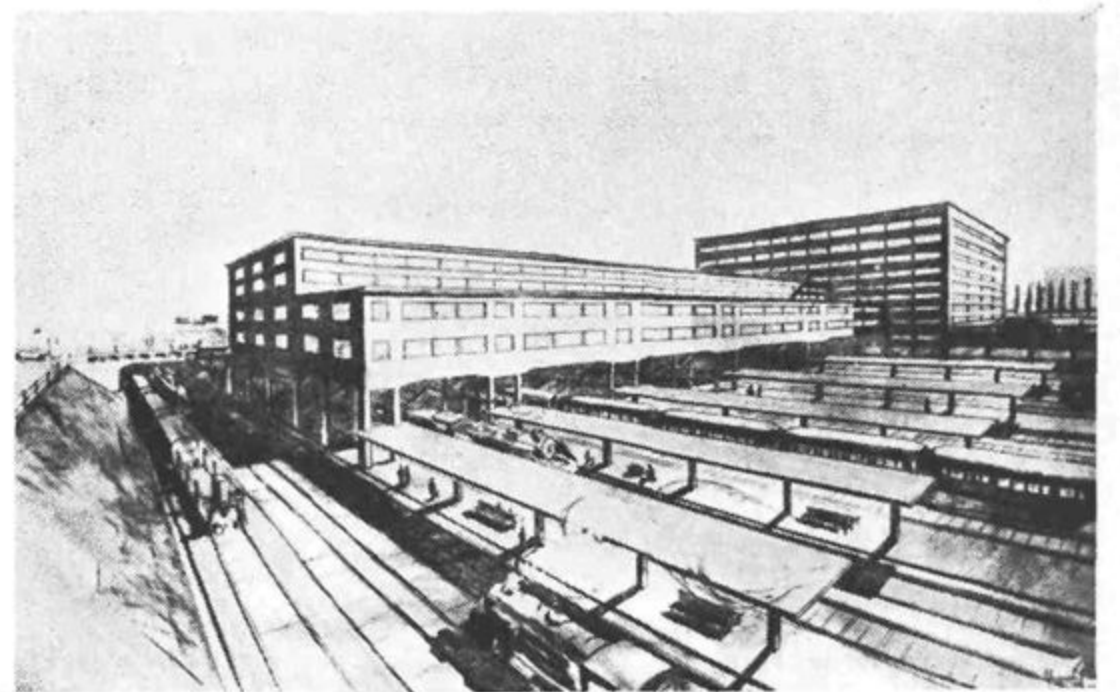
Ne bo odveč, če z nekaj besedami ugotovim potek prizadevanja, da bi zamisel rešitve ljubljanskega železniškega problema s poglobitvijo dovedli do uresničenja. Navajam le najvažnejše momente v kronološkem zaporedju:

a) Dne 7. marca l. 1930. je bila zamisel poglobitve prvič javno raztolmačena in teden dni kasneje kritično predebatirana. Ožji krožek avtorjev je potem v teku let na številnih strokovnih posvetovanjih zamisel poglobitvenega projekta izpopolnjeval. Ljubljanski dnevnik so v teku let ponovno prinašali informativne članke ter budili na ta način zanimanje pri občinstvu.

b) Na seji ljubljanskega mestnega sveta dne 1. februarja 1934 je poročal takratni načelnik gradbenega odbora ing. L. Bevc o potrebi rešitve ljubljanskega železniškega problema in predlagal, da se poglobitveni projekt podrobno prouči.

c) V l. 1936. so pričeli obravnavati v mestnem gradbenem odboru ljubljanski železniški problem in rešitev po poglobitveni zasnovi. Plod teh razprav je bil predlog načelnika gradbenega odbora dr. Fr. Steleta na seji ljubljanskega mestnega sveta dne 26. maja 1936, ki je bil soglasno sprejet. Glasi se:

1. Mestni svet ponovno ugotavlja, da zahtevajo razvoj mesta in cestno prometne razmere, posebno pa tudi resno ogrožena varnost prometa na železnici, nujno rešitev tako zvanega kolodvorskega vprašanja v Ljubljani.
2. Premotivši vse obstoječe idejne načrte za to rešitev, smatra mestni svet za najprimernejši idejni načrt ing. Dimnika, ki predvideva poglobitev sedanje proge in postavitve novega kolodvora skoro tam, kjer stoji sedanji.
3. Glavne prednosti take rešitve so v tem, da ostane kolodvor v centru mesta, da proga ne bo ovirala razvoja mesta ter cestnega prometa, železniški upravi pa bo nudila možnost moderne in varne ureditve železniškega prometa. Posebna prednost načrta je tudi v tem, da se more izvesti v etapah in da je po dosedanjih cenitvah daleč najcenejši.
4. Apeliramo na kraljevo vlado, posebno pa na ministrstvo prometa, da pristopi takoj h konkretnemu reševanju kolodvorskega vprašanja v Ljub-

Pogled na kolodvor in kolodvorsko tirje po poglobitvenem projektu

ljani, predvsem na podlagi idejnega načrta ing. Dimnika. Kot prvi korak naj ministrstvo odredi stalno strokovno komisijo, ki naj skupno z odposlanstvi mestne občine ljubljanske in banovine izdelata definitivni tehnični in finančni program.

5. Mestni svet ljubljanski določa znesek 100.000 din za stroške za izdelavo generalnega načrta po gornjem idejnem načrtu.¹
6. Ker onemogočajo kurilnice sploh vsako rešitev kolodvorskega vprašanja v Ljubljani in ogražajo tudi zdravje ljubljanskega prebivalstva, pozivamo železniško upravo, da prestavi kurilnice čimprej iz mesta po idejnem načrtu poglobitve.
7. Izdelava dokončnih načrtov za rešitev kolodvorskega vprašanja je tudi zato nujna, ker mestna občina prej ne more izdelati definitivnega regulacijskega načrta mesta, ki je nujno potreben in ki ga gradbeni zakon zahteva.
8. Ker bi podvozi ali nadvozi preko železniške proge ravno tako ovirali razvoj mesta, kakor ga ovira sedanje stanje, in bi cestni promet še bolj oteževali, pa tudi iz estetskih razlogov, odklanja mestna občina v centru mesta vsako tako rešitev.

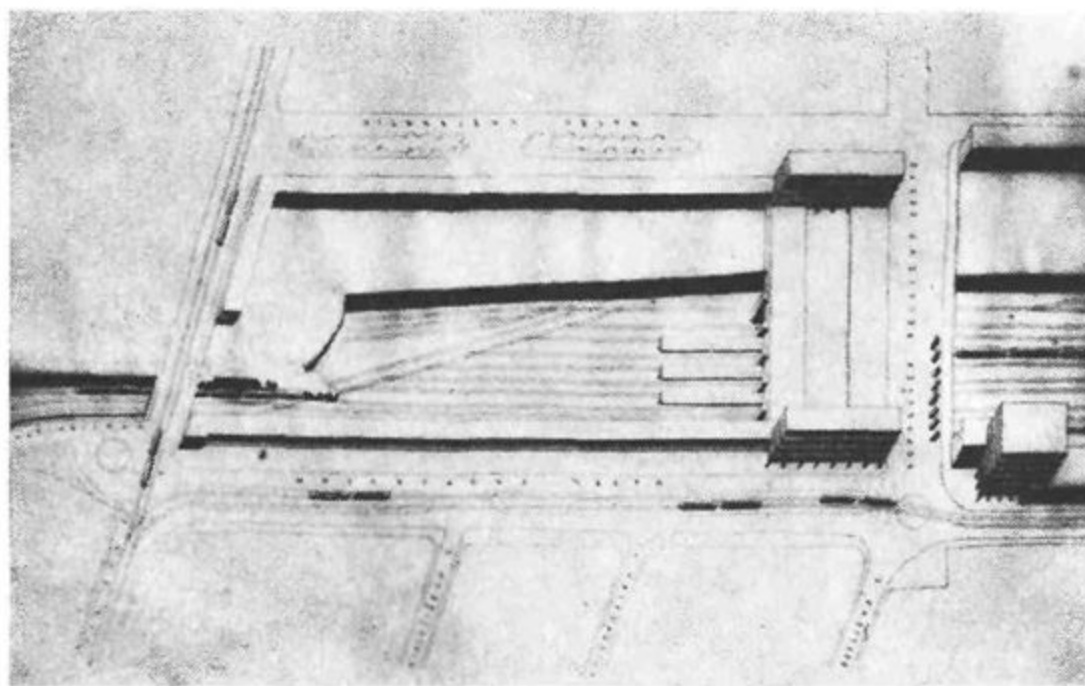
č) V istem letu je začela železniška uprava pripravljati načrte za rešitev tega vprašanja. V prvih mesecih l. 1937. se je zaznalo, da rešuje železniška uprava to zadevo iz najbolj ozkosrčnega železniško-prometnega stališča, brez sodelovanja z M. O. L. in ne oziraje se na njene želje ter potrebe.

d) Ljubljanska sekcija inženirske organizacije je sestavila v l. 1936. in 1937. program javnih del,² kjer stavi kot prvo našo neobhodno potrebo železnico Črnomelj — Vrbovsko in na drugem mestu pa ureditev ljubljanskega železniškega križišča in kolodvorov.

e) Na občnem zboru v mesecu aprilu 1937 je U. J. I. A., sekcija Ljubljana, opozorila s posebno resolucijo na neprimerni način reševanja ljubljanskega železniškega vprašanja po načinu, kot ga je začela železniška uprava.

¹ Iz tega zneska krije akcijski odbor stroške akcije za poglobitev.

² »Tehnika in gospodarstvo« letnik III., 1936/37, št. 7—8.

Pogled na kolodvor in njegovo okolico po poglobitvenem projektu, kakor si je to zamislil arhitekt Jože Mesar. Desno ob Resljevi cesti, ki bi jo podaljšali naprej proti severu po mostu čez železniške tise, je postavil novo pošto poslopje.

f) Na seji mestnega sveta dne 6. julija je bil sprejet sklep mestnega svetovalca dr. Koruna, da se ustanovi akcijski odbor v zadevi rešitve ljubljanskega železniškega vprašanja. Vanj so bili imenovani kot zastopniki mestnega sveta: prof. Dermastja, prof. Hrovat, dr. Stelè, ing. Tomažič, Pavle Mašič, dr. V. Korun in Josip Bahovec. Dne 17. julija je bil prvi sklep tega odbora, da se skliče anketa zastopnikov oblasti, gospodarskih, stanovskih in kulturnih organizacij, da izrazijo javno svoje stališče glede potrebe rešitve ljubljanskega železniškega vprašanja.

g) Dne 22. julija je bila dobro uspela javna anketa, kjer je bila soglasno izražena nujnost hitre rešitve železniškega vprašanja v Ljubljani. Sprejeta je tale resolucija:

Resolucija

sklenjena na anketi, sezvani od mestnega poglavarstva v Ljubljani, dne 22. julija 1937 v zadevi ljubljanskega kolodvorskega vprašanja.

Zastopniki mesta, banovine in drugih oblastev, gospodarskih, stanovskih in kulturnih organizacij, državnih in privatnih funkcionarji, ki so prisostvovali anketi glede ureditve ljubljanskega kolodvora, ugotavljajo, da je vprašanje prilagoditve 90 let starega ljubljanskega kolodvora postalo potrebno nujne rešitve.

Zato pozdravljajo hvalevredno iniciativo železniške uprave, ki je pred kratkem že pričela z modernizacijskimi deli na ljubljanskem glavnem kolodvoru.

Ljubljanski železniški problem pa ne obstoji samo v odpravi prometnih težkoč na postaji sami, temveč zahteva tudi nujno rešitev cestnih križišč z železnico, tangira nadalje ugoden razvoj ljubljanskega naselja v urbanističnem smislu in se tiče zahteve po izboljšanju današnjega stanja v higienskem oziru. Idealna in trajna rešitev ljubljanskega železniškega problema bo dosežena le tedaj, če bodo pri rešitvi sodelovali vsi prizadeti faktorji in to so poleg zastopnikov železniške uprave še zastopniki državnih, banovinskih in mestnih interesov. Ni dovoljno, če bi izvršili pač ukrepe v zaščito železnice, ne bi pa vzporedno upoštevali prometnih težkoč za lokalni in tranzitni cestni promet, razvojne možnosti mesta in izboljšanje higienskih razmer. Samo povečanje kolodvorskega poslopja, namestitve medtirnih peronov in posebno koncentracija kurilnic na Gorenjskem kolodvoru, bi bila nezadostna, bi poslabšala današnje cestne težkoče za promet in bi skrajno neugodno vplivala na ozračje precejšnjega dela mestnega naselja.

Izmed mnogih idejnih projektov za rešitev ljubljanskega prometnega centra se v vseh ozirih najbolj približuje popolnosti tako zvani poglobitveni načrt. S sorazmerno najmanjšimi gradbenimi stroški z možnostjo izvajanja v etapah, bi pri ohranitvi današnje idealne lege kolodvora, odstranili na mah vse železniške in cestne prometne neprijetnosti, kakor tudi higienske nedostatke.

Udeleženci ankete zato soglašajo v sklepih:

1. Železniška uprava naj nujno preštudira ter izdelata poglobitveni načrt ter proračun z uvaževanjem potreb države, banovine in mesta.
2. Železniška uprava naj takoj usmeri vsa dela, ki se izvajajo na ljubljanskem kolodvoru v obsegu že odobrenega kredita tako, da ne bodo v nasprotju s poglobitvenim projektom. Po nujno

potrebni preureditvi kolodvorskega poslopja naj predvsem premesti kurilnice in ranžiranje iz mestnega osrčja v smeri proti Zalogu in nato naj uredi medtirne perone, dostopne z mostički. Postopoma, po določenem programu naj končno železniška uprava izvede vso modernizacijo kolodvora po poglobitvenem načrtu.

V Ljubljani, dne 22. julija 1937.

h) Akcijski odbor je pričel z živahnim delovanjem. S podporo časopisja mu je uspelo v nadaljnjih mesecih zanimati za zadevo javnost in oblasti. V pričetku

MARIBORSKI GRAD

Med najzanimivejše stavbe v naši banovini spada z ozirom na kameni material in njega preperevanje mariborski grad, ki je prava arhitektonska umetnina. V središče interesa stopa zlasti sedaj, ko se namerava preseliti vanj mestni muzej, ko se torej začneja novo razdobje te častitljive zgradbe.

Kratko študijo o mariborskem gradu je objavil pred nedavnim E. Fabrici.¹ Iz njegove publikacije povzeman, da so začeli z zidavo gradu l. 1478. po naročilu cesarja Friderika III. Seveda ni grad tedaj nastal v današnji obliki. Prvotna stavba je obsegala približno le trakt med sedanjim dvoriščem in pozneje dozidanim stopniščem. Kakih 100 let pozneje, od 1590 dalje, so ga novi posestniki, plemiška rodbina Khisl, začeli obsežneje prezidavati. Postopne prezidave so se vrstile vse do l. 1751., zadnje so vodili že poznejši lastniki grofje Brandis, ki so želeli dati gradu čim razkošnejše lice. V razvoju gradbenih sprememb lahko štejemo štiri razdobja. Najprej se je stavba naslonila na mestno obzidje. V teku druge dobe so jo predvsem razširjevali v duhu renesance, tretja doba v sredini XVII. stoletja je karakterizirana po prilagoditvi na baročni slog, ki se je tedaj uveljavljal v naših krajih, in četrta, nekako v sredini XVIII. stoletja, je deloma še obogatila barok ter ustvarila današnjo obliko zgradbe, razen zahodnega dela, kjer stoji danes kavarerna Astoria in Streharjev stolp.

Ob vselitvi muzeja nameravajo grad prenoviti. To delo bo vsekakor zahtevalo posebne skrbnosti, saj je celota te arhitektonske umetnine dana ne le po gradbeni, umetniški zamisli, marveč tudi po gradivu, ki so ga uporabljali in ki nam v veliki meri dopolnjuje zgodovino tega spomenika. Ker je poleg tega izredno zanimivo, kako so posamezni materiali prestali dobo od gradnje do danes, in ker je to za bodočnost in ohranitev gradu velikega pomena, sem se odločila za to razpravo. Stoletja je sicer ta gradbeni material kljuboval preperevanju, toda ni ga kamna, ki bi bil povsem odporen in ki bi ga ne bilo treba ščititi pred uničujočimi vplivi. Iz tega vidika je mariborski grad prav zanimiv za petrografa in gradbenika, saj so bili

¹ E. Fabrici, Die Burgen der Stadt Marburg a. D. mit besonderer Berücksichtigung des Treppenrisalites an der jetzigen Burg. Disertacija. München, 1935.

mesca oktobra je že uspešno intervenirala na merodajnih mestih v Beogradu deputacija, sestojeca iz župana dr. J. Adlešiča, predsednika zbornice za TOI I. Jelačina in univ. profesorja ing. A. Hrovata.

Prevladala je edino pravilna misel, da se sestavi strokovna komisija iz zastopnikov žel. uprave, banske uprave in mesta. Ta naj nepristransko prouči naš kolodvorski problem in presodi prednosti in pomanjkljivosti poglobitvenega načrta. Medtem ko se sistematično vrši propaganda poglobitvene misli med najširšimi sloji prebivalstva, mirno čakamo na rezultat strokovne presoje.

D R. L. D O L A R - M A N T U A N I

njegovi deli izredno dolgo izpostavljeni razkrajajočemu delovanju atmosferilij, ki kažejo radi tega posebno izrazito svoj efekt.

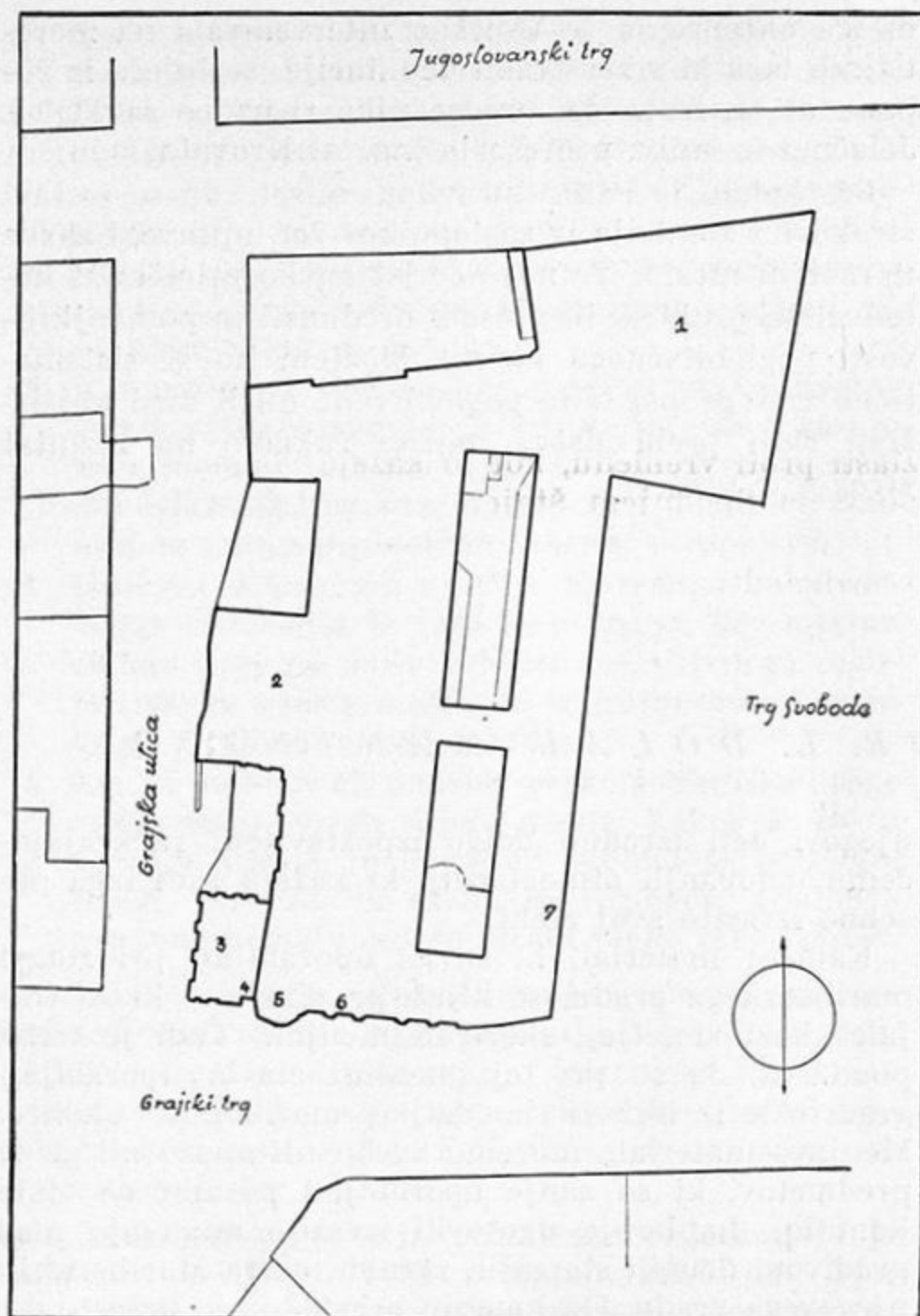
Kameni material, ki so ga uporabljali pri zidavi mariborskega gradu, se kljub prezidavam, ki so trajale skozi stoletja, skoro ni menjal. Tudi je treba poudariti, da so pri tej imenitni stavbi uporabljali gradivo le iz bližnje in daljne mariborske okolice. Menjavo materiala moremo kvečjemu opazovati glede predmetov, ki so zanje uporabljali posamezne vrste kamnin. Lahko je ugotoviti izrazito analogijo med gradivom drugih starejših zgradb mesta Maribora² in njegovega gradu. Od kamnin prevladujejo peščenjaki, poleg njih so tudi zastopani še glinasti skriljavci, marmorji, apnenci in gnajsi.

Peščenjake so uporabljali predvsem za zidove, pa tudi za vratne in okenske okvire in najbrž že v novjšem času za stopnice. Posebno dobro so vidni peščenjaki na severovzhodnem, prvotno obrambnem stolpu (bastiji), ki je bil obenem z novo loggijo prezidan po navodilih Italijana Domenica del Allia leta 1555. kot del takrat obnovljenih mestnih utrd. Stene spodnjega dela bastije nimajo večinoma nikake obloge in kažejo velike peščenjakove kvadre, medtem ko je prvo nadstropje, kakor se to vidi na poškodovanih delih ometa, iz opeke. Kamen predstavlja tipičen srednje- do debelozrnat kremenov peščenjak terciarne starosti, sive barve z nekoliko zelenkastim odtenkom. Velikost kremenovih zrn narašča mestoma, da lahko govorimo že o konglomeratnih legah. Take kamnine nahajamo v okolici Ptujске gore in je verjetno eden ondotnih kamnolomov dal material tudi za bastijo.

V splošnem opazujemo, da je peščenjak dobro ohranjen, le na ogliščih je nekoliko zaokrožen zaradi osipavanja finih zrn, ki izgubijo zvezo, ako se pod vremenskimi vplivi izluži lepilo. Večje poškodbe kaže peščenjak na vzhodni strani pod brajdo (sl. 1 in 2).³ Tam je prišlo do nakopičenja vode in ker se je tam zid slabo sušil, so se pojavile v posameznih kvadrnih luknje, ki so značilne za preperevajoče peščenjake in

² L. Dolar-Mantuani, Naskova hiša. (Njen gradbeni material). Izvestje Muzejskega društva v Mariboru. (V tisku.)

³ Vse fotografske posnetke je napravil J. Mantuani.

Tloris Mariborskega gradu

1. bastija, 3. risalit, 3. kapelica, 4. trgovina strugarja Krobatha, 5. stolp.
6. trgovina zlatarja Jana, 7. „Putnikovi“ prostori

imajo svoj vzrok najbrž tudi v manj popolni zveznosti zrnca na teh mestih.¹ Dolgotrajna vlaga, zlasti v zimskih mesecih, zvezana z razpokami, ki nastanejo pri zmrzovanju vode, je tudi povzročila mestoma močno poškodbo na okroglem vencu med pritličjem in prvim nadstropjem. Del venca, predvsem proti zapadni, vetrovni strani, je sedaj nadomeščen s cementom.

Iz enakega peščenjaka je tudi večina vratnih okvirov na gradu: tako ob grajskem stolpu oba štirioglata, sedaj z rjavo oljnato barvo prebarvana bangerja pri trgovini zlatarja Jana, ki sta v splošnem še dobro ohranjena. Pač pa so vsi vratni okviri v Putnikovi pisarni, ki so bili datirani iz l. 1733., ko je bila prenovljena sedanja vzhodna fasada in so bila prebita okna in vrata v bivšem trdnjavskega zidu, nadomeščeni z betonskimi. Kazali so namreč pri tleh močnejše, od talne vlage povzročene poškodbe, ki so se javile v osipavanju, pa tudi odlistavanju peščenjakov. Na vzhodnem pročelju sta ostala le še dva peščenjaka-hova okvira v kotu pri bastiji. — Huje nego okviri je večinoma trpel prag zaradi trajnega obrabljanja in je tudi pri vhodu v Janovo trgovino na več mestih popravljen s cementom. Istotako so močno obrabljene stopnice v glavnem l. 1749. dozidanem grajskem stopnišču. Pri tem se pozna, da so bila dolgo časa

dostopna občinstvu le južna vrata, ker je bilo treba tam več stopnic, ki so bile prvotno iz peščenjaka, nadomestiti z umetnim kamnom. Iz istega kamna so tudi plošče obeh ozkih podestov (medstopnišč) na vsaki strani, ni pa izključeno, da ni bil material že obnovljen, ker sega uporaba tovrstnega peščenjaka kot gradivo za stopnice in podeste v Mariboru do naj-novejšega časa tik pred svetovno vojno.

Kako dober gradbeni material so lahko ti peščenjaki, kaže južno zamreženo okno v kapelici, čigar okvir sestoji iz enakega, na sljudi bogatega peščenjaka. Ko je bila l. 1655. kapelica zidana, tega okna sicer ni imela, pač pa datira okno najbrž iz istega časa, ko je bilo spremenjeno slame kapelice (XVIII. stoletje). Na okenskem okviru je ohranjena še vsa skulptura; le na mestih, kjer lahko obleži sneg, torej mesto nad okvirom in okenska polica, se kaže lahno osipavanje zrnca in delno odlistanje.

Razen teh zelenkasto, odnosno rjavkasto sivih peščenjakov je bil pri zgradbi uporabljen še glinasti skriljavec, ki je temnosive, skoro črne barve, fino zrna, jako bogat na luskastih zmesninah ter izrazito skriljav. Najdemo ga v obliki kakih 7 cm debelih plošč na podstavkih pri baročnem vhodu na zapadni strani gradu. Skrajna dva stebra in oba zidna pilastra, ki tvorita vhod na severu in jugu v odprt hodnik risalita ter imata v višini ca. 80 cm zaokrožene okrajke, ki so se na stranskih stenah končavali v volute, so iz istega materiala (sl. 3). Deloma so ti okrajki še prav dobro ohranjeni, vidna je celo tudi prvotna skulptura, tako na zunanjih stebrih, medtem ko so volute razen na enem pilastru že odpadle. Večina podstavkov je pokritih s cementom ali pa so z njim samo zalite večje razpoke. V primerih, ko je postavljen glinasti skriljavec vzporedno z zunanjo ploskvijo, pride do odlistanja in to tem bolj, ker ta vrsta kamna rada sprejema vodo, zaradi česar se zrahlja vez med posameznimi plastmi, ki se potem luščijo vzporedno s skrilji. Pa tudi pravokotno na skriljavost njegova površina ni obstojna, ker lomne ploskve niso ravne in še bolj zadržujejo vodo ter podležejo radi tega intenzivnejšemu razpadu.

Enaki glinasti skriljavci so uporabljeni kot gradbeni kamen tudi v bastiji med peščenjakovimi kvadri, komadi pa so mestoma že skoraj povsem odkrušeni, tako da so ostale praznine, kar je posebno dobro vidno na že prej omenjenem, močno poškodovanem mestu na vzhodni steni bastije (sl. 1). Ako je kamen že tako močno trpel pod vplivom atmosferilij, tudi cementna prevlaka nikakor ne pomaga, ker se zaradi premale zveznosti obeh materialov vedno znova odluči in radi drugačne poroznosti cementne malte v primeri z naravnim kamnom samo pospeši razpad,

Sl. 1. Preperevajoči peščenjak in glinasti skriljavec v vzhodnem zidu gradu

Sl. 2. Detajl prejšnje slike. Luknje v peščenjaku

¹ J. Hirschwald, Handbuch der bautechnischen Gesteinsprüfung. Berlin, 1912. 399—400.

Sl. 3. Podstavki stebrov iz glinastega skrilmjavca v risalitu

Sl. 4. Plošča iz glinastega skrilmjavca v podstavku stebra v risalitu

kakor je to vidno na podstavkih omenjenih stebrov (sl. 4). Tak poškodovani material je treba nadomestiti z drugimi in je gotovo vsaj del opeke, ki ga nahajamo med kamnenim gradbenim materialom bastije, le nadomestilo že preperelega materiala.

Vzlic svoji relativno majhni obstojnosti je ta vrsta glinastega skrilmjavca prav razširjeno gradivo starejših stavb južne Štajerske, sicer ne na njihovih zunanjih delih, pač pa kot sestavni del tlaka. Na Štajerskem imajo skoro vse baročne cerkve tlak iz belega marmorja ali pa belo-črn tlak. Medtem ko se na Kranjskem, ki ima črne apnenec v izobilju, menjavajo beli, običajno nekoliko bolj debelozrnati marmorji s črnimi jedrnatimi apnenci, je moral na Štajerskem prevzeti vlogo slednjih baš opisani temni skrilmjavec, ki postane pri uporabi polagoma nekoliko svetlejši. Taka črno-bela tla so tudi na širokem podestu (medstopnišču) grajskega stopnišča, ki je nastalo l. 1749., že ob zatonu baroka. Barvni efekt teh talnih oblog iz dveh vrst materiala je sicer res večji, neprijetno je le, da se skrilmjavci zaradi manjše trdnosti znatno hitreje obrabijo. Radi postopnega obrabljanja finih skrilmjev nastajajo zlasti v sredini plošč pogostoma skledčaste udolbine. Ta večja obrabnost je tudi vzrok, da je sedaj že v mnogih primerih ravno skrilmjavec nadomeščen z umetnim kamnom. Ploščice glinastega skrilmjavca so v gradu še razmeroma malo obrabljene in bi jih bilo treba le nekaj nadomestiti, da ostane lepa slika prvotnih tal ohranjena.

Nahajališče teh glinastih skrilmjavcev mi ni točno znano. Deloma izvira ta karakteristični gradbeni material naših baročnih cerkva in drugih, posvetnih stavb po navedbi gospoda Kuharja, kamnoseškega mojstra v Slovenjem Gradcu, iz starih sedaj zasutih kamnolomov v dolini Žabni gradec, ali kakor pravijo domačini, v Rožni dolini, na zapadu Slovenjega Gradca. Kot lahko posnamemo iz geološke karte¹ lista »Dravograd«, nastopajo v bližini kraja Vrhe paleo-cojski glinasti skrilmjavci in filiti. To vrsto kamnov nahajamo tudi na Pohorju in se, kakor mi poroča prof. Franjo Baš, v mariborskih aktih, ki se tičejo mestnih gozdov med Radvanjem in Sv. Bolfenkem, omenja,

¹ Geološka karta list »Unterdrauburg« iz leta 1929. po preiskavah gg. Becka, A. Kieslingerja, F. Tellerja in A. Winklerja.

da so Mariborčani v XVIII. stoletju nabavljali iz teh gozdov tudi kamneni material. Mogoče so torej grofje Brandisi lomili ta kamen tudi na svojih posestvih na pohorskem vznožju nad Slivnico. Ostanki teh manjših kamnolomov se še vidijo.

Ostali tlak v arkadah in hodnikih prvega nadstropja sestoji iz samih marmornatih plošč, ki jih omenja tudi Puff.² Te izvirajo najbrž iz Pohorja, kjer je nešteto starih kamnolomov ravno v vzhodnem in jugovzhodnem delu. Ti kamnolomi so dajali dolga stoletja najboljši material, ki ga odlikuje odpornost zlasti proti vremenu, kot to kažejo rimski spomeniki po vsem Spodnjem Štajerskem in celo v Ljubljani.³ Plošče na tleh v gradu običajno niso posebno velike, večji kvadri so uporabljeni le pri stopnicah v grajski kapelici (sl. 5) in v viteški dvorani. Tla kapelice so dvobarvna; kot barvast material pa služi poleg belega marmorja enobarven rdeč apnenec, kar pomeni v tukajšnjih krajih izjemo. Odkod so ga dobivali, mi ni znano. Rdečih apnencev v okolici Maribora ni in so bili v redkih primerih, ko so jih uporabljali za spomenike ali druge okrasne svrhe, navadno dobavljeni iz Solnograške, iz Ogrske ali severne Italije.

Posamezne bele marmornate stopnice se nahajajo še v vzhodnih arkadah, kjer vodijo do obeh sedaj deloma zazidanih vrat. Marmornat tlak je v gradu v splošnem dobro ohranjen, le v južnem delu vzhodne arkade je potreben popravlja. Videti je, da je bil tam tlak sploh mestoma že nadomeščen z navadnim, debeleje zrnatim peščenjakom, ki ni vzdržal istih naporov kakor marmor in so bila tla svoj čas sploh le provizorično popravljena. Vsekakor pa je treba tla, ki tvorijo karakteristikon naših baročnih stavb, obnoviti v istem slogu. (Razveseljivo je, da bodo sedanji renovatorji marmornati tlak, ki leži v slavnostni dvorani pod lesenim, ponovno odkrili.)

Posamezne marmornate plošče so vložene še v hodnik iz gnajsovih plošč, ki je vdolan pred sedanjimi Putnikovimi prostori na Trgu Svobode ter pred severnim vhodom v grajsko kapelico.

Kot posebno značilen material je zastopan na gradu še litavec,⁴ ki je služil v glavnem pri prezidavah v XVIII. stoletju. Saj so iz njega vse skulpture v stopnišču; prevladuje pa tudi v arkadah, ki so bile ob istem času prenovljene (oblika stebrov). Ograja in figure, ki vzbujajo občudovanje obiskovalcev, so sedaj prebarvane s sivo oljnato barvo, tako da je mogoče spoznati material le na poškodovanih mestih. Oljnata prevlaka je kot pri vseh poroznih materialih

² Dr. R. G. Puff, Marburger Taschenbuch. 1. Jahrgang. Gratz, 1847.

³ Dr. R. Ložar, Studija o rimski skulpturi, najdeni na Mirju v Ljubljani.

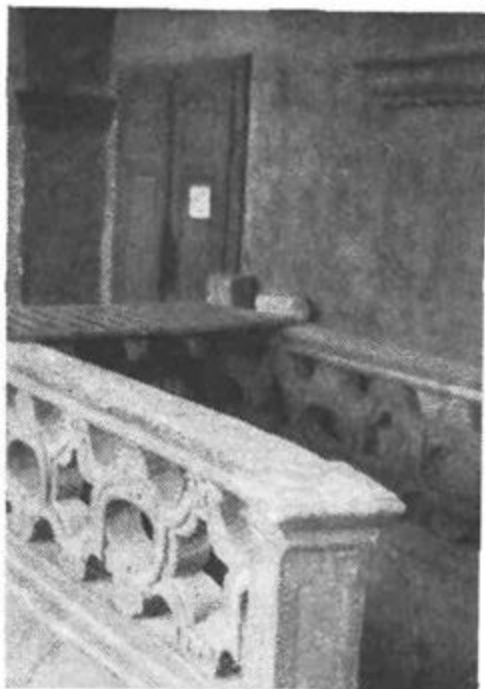
⁴ Litavci so svetli, terciarni apnenci, bogati na okameninah.

Tla iz marmorja in apnenca v grajski kapeli

Sl. 6. Počene skorje v litavcu na vratnem okviru trgovine Krabath

Sl. 7. Ograjja iz litavca na vratnem okviru trgovine Krabath

za kamnino nevarna in pride radi nje lahko do večjih poškodb. Vlaga namreč, ki jo vsebuje vsaka kamnina, ne more skozi vodo nepropustno prevlako izhlapevati in se pod opleskom posebno nakopiči skupno z materialom, ki ga je voda v teku časa izlužila iz sosednih plasti kamna. Na ta način pride do odebeljenja te zunanje plasti in navidez do njenega otrdnjenja. Vendar pa se pod to skorjo stvori sippek sloj, ki je izgubil zaradi izluženja svojo trdnost in predstavlja veliko nevarnost za kamen. Radi različnih trdnosti pride namreč prej ali slej do tvorbe razpok v trdi zunanji skorji, nakar se začneja ta luščiti in odpira tako pot do sipkega sloja, ki leži pod njo.

Take pojave moremo zasledovati že na nekaterih mestih, tako pri kipih kakor tudi na ograji. K sreči pa so ta »bolna« mesta razmeroma redka, ker stopnišče ni izpostavljeno talni vlagi in je poleg tega zaščiteno tudi pred škodljivimi vremenskimi vplivi. Jako dobro vidno je to razpokanje oljnate skorje nad litavcem na levem delu vratnega okvira pri trgovini strugarja Krabatha, ki stoji med kapelico in sedaj edinim od štirih preostalim stolpom (sl. 6). Precej je trpela radi vlage tudi ograja, in sicer njeni sklepni stebri na južnem delu vzhodne arkade, na kateri so se pojavile mestoma tudi škodljive zunanje skorje v obliki kapničastih izločenj (sl. 7). Ta ograja je izdelana po istem vzorcu kot v stopnišču ter oklepa le nekoliko stopnic, ki se sedaj slepo končujejo. Pač pa sta še v jako dobrem stanju oba leva ob vratih, ki vodijo iz tega dela arkad (v sredini so namreč predeljene z zidom) v slavnostno dvorano. Ob tej priliki je vredno opozoriti na lepa baročna lesena vrata, ki jih še najdemo na nekaterih mestih v gradu in ki so deloma vidna v priloženi sliki (sl. 8). Velike, približno 139 cm dolge plošče iz litavcev, polne okamenin, so položene tudi preko ograje med arkadnimi stebri.

Za omenjene poškodbe je litavec radi svoje poroznosti posebno dovzeten; ravno to pa z druge strani povzroča, da ga je prav lahko obdelati in je bil zato za skulpture od nekdanj izredno priljubljen.¹ Marijini stebri, ki jih imajo skoraj vsa naša mesta in trgi (Maribor, Ptuj, Konjice, Marenberg itd.) in nešteto

¹ A. Kieslinger, Zerstörungen an Steinbauten. Wien, 1932, str. 212—220.

znamenj po Pohorju, Slov. goricah in Dravskem polju je iz tega kamna. Litavci so v širši mariborski okolici razmeroma precej razširjeni; kamnolomi obstajajo pri Sv. Barbari v Slov. goricah, ki so oskrbovali svoj čas, zlasti še v rimski dobi, vso bližnjo in daljno okolico z materialom za vratne in okenske okvire ter deloma, v neposredni bližini, tudi za stopnice. Še mnogo bolj znameniti pa so nekoliko oddaljenejši kamnolomi v Aflenzu pri Lipnici (Leibnitz južno od Gradca). Iz teh kamnolomov izvira najbrž tudi skoro ves ali sploh ves litavec mariborskega gradu, ker je nahajališče znano po nekaterih posebno odličnih vrstah te kamnine in so imeli takratni lastniki grofje Brandis gotovo najožje stike ravno s severom.

Končno ne smemo še pozabiti na manjše g n a j - s o v e plošče, ki služijo, kot omenjeno, za tlak ob vzhodnem delu gradu in ki bodo po ponovni preložitvi zopet tako slikovite kot prvotno ter v skladu z enakim tlakom kot ga nameravajo položiti na zapadni strani pred glavnim vhodom. Večji gnajsovi plošči iz Steinza na Golic (Koralpe) nahajamo še na severnem balkonu stavbe.²

V glavnem je torej mogoče ugotoviti, da je bil kamniti gradbeni material pri mariborskem gradu prav srečno izbran. Najobširneje zastopani kremenov peščenjak se je izkazal kot jako obstojen, le na mestih s stalno vlago se ga je loteval zob časa, toda temu bo lahko odpomoči. Mnogo neugodnejši je — zlasti pri porabi za dele, ki so izpostavljeni vremenskimi vplivi — temnosivi glinasti skriljavec. Pri tlakovanju v notranjosti stavbe, kjer omogoča v kombinaciji z odličnim pohorskim marmorjem dosego zelo prikupnih barvnih efektov, se je pa še vsaj v gradu dosti dobro obnesel. Pač pa bi bilo priporočljivo v primerih, ko je tlak že preveč poškodovan, nadomestiti ga s kakšnimi apnenci iz Kranjske, n. pr. z različnimi temnosivimi, bolj enotnimi vrstami podpeških apnencev ali še boljše z deloma povsem črnimi apnenci iz Lesnega brda pri Ljubljani. Litavec je izvrsten material za skulpture, toda na tem mestu naj ponovno podčrtam splošno znano nevarnost oljnatih prevlek na predmetih iz močno poroznega litavca. Gnajs končno je bil srečno izbran za tlakovanje na prostem.

² Za podatke se najlepše zahvaljujem gg. mestnemu arhivarju prof. F. Bašu in M. Kuharju, za tloris gradbenemu svetniku ing. J. Baranu.

Sl. 8. Lev iz litavca v vzhodnih arkadah

ZANIMIV IRSKI SPOMENIK NA STAREM POKOPALIŠČU SV. KRIŠTOFA V LJUBLJANI

FRANCE MIKLAVČIČ

Pred kratkim je muzejski ravnatelj g. dr. Mal pisal v »Kroniki«, kako je leta 1848. tedanji ljubljanski okrožni glavar baron MacNeven miril puntarske kmete. Ta mož je umrl l. 1873. ter je bil pokopan pri sv. Krištofu, kjer še sedaj stoji njegov nagrobni spomenik.

Zanimivo je, da je navedeni okrožni glavar bil sam iz »puntarske« rodbine. Bil je namreč irskega plemiškega pokolenja. Eden njegovih prednikov, Hugh MacNeven, je bil kot »upornik« proti Angležem leta 1602. v Dublinu celo obglavljen. Eden njegovih naslednikov, Viljem O'Kelly, je po nesrečni bitki pri Aughrimu v l. 1691. s kraljem Jakobom zapustil Irsko, prišel preko Pariza v Prago, stopil tam v cesarsko službo in se povzpел do velikih časti. Umrl je kot »comes Palatinus« in tajni svetnik cesarja Karla VI. na Dunaju leta 1751. (Freiherrliches Taschenbuch, Gotha, 1880.)

Pranečak in posinovljenec navedenega tajnega svetnika, Viljem MacNeven, rojen l. 1713. v mestu Ballynahown na Irskem, je bil povzdignjen v baronski stan, postal je rektor praške univerze ter je bil menda celo osebni zdravnik cesarice Marije Terezije, kot piše Alfred Webb (A Compendium of Irish Biography, Dublin 1873). Ta je bil stari oče gori omenjenega okrožnega glavarja. Njegov sin, torej oče našega glavarja, pa je umrl v Pragi l. 1808. ter je dosegel visoko stopnjo dvornega svetnika in vodje češkega deželnega gubernija.

Sin, pokopan pri Sv. Krištofu, je bil baron Ludvik Ahil MacNeven O'Kelly. Tudi ta je bil uradnik v avstrijski upravni službi. Rojen je bil l. 1795. v Pragi. L. 1835. se je poročil z Viktorijo Eleonoro baronico Codelli, hčerko prvega, od Napoleona imenovanega ljubljanskega župana, ki je umrla v visoki starosti šele l. 1897. Mož sam pa je umrl v Ljubljani dne 14. januarja 1873.

Ob vzdolžnem zidu za cerkvijo sv. Krištofa ima postavljen zanimiv nagrobni spomenik, ki je še sedaj precej dobro ohranjen in iz katerega je razvidno, da je tam pokopan poleg njegovega brata Hugona (ki po svojem imenu spominja na svoječasno obglavljenega prednika), tudi njegova hči Viljemina, ki je umrla šele l. 1904.

Spomenik ima naslednji napis v latinskem jeziku:

Ludovicus S/acri/ R/omani/ I/mperii/
Liber Baro MacNeven de Cranagh O'Kelly
ab Aghrim, natus Pragae 16. VI. 1795
obiit Ljubljanae 14. I. 1873.

Baronski grb na spomeniku izkazuje med drugim tri zvezde in s perutmi obdan križ ter napis »Fortiter ac fideliter«. Nadvse karakterističen pa je na spomeniku okrask, obstoječ iz irske deteljice, angleške rože ter škotskega osata, tipičnih znakov za navedene narodnosti. Kdor pozna zgodovino navedenih treh narodov, bo pač priznal, da je ta kombinacija njihovih karakterističnih oznak nekaj izredno redkega. Dokazuje pa obenem, da se je stara irska rodbina ob novi sijajni karieri na kontinentu pomirila s svojo burnejšo preteklostjo. Vsekakor je spomenik iz gori navedenih vzrokov posebna redkost in bi bilo škoda, če bi ga uničil zob časa.

Irski spomenik na starem pokopališču v Ljubljani

Saša Šantel: Slovenski skladatelji

ZGODOVINA SLOVENSKE GLASBE V SLIKI

F R. S T E L E

Saša Šantel je naslikal za malo dvorano v Filharmoniji na Kongresnem trgu v Ljubljani veliko sliko, ki predstavlja v skupinah, združenih v enotnem prostoru, podobe slovenskih komponistov iz preteklosti in sedanjosti. Izbor imen je določil odbor Filharmonične družbe.

Prizorišče svoje slike si je zamislil slikar v okviru glasbene sobe iz čitalniške dobe. Kot oporišče za študijo tega interieurja mu je služila baročno urejena soba v Koslerjevem stanovanju v znani, spomeniško važni hiši v Šelenburgovi ulici. V tako ustvarjeni prostor je postavil po skupinah slovenske skladatelje tako, da stoje zastopniki starejše dobe v ozadju, modernejši pa stojijo bolj v ospredju. Na zadnji steni, skozi katero vodijo na desni baročna vrata v sosednji prostor, vise od leve proti desni slike naših skladateljev zgodovinske preteklosti: *Jurij Mihevec*, *Jakob Gallus-Petelin* in *Gregor Rihar*. Na predalniku v kotu na levi stoji kip *Primoža Trubarja*, ki sicer ni bil skladatelj, a je priobčil note s slovenskim besedilom. Pogled na skupine oseb v sobi, kjer stoji klavir, harmonij, predalnik, fotelji, miza in stoli, je zasnovan s perspektivnim horizontom nad glavami upodobljenih, da je mogoče videti vseh 37 portretov. Pod omenjenimi slikami so grupirani zastopniki treh glavnih skupin naše glasbene kulture: Pod Gallusom vokalni, zborovski komponisti, pod Riharjem cerkveni glasbeniki, Mihevec pa je obrnjen k instrumentalistom.

Pod Mihevčevim portretom so zastopniki glasbene kulture čitalniške dobe, *Miroslav Vilhar*, *Jurij Flajšman*, desno od njih pa *Anton Hajdrih*, *Fr. Ser. Vilhar* in *Josip Kocijančič*.

Središče slike predstavlja Hubadova doba ali doba Glasbene Matice. Glavni njen organizator, *Matej Hubad*, sedi pri klavirju, okrog pa stoje njegovi sodelavci in somišljeniki: Čustveni *Benjamin Ipavec* mu obrača note, na desni za njim je njegov brat *Gustav Ipavec*, na levi ob pokrovu klavirja pa vidimo talentiranega goriškega glasbenika *Hrabroslava Volariča*; med njim in B. Ipavcem je *Davorin Jenko*, katerega dirigentsko delovanje je simbolizirano s tem, da je prišel v družbo naravnost od koncerta v fraku.

Okrog harmonija so zbrani *cerkveni skladatelji*: Pred harmonijem sedi *p. Hugolin Sattner*, ki se je obrnil na levo, kakor da posluša Hubada, ki mu je po muzikalnem čustvovanju najbližji. Za njim na levo stoji *Anton Foerster*, ki je poleg cerkvene glasbe gojil tudi posvetno zborovsko ter se tako približuje tudi Hubadovi skupini. Za harmonijem stoje od leve na desno *Ignacij Hladnik*, kanonik *dr. Fr. Kimovec*, *Matiija Tomc* in msgr. *Stanko Premrl*.

Posebno skupino predstavljajo spredaj na desni na foteljih sedeči trije *operni komponisti* *Viktor Parma* (z operno partituro v roki), *Risto Savin* in bivši ravnatelj Glasbene Matice *Fran Gerbič*.

Glavni razvoj slovenske kompozicije v moderni dobi se zrcali v »Novih akordih«. Najvažnejši sodelovalci

te revije so postavljeni okoli mize v ospredju. Tu vidimo urednika, skladatelja *dr. Gojmirja Kreka*, ki sedi pri svojem uredniškem delu, a posluša živahno debato med *Antonom Lajovcem* (idejnim voditeljem slovenske moderne), ki sedi na mizi, in *Emilom Adamičem*, po Mihevcu najproduktivnejšim slovenskim komponistom. Med Lajovcem in Adamičem stojita *Josip Pavčič st.* in *Janko Ravnik* in tudi z zanimanjem poslušata debato o novih nalogah glasbene umetnosti. Za Adamičem na desno vidimo Tržačana *Vasilija Mirka*, poleg mize na desni pa stoji *Oskar Dev*. Na levi nad Lajevčevo glavo vidimo *dr. Antona Schwaba*, katerega delo se začinja v dobi Hubadovcev, a se je dvignilo posebno radi sodelovanja z »Novimi Akordi«.

Na levi strani slike (levičarji!) vidimo najprominentnejše zastopnike *modernistov*. Pred oknom stoji *Marij Kogoj*, poleg njega sedi ležerno *Slavko Osterc*. Bolj na desno (z vijolino v roki, kar pomeni, da je po poklicu član opernega orkestra), stoji *Matija Bravničar*. Pred njim stoji *Lucijan M. Škerjanec*, ki se pa obrača bolj proti skupini *Novih Akordov*, ker je v tej reviji začel s svojim delom in je, čeprav je zastopnik novodobne smeri, idejno vezan z glavnimi zastopniki *Novih Akordov*.

Posebno mesto zavzema tudi *Zorko Prelovec*, ki stoji pri predalniku in jemlje iz njega »Zbore«, katere je ustanovil in deset let urejeval.

Na sliki vidimo tudi vsa slovenska glasbena glasila: Flajšman drži v roki »*Slov. Gerlico*«, Gerbič »*Glasbeno Zoro*«, Premrl »*Cerkveni glasbenik*«, pred Krekom leže »*Novi akordi*«, Prelovec se ukvarja s svojimi »*Zbori*«, »*Nova muzika*« pa leži bržkone pod velikim kupom not plodovitega Adamiča.

Pozabiti ne smemo tudi slikarja samega, ki se je upodobil s paletto v roki med polodprtimi vrati. Menil je, da deloma tudi spada v družbo, ki je simbolično zbrana na tej sliki, ker se kot ljubitelj tudi bavi s komponiranjem.

Naloga, naslikati tako obsežno kompozicijo, predvsem pa še združiti v žive smiselne skupine resnične ljudi, ki jih po večini ni več med živimi in o katerih poznamo le redke, ne preveč nazorne podobe, nikakor ni lahka, v današnjem času pa gotovo izredna in naravnost nesodobna. Nedvomno pa je tudi v našem

času hvaležna, pomembna pa predvsem kot kulturno zgodovinska priča odličnega reda. Kajti problem najugodnejše rešitve portretov predstavnikov za kulturno, gospodarsko ali družabno življenje pomembnih korporacij ali upravnih ustanov, je prav v našem času bolj pereče kot kdaj poprej. Sicer poskuša sodobna notranja arhitektura zopet ustvariti red v obupnem neredu, ki ga je povzročilo v tej panogi 19. stoletje, vseeno pa ni dvoma, da spada naročanje takih portretov, še bolj pa njih hranitev med izrazito »nadležne« obveznosti. Ko portret naroče v prepričanju, da vrše neizogiben mecenski posel, izvrše to svojo nalogo navadno po kaki slučajni konjunkturi in delo oddajo kot »podporo« prvemu umetniku, ki ga kdo zadosti prepričevalno priporoči. Ko delo od njega prevzemo, so večinoma že v zadregi, kam z »umetnino«, ki prav pogosto prične svojo kariero za kako omaro, v kakem zatišnem kotičku ali celo na hodniku. Naročilo portreta uglednega predstavnika javnega življenja je sicer še vedno nekako neizogibna obveza, kakor hitro pa je delo ustvarjeno, je že tudi predmet obupne zadrege, kaj z njim, če ne gre ravno za osebo, katere podoba pač *mora* javno viseti radi uradni ali drugih ozirav.

Vzemimo sedaj primer Glasbene Matice ali Filharmonije. Idealno bi bilo, če bi ta dva zavoda imela zbrane podobe vseh predstavnikov glasbene kulture med Slovenci. Toda pomislimo, kakšna zadrega bi bila, če bi vse te slike hoteli javno obesiti, kar bi imelo tudi svoj nedvomni smisel. Rešitev naloge v skupinski podobi, ki jo je klasično gojila nizozemska umetnost 17. stoletja, je tu gotovo pameten izhod. Iz zadrege postaja po nji portretna slika reprezentativni, z življenjem zavoda, ki jo naroča, zvezani predmet. Če bi se umetniki zadostno poglobili v te vrste naloge, katere pridobivajo danes, v času »nove stvarnosti«, zopet aktualnost, bi lahko nastala nova, likovno zelo hvaležna vrsta njihovega ustvarjanja.

V tej luči pa dobiva po literarni vsebini tako bogata šantlova slika za našo umetniško sodobnost poseben pomen, brez ozira na svojo umetnostno vrednost. V teh časih so razmere, potrebe in celo zadrege narekivale umetnikom naloge in dajale pobude za časovno značilne vrste umetniškega ustvarjanja. Zakaj naj bi bilo danes drugače?

NAJNOVEJŠA UMETNOSTNO-ZGODOVINSKA ODKRITJA V NOVEM MESTU

J O Ž E G R E G O R I Č

V letošnjem poletju so bili v kapiteljski in frančiškanski cerkvi odkriti važni arhitekturni ostanki iz dobe postanka obeh cerkva. Na podlagi teh najdb je mogoče do kraja razjasniti do sedaj tako temno preteklost obeh stavb in rekonstruirati njiju prvotno stanje. Rezultat, ki ga dobimo, uvršča obe cerkvi v organsko vrsto vseh ostalih srednjeveških cerkva, kapiteljsko v tip podeželske, s pravokotno, ravno krito

ladjo in svodenim prezbiterijem, frančiškansko v vrsto dvoranskih stavb, ki jih predstavljajo župne cerkve v št. Rupertu, Kranju, Škofji Loki, Cerknici itd.

KAPITELJSKA CERKEV

Uspeh preiskav v kapiteljski cerkvi je popoln. Zmota, ki se je vse od Vrhovca dalje vzdržala v naši zgodovinski literaturi, je končno odstranjena. Od-

Sl. 1. Severno okno

Sl. 2. Južno okno

kritje gotskih oken v ladji je neizpodbiten dokaz, da je ladja starejša kot prezbiterij. Potrjuje pa to odkritje vsaj delno trditev, ki jo je postavil Hitzinger, da izvira cerkev že iz početkov mesta, torej iz l. 1365.

Najprej je bilo odkrito okno v severni steni poleg slavoloka. Rezano je iz rumenega peščenca, desna stran pa je že uničena. Med materialom, s katerim je bilo zazidano, so se našli kosi krogovičja in del služnika. Kosi krogovičja so se sestavili v prvotno stanje, ki je pokazalo, da je bilo okno dvodelno. Zunanja polovica okna je ostala odprta, krogovičje je bilo vzdano na prvotno mesto. (Sl. 1.)

Nato se je odprlo nasprotno okno v južni steni. To je nepokvarjeno, tudi polica in nastavki vmesnih stebričev so dobro ohranjeni. Okno je bilo tridelno in je ostalo odprto kot severno. (Sl. 2.) Na tem oknu je bil najden kamnoseški znak, ki se trikrat ponovi. (Sl. 3.) V južni steni je bilo ugotovljeno še eno okno, ki se pa ni odprlo, ker sega delno že v sedanje. Vrata so bila približno na istem mestu kot sedanja.

Tem najdbam se pridružuje še stanje pod cerkveno streho. Stena je nad sedanjim obokom še dober meter visoko pobeljena. Na več mestih se pozna še slikarija. Takoj nad beležem so v stenah četrtooglate luknje, v katerih so ležali nekdanji stropniki. Od tu naprej je bila stena kasneje za poldrugi meter povišana. Na podlagi navedenih odkritij in stanja na podstrešju lahko točno rekonstruiramo obliko prvotne cerkve.

Ladja je imela isto dolžino in širino kot sedanja. V severni steni je bilo eno samo, dvodelno okno zraven slavoloka, pač zato, ker je ob slavoloku stal oltar. V južni steni sta bili dve tridelni okni. Ladja je bila krita z ravnim, lesenim, verjetno patroniranim stropom. Najbrž je bila tudi figuralno slikana. Notranja stran oken je bila rjavordeče barvana, stiki kamnov so bili beli. Slikarija, katere ostanki so vidni na podstrešju, je po izjavi dr. Steléta iz dobe renesanse. Na vzhodni strani je bil ladji prizidan prezbiterij, ki je bil križno obokan. Dokazov za to je dovolj. Prvič del služnika, ki je bil najden v severnem oknu. V slavoločni steni sedanjega prezbiterija pa je pod cerkveno streho vzdanih še lepo število obdelanih peščenčevih kosov, od katerih so nekateri nedvomno še deli služnikov, eden od njih verjetno sklepnik.

Cerkev je torej predstavljala splošno razširjen tip cerkvenih stavb s pravokotno, ravno krito ladjo za vernike in njej na vzhodni strani prizidanim, svode-nim, poligonalno zaključenim prezbiterijem.

Kdaj je ta prvotna stavba nastala? Nemogoče ni, da še pred l. 1365. Saj je morala na tem kraju že obstajati večja naselbina, ki so jo tvorili predvsem obrtniki in trgovci, ki so se naselili okoli stiške trdnjave Gradec. Le tako je tudi lahko razložljivo, da je kraj l. 1365. dobil mestne pravice, kar bi gotovo ne bil, če bi tu že prej ne bilo naselbine. Vsekakor pa moramo s popolno gotovostjo navajati leto 1365. kot leto postanka prvotne cerkve.

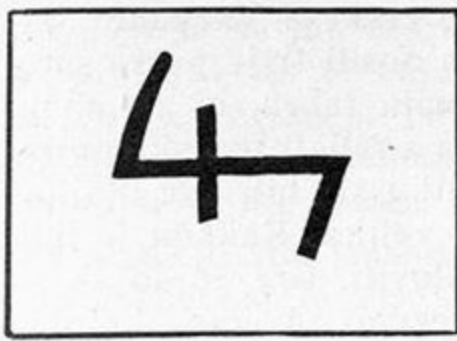
Ta cerkev je stala do tridesetih let 15. stol. Blagostanje meščanov, ki se je spričo velikih privilegijev, ki jih je mesto dobilo, stalno množilo, je bilo vzrok, da so ti začeli z zidavo nove, monumentalne stavbe. Z delom so pričeli nekako v 2. desetletju 15. stol.

Že v prvi številki letošnje »Kronike« sem na podlagi stilne primerjave datiral prezbiterij kapiteljske cerkve v začetek 15. stol. in postavil l. 1429. kot datum njegove dograditve. Odločno sem zavrnil mnenje I. Vrhovca, da je bila cerkev zidana šele po ustanovitvi kapitlja, torej že v začetku 16. stol. Že na podlagi primerjave s šentrupertsko cerkvijo sem dokazal, da cerkvi nista med seboj v nikaki stilni sorodnosti, da torej nista mogli nastati istočasno. Sedaj lahko podprem to trditev z novim, nič manj prepričljivim dokazom. To so lastnoročne signature kamnosekov, ki so bili zaposleni na stavbi — kamnoseška znamenja. Signirana so vsa okna in oba portala v kripti. Vseh znakov je do sedaj znanih 16, od teh so štirje različni. (Sl. 4.) Najpogostejši je znak, ki nastopi tudi na južnem oknu v kripti. (Sl. 5.) Kmalu po odkritju teh znakov sem jih v št. Rupertu primerjal z znaki, ki nastopajo v tamkajšnji cerkvi in videl, da so med seboj popolnoma neodvisni, kar je dokaz, da izvirajo iz druge roke kot novomeški. Če bi po Vrhovcu in Steklasi obe cerkvi zidal Turjaški, bi se pač poslužil ene in iste delavnice.

Po l. 1429., ko je bil posvečen prezbiterij, je zidanje prenehalo in se ni več obnovilo radi mnogih udarcev in nesreč, ki so zadevale mesto. Novozgrajeni prezbiterij so zasilno zvezali s staro ladjo v nameri, da bodo nadaljevali, ko bodo prilike ugodnejše. Medtem je bil l. 1493. ustanovljen kapitelj. Za zidanje sedaj pač ni bilo sredstev. Kanoniki so morali zidati proštijo, gospodarska poslopja, vzdrževati del mestnega obzidja in poleg tega dajati knezu še obilen davek in posojila. L. 1526. je tudi kapitelj oddal svoje dragocenosti. Pa

Sl. 3. Kamnoseški znak

Sl. 4. in 5. Kamnoseški znaki

tudi meščane so stiske vedno bolj tlačile. Turki, bolezni in požari so bili stalen gost v mestu. L. 1540. je požar uničil velik del mesta; požar l. 1576. pa je pokončal tudi kapiteljsko cerkev. Zgorel je leseni strop v ladji in vsa notranja oprava. Šele prošt Polydor Montagnana, ki je l. 1582. zasedel proštovo mesto, se je z vso energijo zavzel za popravilo svoje stolne cerkve. V ta namen je sklenil s kanoniki posebno pogodbo, o kateri nam obširno poroča Vrhovec. Ker pa so videli, da prvotnega načrta ne bodo mogli več uresničiti, so ladjo tako temeljito prezidali, da so ji vzeli ves prvotni značaj. Stene so za poldrugi meter povišali, stara okna zazidali. Ob straneh so uredili po tri kapele in v vsaki kapeli prebili nova okna. Ladjo so nato obokali. V teh prezidavah se že napoveduje nov stil — barok. Zvezo z gotiko pa še obdržita oba portala, katerih južni nosi letnico 1621, ko so bila vsa ta dela končana.

FRANČIŠKANSKA CERKEV

Najvažnejši vir za zgodovino frančiškanske cerkve, ki sta ga uporabljala tudi I. Vrhovec in p. A. Furlan, je rokopisna kronika »Chronicon conventus Neostadiensis« v samostanski knjižnici. Ta nam sporoča v I. cap., da je ferentinski škof kot namestnik oglejskega patriarha izročil 31. oktobra 1469 frančiškankom kapelo sv. Lenarta v Novem mestu. Dalje nam pove, da so frančiškani to kapelo podrli in na njenem mestu sezidali novo cerkev, ki jo je l. 1478. ali 1487. posvetil pičenski škof Paskazij. O tej novi cerkvi piše kronika, da je bila 30 m dolga, 13 m široka, prezbiterij pa je bil širok 6.5 m. Mere se ujemajo s sedanjo stavbo. Omenja še, da je imela ladja lesen, ometan strop.

Junija l. 1664. je požar uničil domala vse mesto razen kapitlja. Tedaj je pogorela tudi frančiškanska cerkev. Zgorela je streha, strop, klopi, oltarji, obleka in mnogo vojaških zastav, ki so visele po cerkvi. Kronist govori tu zopet o lesenem stropu.

S popravili so pričeli še isto leto. Načrte je napravil kapiteljski kanonik in pisatelj Matija Kastelic, ki je pokopan pred oltarjem Brezmadežne. Napis, ki si ga je sam zložil, nam pove, da je on stavitelj nove cerkve:

Hic Mathias Kastelz Canonicus jacet,
qui etiam mortuus non tacet.
Loquitur hic in fornice et turri

nec silent alibi muri.

Hic sciens Architecturam
fecit sibi hanc sepulturam
et ut sit cum mundis

Petit a singulis unum Pater noster vel de profundis.
Clamat o viator, nec tace
saltem die requiescat in pace.

Dic ut docet S. Sulpitius,
Deus sit ei propitius.

Obiit in Duo. An. 1688 die XIX. Junii aetatis suae LXV.

Lux aeterna luceat ei Domine
cum Sanctis tuis in eaterum.

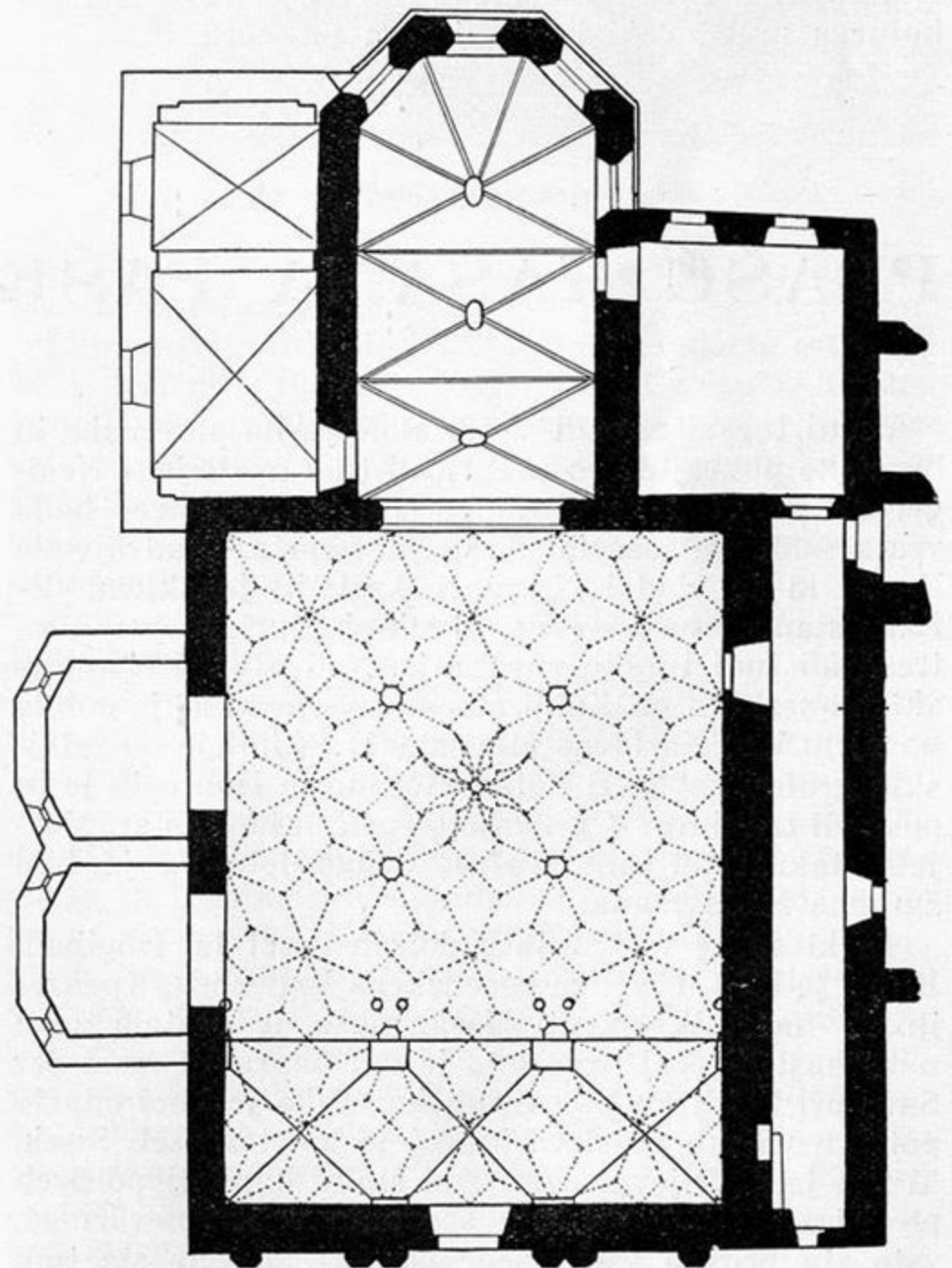
Soli Deo honor et gloria.

Quaeris, cur voluerit sepelivi hic intus?

Ait causa fuit meus frater Hyacinthus.

Ladjo so prekrili z banjastim svodom, na levi strani so dozidali kapeli sv. Antona Pad. in sv. Frančiška Seraf. Zazidali so tudi šilastoločne zaključke oken v prezbiteriju.

Nadaljnja zgodovina cerkve je kratko tale: l. 1692. so na evangeljski strani prezbiterija prizidali škapulirsko kapelo. L. 1751. so odstranili opečni tlak in napravili novega iz kamnitih plošč, ki so ga l. 1873. nadomestili s sedanjim. Pri tej priliki so bile odstranjene vse nagrobne plošče razen Kastelčeve. Leta 1862. so povišali zvonik. L. 1865. so postavili pod korom šest stebrov, podrli zid okoli cerkve, kjer je

Talni načrt frančiškanske cerkve v Novem mestu
Izmeril F. Avsec

nekdaj bilo pokopališče, in odstranili lopo pred glavnim vhodom. Sedanjo fasado je v novogotskih oblikah izdelal Italijan Pascoli. (LVZ. 1922, str. 154). Leta 1911. so na dvorišču križnega hodnika sezidali kapelo lurske M. B. in tako pokvarili najstarejši del samostana.

Tako nam o zgodovini frančiškanske cerkve pri-poveduje samostanski kronist. Rezultat preiskav na cerkvenem podstrešju pa je bistveno drugačen in ovrže poročilo kronista, da je bil strop v ladji lesen. Na obeh ladjinih stenah so nad sedanjim obokom vidni na vsaki strani štirje trikotniški zaključki sten v kapah nekdanjega oboka. V južni steni, ob križnem hodniku sta ohranjeni še dve okni v prvem in tretjem polju. Okni sta le 137 cm visoki in 65 cm široki, ker je bila tik pod njima na steno prislunjena enokapna streha križnega hodnika, katere sled je še viden. Svetlobna odprtina oken je 20 × 32 cm. Stavbar v Pleterjih je na tem mestu napravil okrogla okna. Dalje so še našli vzdanih nekaj kosov svodnih reber, v drugem polju severne stene dve lončeni posodi za ojačevanje akustike, kakršne poznamo iz pleterske cerkve. V vzhodno zvonikovo steno na zunanji strani pa je vzdan sklepnik, ki predstavlja v reliefu angela z napisnim trakom. Vse te najdbe govore za to, da je bila ladja že od vsega početka obokana in je obsegala štiri svodne pole v tlorisu. Pri širini 13.5 m je jasno, da je bila triladijska. Našli so se tudi stebri, ki so nekdanj verjetno nosili strop. Ti so porabljeni pri l. 1696. sezidanem traktu na samostanskem dvorišču. Ohranjeni so štirje, 152 cm visoki kosi, osmerokotnega prereza, ki imajo 45 cm premera.

Kakšna je torej bila prvotna cerkev? Vsekakor triladijska stavba, katere svod so nosili trije pari osmerokotnih stebrov. Svod so tvorila rebra, ki so imela hruškast prerez in so bila speta z reliefnimi sklepniki. Na strani proti križnemu hodniku sta bili dve majhni okni, proti severu verjetno tri velika. Kakšna je bila fasada, seveda ni mogoče ugotoviti. Gre edino še za obok, ali je bil križno ali zvezdno obokan. Letnica dograditve bi govorila za poslednjega, ki ga imajo vse dvoranske stavbe iz l. 1470.—1530. Če primerjamo cerkev s škofjeloško, najdemo tudi v merah skoro popolno skladnost. Ladji obeh cerkva sta enako veliki. Tudi letnica postanka se skoro krije, v Škofji Loki 1471, v Novem mestu 1478. Vse to govori tudi za druge sličnosti in lahko trdimo, da je bila frančiškanska cerkev zvezdno obokana. (Sl. 6.)

Zakaj so po požaru l. 1664. odstranili svod? Da bi ta res zgorel, je neverjetno. Najbrž je bil le delno poškodovan. Odgovor na vprašanje nam dajo zazidana okna v prezbiteriju in Kastelic, ki je vodil popravila. L. 1664. je tudi v Novo mesto že prodril nov, baročni okus, ki smo ga zasledili že v kapiteljski cerkvi in ki je l. 1677. zmagal pri novi kapucinski cerkvi. Pri frančiškanih ga je uvedel pač Kastelic, ki je prinesel nov okus naravnost iz Italije. Zato je predlagal, naj odstranijo svod in stebre, kar so res storili in pozidali renesančno banjo. Ker so zazidali tudi okna v prezbiteriju, je cerkev res dobila videz baročne stavbe.

Ostane še vprašanje, zakaj je kronist pisal, da je bil strop lesen. Ali je s tem hotel zabrisati vsako sled za gotško stavbo, ali pa je hotel kriti samostan pred potomci radi tega, vsekakor neupravičenega početja.

PLAŠČ HASANA PAŠE

V I K T O R S T E S K A

Vedni turški napadi v 16. stoletju na slovenske in hrvatske pokrajine so prepričali tudi avstrijske Nemce, da je treba za obrambo kaj storiti, sicer bodo vrata tudi do osrčja Avstrije odprta. Nadvojvoda Karel, ki je vladal Notranji Avstriji, je sklical deželne stanovce na posvet v Bruck ob Muri, kjer so pretresavali tudi turško vprašanje. Nadvojvoda Karel je sklenil sezidati ob Kolpi močno trdnjavo, ki je dobila po njem ime Karlovac (Karlstadt). Kupil je od zrinjskih grofov kot med Kolpo, Korano in Dobro in je tu postavil trdnjavo. Z gradnjo so pričeli na dan sv. Marjete (takrat 13. julija 1579), drugo leto pa je bila zgradba že dovršena.

Turki so se te trdnjave dobrih deset let izogibali. Ko pa je bil l. 1591. za bosenskega beglerbega (pokrajinski načelnik) kruti Hasan paša, je nastala nova nevarnost. Precej prvo leto je dal napraviti most čez Savo pri Svinjaru pod Gradiško. Tako je imel odprto pot v hrvatsko deželo. Najprej je hotel zavzeti Sisek, ki mu je poveljeval zagrebški stolni kapitelj po dveh poverjenikih. Ta dva sta spoznala veliko nevarnost, zato sta prosila vse sosede pomoči. Začela sta tudi popravljati utrdbe in se pripravljati za obrambo. Hasan je res napadel Sisek, toda kljub pretnjam in po-

skusom, da bi podkupil posadko, se mu ni posrečilo zavzeti mesta.

L. 1593. je zopet prišel z veliko silo. Glavni zapovednik naše vojne je bil Andrej Turjaški, poveljnik v Karlovcu. Hrvate je vodil ban Erdödi, Štajerce Eggenberg.

Hasan paša je zgradil pri Sisku most čez Kolpo in je šel s konjenico čez most, drugi del njegove vojske pa je stal na drugem bregu pod poveljstvom bega iz Vučidola. Ta je neprenehoma s topovi obstreljeval Sisek in mu prizadeval veliko škodo. Iz Siska so zato poslali sla v Zagreb s sporočilom, da bo trdnjava padla, če ne pride hitra pomoč, ker je obrambni stolp proti Kolpi že na pol razstreljen.

Hasan paša je razdelil svoje čete v dva dela. Prvi del je v zatišju opazoval, drugi del pa je v polni opremi čakal na povelje. Turško prednjo stražo je vodil Mehmed beg, sin sultanove sestre, poveljnik v Hercegovini.

Ko je Hasan opoldne obedoval, so mu naznanili prihod nasprotnikov. Hasan kar ni mogel verjeti, da bi se ga upal sovražnik napasti. Ko pa je izvidnik za izvidnikom prihajal, je urno razporedil čete in odposlal tisoč konjenikov v boj, sam pa je s častniki sledil.

Hrvatje so se takoj spustili s Hasanom v boj, a bili so prešibki, da bi zmagali, zato so prosili glavnega poveljnika Andreja Turjaškega nagle pomoči. Turjaški je precej z močnimi streli napadel Turke in jim napravil velike vrzeli.

Hasan je stal nasproti kranjski konjenici, karlovskim arkebusirjem in koroškimi vitezom. Ko je iznova napadel naše, sta Turjaški in Ravbar ognjevito nagovorila svoje junake, se spustila v boj in kmalu razpršila sovražnika, zlasti ko sta stotnika arkebusirjev Štefan Blagaj in Jakob Prank dosegla most ob Kolpi in preprečila ostali Hasanovi vojski prehod čez reko. Neprestano streljanje in boj z meči sta naposled zapodila Turke v beg. Ker Turki niso mogli čez most, so hoteli s konji preplavati Kolpo, toda našli so v narasli Kolpi žalostno smrt. Utonili so Hasan, Mehmed in drugi odlični Turki.

Ko so na drugi strani reke čakajoči Turki opazili poraz, so zažgali svojo smodniško zalogo in zbežali. Kristjani so jih preganjali, mnogo njih posekali, druge pa porinili v Odro, da so utonili. Zajeli so 39 topov, med njimi 9 velikih, izmed teh tudi Kacijanarico, t. j. veliki top slavnega Kacijanarja, ki so se ga Turki pri Oseku polastili l. 1537. Dobili so tudi Hasanovo dragoceni šotor in okoli 2000 konj. Hasanovo truplo so potegnili izpod mostu. Vrat je oklepala tigrova koža. Odsekali so mu glavo in trup pokopali. Ponoči pa so prišli Turki, truplo izkopali in odnesli v Banjaluko.

Po srečno dobljeni vojni je šla vsa krščanska armada trikrat okoli Siska, padla vsak pot na kolena in se zahvalila Bogu za srečno zmago. Turjaški je obhajal s svojo zmagovito armado sedmi dan po tem, 28. junija, vhod v Karlovac. Topovi so grmeli in ljudstvo je veselo vzklikalo zmagovalcem. Na čelu sprevoda so nosili Hasanovo glavo in turške zastave.

Papež Klemen VIII. je lastnoročno pisal Turjaškemu in se mu zahvalil za zmago. V spomin na zmago so napravili dve veliki sliki, katerih ena je visela v deželni hiši, druga pa v stolni cerkvi. Iz Hasanovega plašča so napravili mašni ornat za sv. mašo, ki naj bi se slovesno obhajala vsako leto v spomin na slavno zmago v ljubljanski stolnici. Podobno naj bi se obhajal spomin tudi nedeljo po sv. Ahaciju (22. junija) na hribu pri sv. Ahaciju (Ahcu) pri Turjaku. V Narodnem muzeju v Ljubljani je bila shranjena rumena zastava, ki jo je daroval grof Ignacij Blagaj v spomin, da je njegov prednik Štefan Blagaj z Jakobom Prankom zastavil most čez Kolpo, da Turki niso mogli čez reko.

Kakšna je bila nadaljnja usoda Hasanovega plašča? V ljubljanski stolnici so z njim maševali, kakor je bilo določeno. L. 1655. pa je bil že tako obrabljen, da ga je bilo treba popraviti. Po popravi so na podlogi prilepili pergamentni listek z napisom: »Ta plašč je narejen iz turškega plašča Hasan paše, ki je l. 1593. dne 22. junija pri Sisku premagán umrl.« — Po dolgotletni uporabi je bil plašč v sedanjo obliko prekrojen l. 1655. po želji in po ukazu častitega kapitlja. Varuh cerkve naj ga v spomin zanamcev skrbno hrani, vsako leto 22. junija izpostavi za slovesno mašo in, da se po večkratni uporabi ne uniči, izloži le redkokdaj, da ne bo zakrivil propada te starine.« V izvorniku se to glasi: »Haec casula confecta est ex paludamento Tur-

Plašč Hasana paše

cico Hassan Bassae, qui anno 1593 die 22. Junii ad Sissekhium fusus accubuit.

Longo usu, akrita in hanc formam redacta est anno 1655 volente jubente Venerabili Capitulo. Custos templi eam posteritatis memoriae diligenter conservato, quotannis die 22. Junii ad solemnem missam exposito et ne iterato usu consumatur, quam parcissime per annum proferto, alioque sacrae veturtatis injurius habetor.«

Kaj se je iz Hasanovega plašča naredilo, so različna sporočila.

Nekateri (Carniolia 1838, 85) so mislili, da je govor o Hasanovi zastavi, ne pa o plašču; toda že pisec v Carniolii, 1842, 92, popravlja to zmoto, češ da paludamentum ni zastava, ampak plašč. Ta pisec pa meni, da so iz Hasanovega plašča naredili »tri mašne plašče: enega za ljubljansko stolnico, enega za Dunaj, enega pa za cerkev sv. Ahacija pri Turjaku. Kje je drugi plašč, se ni moglo dognati, tretji pa, shranjen na vlažnem kraju, je kakor čujemo, toliko kot uničen.«

Hormayrjev Archiv, 1818, 268, sporoča, da so iz Hasanovega šotorskega prta napravili štiri mašne plašče: za ljubljansko stolnico, za Turjak, za Ribnico in za frančiškansko cerkev v Ljubljani. — Toda o Ribnici in frančiškanski cerkvi ne govori noben drug vir in tudi ne ustno izročilo.

Najjasneje govori o usodi Hasanovega plašča zapisek v ljubljanskem stolnem arhivu (fasc. 158/4):

»Kazulo iz rdečega atlasa (prav: iz damasta) z vtkanim zlatom, plen po Hasanu paši, v naši znameniti zmagalni vojni zoper Turke l. 1593. pridobljeno, so l. 1655. prenovili. Pomniti pa je, da je rajni škof Tomaž (Hren) dal napraviti iz Hasanovega plašča eno kazulo in dva levita (= levitski obleki). Kazula pa je bila tako majhna, da je noben duhovnik ni hotel nositi, levitski obleki pa sta bili zelo raztrgani. Zato so levitski obleki razparali in z dobrimi odrezki povečali kazulo, ostale dele so pa porabili za popravo drugih kazul.« V izvorniku pravi zapisek:

Casula ex rubro Attalico auro intertexto, spolium quondam Bassae Hassan in memorabili praelio contra Turcas Anno 1593-^{to} victoriose gesto a nostris renovata Anno 1655. Notandum p. m. Thomam Episcopum curasse ex Paludamento praefati Bassae casulam unam et duas Leviticas, sed erant tam parvae, ut casula vix aliquis sacerdos uti vellet. Leviticae quoque iam laceratae erant. Proinde dissectis Leviticis ea, quae meliora erant, collecta et casula maior facta, reliquae partes in reparationem aliarum casularum insumptae.

To sporočilo nas pouči, zakaj so nekateri mislili na tri plašče. Ker so videli, da so napravili tri oblačila, so sklepali, da so trije mašni plašči, bil pa je le en plašč in dve levitski obleki ali, kakor navadno govorimo, dve dalmatiki. Od l. 1655. pa imamo samo en plašč v ljubljanski stolnici, drugje pa sploh nobenega ni bilo, ampak so v teku časa nastale le razne neosnovane govorice.

Pisec tega članka je bil okoli l. 1900. na Turjaku. Pokazali so mu v zakristiji zelo lep vijoličast mašni plašč, češ da je narejen iz Hasanovega plašča. Ta plašč pa ni popolnoma nič podoben plašču v stolnici. Ta je namreč rdeč in ima vtkan vzorec granatnega jabolka, kakršno blago so v 16. stoletju radi izdelavali Benečani, turjaški mašni plašč pa je vijoličast z drugačnimi vzorci.

Poročilo v Carnioli, 1842, je zelo oprezno; pravi namreč, da je pri Sv. Ahcu bil mašni plašč iz Hasanovega plašča, toda radi vlage skoro uničen (soviel als zu Grunde gegangen). Bržkone pa ga sploh nikoli ni bilo, ker ga od poročevalcev nihče ni videl.

Zgodovinar Avg. Dimitz (Gesch. Krains, III, 22+8) piše, da so bila iz H. plašča narejena mašna oblačila (Casula und Stola). Iz besed v oklepaju je razvidno, da je mislil le na en plašč. Podobno pišejo tudi drugi zgodovinarji, n. pr. Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska, II, 125). Dr. Gruden pa govori (Zgod. slov. naroda, 790) pravilno o plašču in dveh dalmatikah, od katerih se je le plašč ohranil. Podobno sporoča tudi Steklasa v Letop. M. Sl., 1890, 47.

Iz tega posnemamo, da je dal škof Hren nekaj let po bitki pri Sisku iz Hasanovega plašča napraviti kazulo in dve dalmatiki za slovesno mašo dne 22. junija, t. j. na god sv. Ahacija, ki so ga začeli takrat slovesno praznovati. L. 1655. so premajhni plašč povečali z blagom obeh dalmatik. Tako je torej na svetu le en sam mašni plašč iz Hasanovega plašča. Do l. 1909.

so vsako leto na 22. junija s tem plaščem maševali, poslej pa ne več, ker se je začel častiti na ta dan sv. Pavlin, ki ima belo barvo in se z rdečim Hasanovim plaščem po liturgičnih pravilih ni več smelo maševati. Predstojništvo stolne cerkve ga je zato l. 1931. izročilo v varstvo Narodnemu muzeju, kjer ga lahko vsakdo vidi. Ta mašni plašč je kljub več ko tristoletni starosti izvrstno ohranjen.

Zgodovina Hasanovega plašča je torej preprosta: ljudska domišljija pa je bujno delovala in tako so nastale razne pripovedi. Tako n. pr. je nekdo pisal v Slov. Narodu, da je župnik prodal Hasanov mašni plašč iz cerkve sv. Ahacija. Kako neki, če ga ni bilo? Drug pisec sporoča v Slovencu 22. junija 1937, da so Turki l. 1628. oblegali Turjak in navalili tudi v cerkev na gori Sv. Ahca. (Znano pa je, da Turkov po l. 1593. sploh ni bilo več na Kranjsko.) Dalje piše: »Dragoceni plašč iz Hasanovega plašča pa je izginil 22. junija 1893, ko so avstrijski častniki, grofje in baroni slavili tristoletnico slavne bitke pri Sisku. Oficirji so napojili straže (kakšne neki?) in ponoči je izginil plašč iz zakristije.« Samo gola domišljija! Pri preprostih ljudeh je treba velike previdnosti, ker pri njih domišljija čudovito deluje. Pogostokrat poslušajo domneve modrejših ljudi, pa jih napačno razumejo in tako rase pripoved, da je težko izluščiti, kaj je resnica.

Pripomniti moramo še, da so Turjačani v spomin na bitko pri Sisku povečali cerkev na vrhu gore nad Turjakom, kjer je stala že več stoletij gotska Marijina cerkev, ter jo preimenovali v cerkev sv. Ahacija, znano pod imenom Sv. Ahca. Povečali so jo tako, da so dotlej pravilno orientirano cerkev tako spremenili, da je prejšnje svetišče sedaj zakristija, os cerkve pa gre sedaj od severa proti jugu. Po tej prezidavi, ki jo je vodil slab stavbar, je dobila cerkev zelo zverženo podobo.

Čudno je, da narodna pesem ne opeva Andreja Turjaškega in njegove zmage; pač pa je našel svojega pevca Andrej Ravbar, graščak na Krumperku pri Dobu blizu Domžal. Na klic iz Siska je prišel s svojimi junaki do Save pri Črnučah in zaklical brodnikom:

Le na noge, le vstanite,
nas prek Save predrožite!

V Ljubljani je budil Ljubljančane:

Oj, Ljubljaneci, vi zaspanci,
brž iz pernic ustajajte,
se na vojsko napravljajte!

saj:

Meji žuga turški blisek,
hoče nam vzeti Sisek.
Ravbar si vojakov zbere,
dol pod Sisek z njimi dere.
Tolk je Turka na terišču,
kolkor mravelj na mravljišču.

Zmaga se je posrečila in Turka ni bilo nikoli več v našo domovino. Hasanov plašč pa nas še spominja na njegov poraz pri Sisku.

LJUBLJANSKI PIVOVARJI OD XVI. DO XIX. STOLETJA

V L A D I S L A V F A B J A N Č I Č

(Konec.)

L. 1601. omenjeni Albreht Glimb je bil sin Albrehta, ki so mu priimek zapisovali včasih tudi brez črke b na koncu. Ta Albrecht Glim se že l. 1568. šteje med 24-timi člani ljubljanskega »zunanjega sveta«. Bil je zlatar. Umrl je kot protestant prve dni maja 1587 in bil pokopan pri Sv. Petru. »Evang. Matrikenbuch« pravi: »den 5 May ist Albrecht Glim Goldschmid gen S. Peter getragen vnd zugleich sein Sun posthumus Blasius, bey der Leichpredig geteufft worden, Ich Spindler beedes verricht.« Tudi sin Albreht je bil zlatar in se kot tak večkrat omenja v mestnih računih. Tako je 12. okt. l. 1596. prejel od mestnega blagajnika 5 renških goldinarjev, ker je mestni grb vrezal v pokal, ki ga je mesto kupilo v Linzu za 54 gold. 34¼ kr. in poklonilo vicedomu Robati. (Lastnoročno napisana in podpisana pobotnica z Glimovim pečatom.) Po smrti starega Albrehta so imeli Glimi dve hiši »am Platz«, in sicer beležijo kot 56. obdavčenec »Albrecht Glimbs Erben«, kot 64. pa Albrecht Glimb *iunior* (d. k. 1600. l.).

Prvo hišo prevzame l. 1615. kotlar Miha Surin, leta 1642. slikar Elija Wolff, l. 1683. za njegovimi dediči obeh prav doktor Matija Casimirus, l. 1709. zlatar Kristijan Maystetter in l. 1728. zlatar Andrej Žiga Fedrer. L. 1771. nosi Glimova hiša št. 253 v Ključavničarski ulici. *Od l. 1901. ima št. 4 v Ključavničarski ulici* (lastnica Marija pl. Laschan).

Hišo mlajšega Glima prevzame l. 1604. čevljar Andrej Ižanec (Jeschanez), 1615. čevljar Andrej Gašperčič (Caspertschitsch), 1652. Adam Fechner, 1700. od Fechnerjevih dedičev Andrej Polz, 1752. *kavarnar* Antonio Balsero. L. 1771. je nosila št. 250 »am Platz«, l. 1815. št. 251 »Hinter der Mauer«, l. 1877. Francovo nabrežje 11 in l. 1901. Francovo nabrežje št. 7 (lastnik dr. Alojzij Valenta pl. Marchthurn), *danés Cankarjevo nabrežje 7*.

Morda je zadnji pivovar obratoval v eni teh dveh hiš. Zanesljivih podatkov o tem, kje so varili pivo v protestantski Ljubljani, nimamo. Niti to se ne da dognati, kje je stanoval Miklavž Wirt.

Janez Kregel. Kaj je bilo s pivom v Ljubljani med l. 1602. in 1614., nam ohranjeni zapisniki v mestnem arhivu ničesar ne izdado. Prva vest o pivovarju pride šele 1. decembra 1614. Ta dan so bili prodani iz mestne drvavnice pivovarju Janezu Kreglu 4 polhlodi (»Hansen Khruegl Pier Preuer 4 halb Päm̄b«) za 53 kr 1 v. V petek, 25. marca l. 1615. se je vršila na rotovžu druga slovesna seja, na kateri so sprejemali nove meščane (»Andre Stattrechten«). Predsedoval je županov namestnik Jurij Unger. Poleg mestnega sodnika Vidiča se je seje udeležilo še 28 notranjih in zunanjih svetnikov. Sprejetih in zapriseženih je bilo 10 novih meščanov, med njimi »Hanns Kriegl Von Clagenfuert, Pierpreu«. Dočim so sklenili, da mora stavbenik Peter Donin plačati 25 goldinarjev sprejemnine in dimnikar Anton Ardizi celo 100 gld., so meščanskim sinovom (»hiriger Burgers Söhne«): zidarju Juriju Prunnerju, zlatarju Andreju Pichlerju in mesarju

Jakobu Mraku izpregledali prispevek, ostalim petim: mizarju Juriju Fritschu iz Komotava (Comenthau in Behemb), mesarju Mihaelu Kramerju iz Šmarja, Primožu Podensku, krojaču Janezu Nastranu iz Radovljice in našemu pivovarju Janezu Kreglu iz Celovca prisodili po 10 gld. (s. p. fol. 56).

Kreglu se je zdela še ta sprejemnina previsoka. V isti sodnijski knjigi (fol. 153) čitamo, da se je »Hanns Khruegl Pier Proier« obrnil na deželnega vicedoma, ki se je zavzel zanj pri mestnih očetih, da so mu odpustili 4 gld. Ker pa mestni višji blagajnik ni maral priznati tega znižanja, je Kregel vložil pismeno prošnjo na magistrat, da mu izda »dekret«. Magistrat je prošnji res tudi ustregel na petkovi seji 7. avg. 1615. V razpredelku »Bürgerstellung« (k. p. 1615., fol. 98) je tudi zabeleženo: »Hanns Khruegl Pierpreuer, Zalt sein Burgerstellung vber den Ime durch E: Er: magistr. beschechenen nachlass mit 6 f. Idest... f 6.« Mestne knjige, v kolikor so ohranjene, poslej molče o njem. Tako ne vemo, kje je stanoval in kje je varil Ljubljančanom pivo.

Janez Kregel se je poročil 30. avg. 1615. v Ljubljani z Ano Weingartner iz Trbiža. Takole stoji v poročni knjigi ljublj. stolne župnije: »1615 — Aug: 30. Cop: sunt hae duae personae Joannes Kriegl et AHn filia Jacobi Weingartner ex Tharphes. Testes (priči) Michael Kuchar et Michael Kromar«.

To je vse, kar vemo o ljubljanskem pivovarju Janezu Kreglu. Priimek, ki se piše na prav različne načine,¹ navadno pa kot »Kriegl«, je domač na spodnjem Koroškem. Celovski mestni sejni zapisnik z dne 5. decembra 1587. omenja Pavla Kriegla, velikovškega meščana (»Paul Kriegl Burgern zu Velkenmarkht, ist aus dem Schuschnigischen gelt, laut Quittung 100 f erlegt worden«). L. 1759. krčmari v Celovcu »Adam Kriegl, burgerlicher Gastgeber (hotelir)«, l. 1772. se omenja vinotoč Uršule Kriegl, rojene Lesanz. Še danes žive v okolici Celovca Kriegli, ki govore slovenski.

PIVOVARNA V MESTNEM STOLPU NA ŽABJAKU

V Ljubljani pa kaj hitro čujemo o drugem Krieglu (ali Kreglu), ki je bil tudi pivovar in gotovo kak Janezov sorodnik, najbrž ne sin, marveč mlajši brat. Ta je prvi, o katerem vemo tudi, kje si je priredil pivovarno. *Varil je pri mestnem stolpu na Žabjaku*.

Mihael Kregel (l. 1622.—1635.). Ljubljanski mestni najemninski urbar iz l. 1622. (prvi, ki je ohranjen, objavljen v letošnji 1. številki »Kronike«) piše pod naslovom »Schabieck Thurn«: Pivovar Mihael Kregel je vzel to 1622. leto v najem obok pod žabjaškim stolpom kakor tudi mali obok pod stopnicami tik zraven, je plačal za to ... 5 goldinarjev. (»Michell Khruegl Buer Proyer hat dises 1622. Jare, das gwelb vnnnder dem

¹ Da ga včasih zapišejo tudi kot Kregel ali Krögl, navaja na misel, da morda nimamo opraviti z nemškim »Krügl«, kar bi bilo sicer primerneje za pivovarja, marveč s slovenskim »kraguljem«.

Sabyekh Thurn sowol das gwelb vndter der Stiegen Negst dabey gelegen, in Zinss bestanden, gab dauon ... f 5«.)

Stolp je stal na vogalu mestnega obzidja ob desni obali Ljubljane nasproti izlivu Gradaščice. Valvasor (XI. knjiga str. 666) piše, da so l. 1536. sezidali Ljubljančani okrogli stolp ali branik na Žabjaku ob vodi (»der runde Thurn oder Bollwerck am Schabieckh bei dem Wasser«). Obzidje je stalo tam že mnogo prej. *Mali obok pri stolpu so sezidali l. 1619.* Račun o teh delih sem našel v knjigi o izdatkih za l. 1619. v rubriki »Auff bösserung vnd Gebey bey der Statt«. Mojster Matevž in dva zidarja so začeli graditi sredi maja, popravljali so obzidje »vnd in dem wasser thurn Ein Neues gwelbl bey der thuer aufgefuehrt«. Za to delo je dobil mojster Somernigg 4 dnine po 26 krajcarjev 2 vinarja, prav po toliko oba zidarja, delavec Jernej Jakuš pa po 10 kr. na dan, torej 40 kr. Elizabeta Ritmanka je tudi delala 4 dni za 32 kr. K temu se je porabilo 14 voz kamna (14 fuerder Stain), pripeljanih z dvema konjema, voz po 10 kr., skupno 2 gld. 20 kr., dalje 12 enovprežnih voz po 6 kr. 2 v. Voznik, ki je pripeljal 26 voz apna, je dobil od voza po 4 kr., skupaj 1 gld. 44 kr., 49 voz peska po 4 kr. = 3 gld. 16 kr. K temu delu so pripeljali tudi 2000 dvojnih zidakov (»Topelt maur Zigel«), vsakih 100 po 6 kr. = 2 fl. Opekarskim hlapcem, ki so znosili opeko iz peči, je mestni blagajnik plačal skupaj 26 kr. 2 v. Vse to delo je torej stalo samo 17 goldinarjev, 38 krajcarjev in 2 vinarja. — Sredi junija pa je »napravil tesar Gašper Ranta še stopnice na Žabjaku in oknice (die Fenster Polkhen) kakor tudi stopnice ob vodnih vratih«. S popravilom strehe »na mestnem stolpu pri uri« in z obtesavo lesa v mestni orožarni je Ranta vse to delo opravil v 6 dneh in dobil 1 gld. 36 kr. plače, torej po 16 krajcarjev na dan. Njegov hlapec Luka Vegar (Weggar) 6 dni po 15 kr., prav toliko tudi tesar Ahac Krivec in tesarjev hlapec Gregor Taškar. Vsi štirje skupaj torej 6 goldinarjev in 6 krajcarjev za 6 dni dela.

Kaj so počeli z novim obokom in s popravljenim žabjaškim stolpom, ne vemo, ker so mestni urbarji ohranjeni šele od l. 1622., porazgubili pa so se tudi sodni zapisniki od l. 1617. do 1633. *Morda je že Janez Kregel tam varil kameno pivo?*

L. 1622. je bila v stolpu poleg kleti za pivovarno še kovačnica, ki jo je imel v najemu ključavničar Pavel Tunkhl, za njim pa ploščar (»Plattner«) Tobija Pitterle. Dočim je pivovar plačeval po 5 gld. na leto, je prišlo na slednjega le 1 gld. najemnine. L. 1623. so postavili zraven oboka pri stolpu še barvarnico in peč, kar priča zaznamek v urbarju: »Hanns Caschier (Košir) Ferber, Zinst von einer auffgerichteten Hütten, vnd offen 5 fl.« Urbarji od l. 1624. do 1636. manjkajo.

Ko je l. 1622. otvoril (ali prevzel) pivovarno ob žabjaškem stolpu, Miha Kregel še ni bil meščan. 15. junija je za 1000 opek plačal v mestni opekarni kot *tujec* (»als frembder«) 5 gld. 40 kr. (domačina, t. j. meščana, bi stalo samo 4 gld.). Meščan je postal šele l. 1623. Knjiga o prejemkih piše, da je Michel Khriegl odštél za sprejem med meščane dne 23. novembra 10 goldinarjev. To je bila najnižja taksa tisto leto. Toda le trije so plačali več, n. pr. Inocent Bosio kar 100 gld. Da pa je Miha sploh moral plačati sprejemnino, je dokaz, da ni bil Janezov sin, ker meščanski

sinovi niso plačevali sprejemnino, čeprav so morali tudi oni prositi za meščanstvo, ki ni bilo dedno in se je podeljevalo samo osebno. Miha Kregel je bil, kot sem že omenil, najbrž Janezov bližnji sorodnik, morda mlajši brat. K tej domnevi navaja tudi beležka v prejemni knjigi, da je 18. aprila 1622. plačal »*mladi pivovar*« 12 kr. za 6 navadnih desk.

Mestne davčne knjige so ohranjene od l. 1600. dalje skoro nepretrgano do l. 1752. Iz teh posnemamo, da je Mihael Kregel *stanoval zelo blizu svoje delavnice*, namreč na Žabjaku pri nekem Schinagoi-ju.¹ Isto leto, ko je otvoril pivovarno, se je tudi oženil in sicer 28. maja. Ženi je bilo ime Katarina. Priči: Matej Žlebnik in Stefan Bossca (?). Več poročna knjiga stolne župnije ne pove. Že l. 1624. se je preselil v sosedno hišo, k dedičem Pavla Kastelca.² Obrtnega davka je plačal za leto 1623. 3 gld., za l. 1624. pa četrtletno po 59 kr., torej 3 gld. 56 kr. Naslednjega leta je plačal že 4 gld. 45 kr. L. 1627. se je Miha Kriegl preselil k Lovrencu Raisingarju (tudi Rasingar pisane-mu) na »Stari trg«. Tam čitamo »Michel Kriegl Pierproyer« še leta 1628. Davčna knjiga od naslednjega leta manjka, l. 1630. in 1631. ni nikjer zabeležen, pač pa ga najdemo l. 1632. na *Novem trgu* onstran Ljubljane v hiši Martina Burjaka (Wuriakh), kjer je pred njim stanoval učitelj (»*schuelmaister*«) Janez Comissarius. Dočim je le-ta plačeval 1 gld. obrtnega davka, je »Michael khrüegl« odštél za l. 1632. petkrat toliko. V Burjakovi hiši,³ ki je v seznamu 3. na *Novem trgu*, je Kregel ostal do svoje smrti, t. j. do l. 1635. Obrtnega davka je plačal l. 1633. 7 gld., zadnji 2 leti pa po 6 gld.

Mihael Kregel je bil vsekakor močno znana oseba v Ljubljani, saj ga je magistrat postavil za *mestnega orožarnarja*. To izvemo iz tegale zapiska seje mestnega sveta, ki se je vršila v ponedeljek, 10. julija na rotovžu:

»Orožarnar (Zeugwarth) *Mihael Khrüegl* prosi, da se mu odpusti *zaporna kazen v stolpu*, ker on ni kriv *nesreče nad kmetom, ki ga je na dan sv. Rešnjega*

¹ V Žinagojevi hiši so od približno l. 1637. do 1646. prebivale redovnice bernardinke iz Friedenweilerja v Nemčiji, v 18. stoletju pa je bila tu vojašnica, ki je mogla sprejeti pod streho do 500 vojakov. Več o tej hiši v Radicsevi knjigi »*Alte Häuser in Laibach*«, str. 34—42.

² Ta hiša je leta 1631. prešla v roke vrhniškega župnika Jakoba Brganta (»Herr Jacob Wregant — tudi Wergant in Wregandt — Pfarherr zu ober Laybach«), l. 1634. pa v last njegovih dedičev. L. 1636. je hišo dobila vdova Helena Khappusch, od l. 1639. so lastniki dediči Helene Godini, od leta 1643. do 1668. vidimo notri dediče Andreja Khappuscha. V najeminskem urbarju (l. 1681.) se ta primek piše Koppus, od l. 1688. dalje pa Andreja Khapusa dediči.

³ Burjakovo hišo je l. 1637. prevzel padar (»Palbierer«) Baltazar Schmeidl, ki je plačeval 6 gld. hišnega in 3 gld. obrtnega davka. L. 1650. je lastnik Janez Karel Samtpauer, 1654. *lekarnar* Ludovik Hauenstein, do l. 1672. pa njegovi dediči. Od l. 1673. do 1705. je hiša last *lekarnarja* Janeza Jurija Toscha in njegovih dedičev, nato pa preide v roke *lekarnarja* Janeza Petra Sartorija, ki l. 1717. združi s to še sosedno hišo, prej last Karla pl. Samburga. Od l. 1740. je lastnik te razširjene hiše *lekarnar* Franc Karl Weikhardt. L. 1771. je tu bila št. 293 Novi trg, l. 1815. št. 223 »*Kuntschaftsplatz*«, od l. 1877. do danes pa *Jurčičev trg* 2. V hiši, kjer je pred 300 leti stanoval pivovar Miha Kregel, je danes *usnjar Moskovič*.

SODOBNA UPODOBITEV BITKE PRI SISKU

telesa poškodoval neki strelec, saj je dal smodnik, preden so top nabili, dvakrat presejati in očistiti (reüttern vnd seübern). *Sklep*: Slavni magistrat za enkrat sprejme prosilčevo opravičilo, mu »arrest« odpušča in ga resno opominja, da mora biti v bodoče sam navzoč pri nabijanju topov. Po tem se naj ravna.« (s. p. fol. 117.)

L. 1635., ko so se dvignili kmetje v celjskem okraju in so se tudi Ljubljanci bali kmečkega napada, je imel naš Kregel kot orožarnar dovolj posla. Sejni zapisnik od petka dne 11. maja (fol. 312) pravi: »Včeraj se je vršil ogled vrat in stolpov v mestu in okrog mesta, ki so se ga udeležili: gospod Krištof Otho, župan, gospod Jan. Henr. Widerkehr, mestni sodnik, gospodje Verbez, Wiz, Gregor Khunstl, Brugioli, Schönlöbl, Jan. Khunstl, Wuriakh in Feichtiger. *Miha Khrüegl* kot orožarnar slavnega mesta (»als Gem: Statt bestelter Zeugwarth«) je dobil ukaz, da mora imeti topove pripravljene (»das geschüz in paratis Zuhalten«). Zraven se je še sklenilo, da se mora k vsakim vratom postaviti po en top na kolesih (»ein Stukh auf Rödern«).

Kmečki punt, ki je zajel tudi Kranjsko, je grozno končal: »Jurij Levec je bil obglavljen z mečem in mrtvo telo razčetverjeno, kosi trupla obešeni na štirih odprtih in prostih cestah. Jurij Dolar in Hanže Drolec sta bila zaradi svojega zločina obsojena na dosmrtno robijo (ad dies vitae, ad operas publicas) v Rabu na Ogrskem.« Tako v mestnem sodnem zapisniku v ponedeljek, 26. novembra 1635.

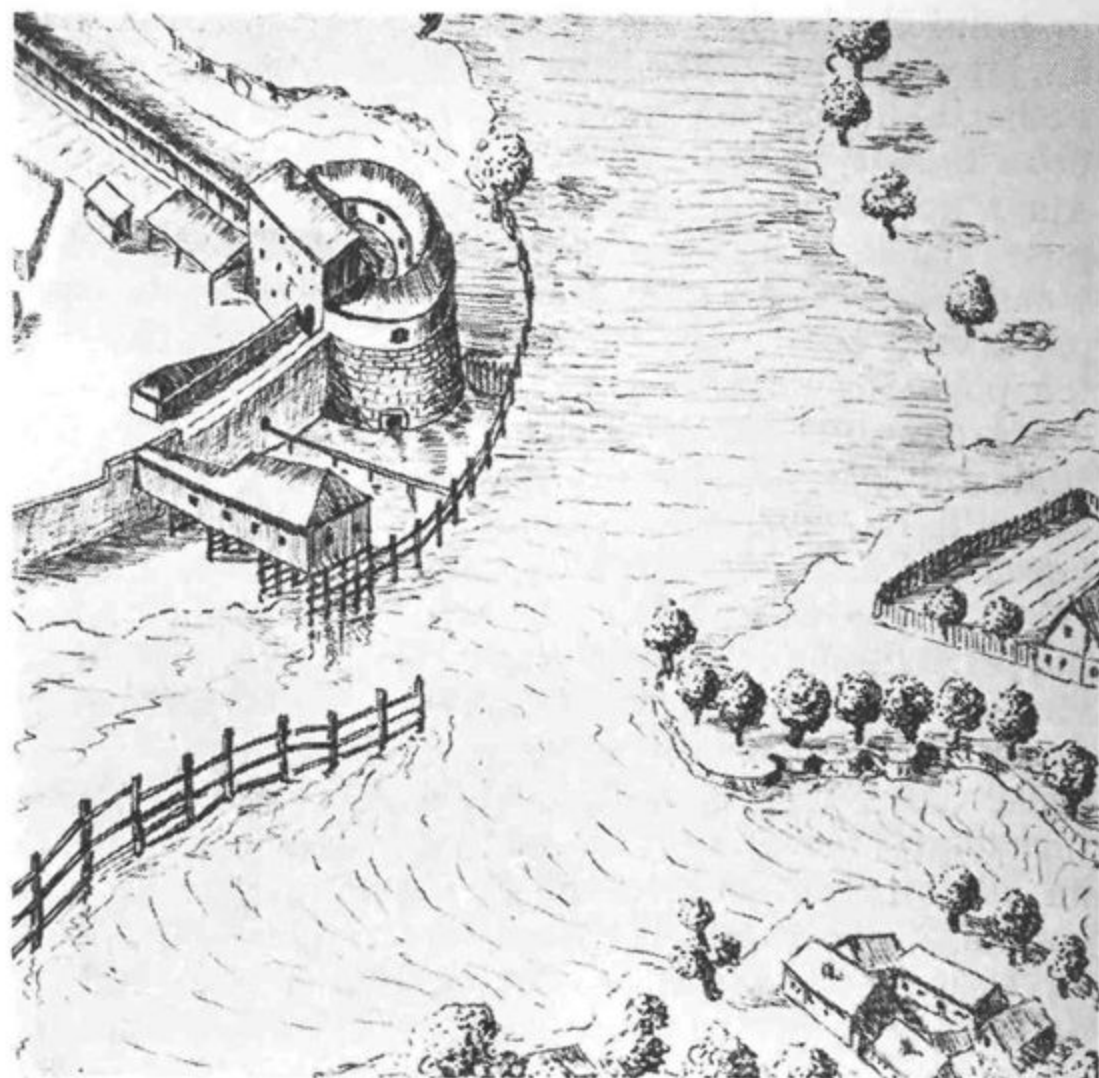
Kregla najdemo l. 1634. tudi kot nadzornika dimnikov na Novem trgu, 2. januarja 1635. pa je bil postavljen za vratarja (»Thorspöerer«) pri vicedomskih vratih (zraven današnje univerze).

Poleg pivovarstva se je Kregel bavil tudi s *trgovino*. V petek, 9. marca 1635 se je na mestni seji prečitala »pretkana pisarska vloga Andreja Kocjančiča, Mihaela Khrüegla in Jerneja Laknerja proti tujim krošnjarem in kramarjem (»ein spizfindiges schriffttenstellerisches anbringen wider die frembden hausirer, Cramer vnd khraxentrager«), zlasti pa proti Zuanu de Albertisu,¹ ki jim odjeda kruh izpred ust. Oni prosijo za pomoč v smislu cesarske najmilostivejše naredbe iz l. 1609. — *Sklep*: Prosilci se napotijo na mestnega sodnika.«

Ali je Kregel do konca varil pivo na Žabjaku, ni mogoče vedeti, ker manjkajo urbarji iz let 1624. do 1636. Ni izključeno, da je prišel drug pivovar na Žabjak, sam pa da je varil na današnjem Jurčičevem trgu.

Miha Kregel je imel z ženo Katarino 4 hčerke, o katerih nam matične knjige stolne župnije sv. Nikolaja povedo naslednje:

¹ Zuane de Albertis je imel v najemu mestno prodajalnico št. 25 na čevljarskem mostu za letnih 12 gld. od l. 1638. dalje. »Most je 17. febr. 1654 po polnoči radi nemarnosti nekega zlobnega človeka in (sic!) nožarskega pomočnika zgorel s prodajalnicami, ki so stale na njem.« Teh prodajalnic je bilo 31. Od l. 1655. do 1658. najdemo de Albertisa v prvi izmed »malih prodajalnic, postavljenih na gornjem mostu«, kjer je plačeval samo 2 gld. 40 kr. najemnine. Od l. 1659. dalje pa je vpisan na prvem mestu med »Laden auf der Oberrn Prugkhen« z 12 gld. najemnine (most so torej obnovili). L. 1668. je vpisana tam že njegova vdova. (n. u. 1636—1668.)

Vodni stolp (Vodna vrata) l. 1670.

V sredi priteka Ljubljanica, z juga vanjo se od desne izliva Gradaščica. Ob sovodovju so v reki grablje za varstvo zoper naplavljeni les. Poslopje, obdano od mogočnega vodnega stolpa, je bilo v 17. stoletju pivovarna.

1. *Marjeta* (»Margareta ex patre Michaelae Krigll et matre Catharina«), krščena 25. maja 1623, botra sta bila Melhijor *Stokh*² in Ana Ciriani.³

2. *Uršula* (»ex parentibus Michaelae Kregel (!) et Cathra«), krščena 16. oktobra 1625. (botra: Andrej Kopash in Ana Rankardt), umrla 26. oktobra 1638. (»obijt Vrsula 14 annorum, patris Michaelis Kriegl *Ceruisiae q. opificis*,⁴ ei eius uxoris Cath. ae«), pokopana pri Sv. Petru.

3. *Marija*, roj. l. 1626. (?), umrla 11. aprila 1636. (»filia Civis p. m. Kriegl, & mulieris Catharinae, 10 annorum), pokopana pri Sv. Petru.

4. *Magdalena*, roj. 1632 (?), umrla 29. junija 1635 v starosti treh let (»filia Patris Michaelis Kregl (!) *mercatoris*⁵ et eius mul. Catharinae«), pokopana tudi pri Sv. Petru.

Od vseh štirih hčera je dalj časa živela samo prvo-rojenka Marjeta, ki jo čaka še imenitna usoda. Očeta pa sta preživeli za kratko dobo tudi še Marija in Urša. Kdaj je umrl Mihael Kregel, nisem mogel ugotoviti iz stolno-župnijske mrliške knjige, vsekakor pa se je to zgodilo konec leta 1635. Na seji 31. decembra 1635. je namreč »predlagal župan (Krištof Ottho): ker je bivši orožarnar slavnega mesta Mihael Krüegl umrl, je skrajna sila, da se čim hitreje napravi inventar topov

² O Stoku bomo še čitali v tem spisu. Bil je trgovec v Ljubljani, občinski svetovalec, večletni višji špitalski upravnik in mestni sodnik v letih 1638 in 1639. Ustanovil je *pivovarno na Jami v Šiški*, ki je obratovala v 17. in 18. stoletju.

³ Menda žena Franca Cirianija, ki je bil mestni sodnik v letih 1636, 1637, 1642 in 1643.

⁴ »*cerevisia*«, latinsko ime za pivo, »*cerevisiae opifex*« pomeni vsekakor pivovarja.

⁵ »*mercator*« lat. izraz za trgovca. Kregel je torej bil pivovar in trgovec.

in municije in, ker mesto ne more biti brez orožar- narja, se je prečitala prošnja ključavničarja Jakoba Felberja, ki se poteguje za to službo. Izkazalo se je, da ta za to ni sposoben, zategadelj se je stopilo v pogajanja z gospodom Janezom Stöslom, naj bi prevzel ta posel. Ta se je izjavil v toliko, da bi se že dal porabiti v čast slavnemu magistratu, ako bi ga cesarski orožar- nar »Vmb ein ‚gebüerliches‘ naučil te umetnosti.« Iz teh pogajanj pa ni bilo nič in je Kregla nasledil kot orožar Jurij Hren (s. p. 1636, fol. 88).

Mestni gospodje so 11. januarja 1636 še enkrat sklenili, naj »da mestni sodnik čimprej popisati topove, puške in strelivo, in če kaj manjka, morajo povrniti vdova in dediči Khrügla kot bivšega orožar- narja«. Isti dan so postavili za skrbnika nad Kreglo- vim premoženjem in za varuha dedičem meščana An- dreja Kocjančiča¹ in Janeza Koširja. 18. januarja prosi vdova Katarina, da se napravi »popolna inven- tura zapuščine njenega moža«. Deset dni po tem prosi, da se ji izroči medtem popisana zapuščina in »ob- ljublja, da bo zvesta mati svojim otrokom«. Gospodje na rotovžu so sklenili: »če prosilka v osmih dneh najde med meščani zadostne in sprejemljive poroke glede zapuščine rajnkega moža, se ji prošnja usliši, drugače pa se premoženje poveri določenima skrbni- koma« (s. p. fol. 25). Katra je morala neprestano drezati na rotovžu: 8. febr. je prosila, da jo zaslišijo zastran jamstva, ki ga je priskrbela. Sporočili so ji, naj se zgleda čez 20 dni pri mestnem sodniku. 24. mar- ca je prosila, naj se čimprej napravi inventar mestne municije in topov, ter ponudila, da bo poravnala na- mesto pokojnega moža, če se dožene kak primanjkljaj. Zapuščina pa naj se ji proti zadostnemu jamstvu iz- roči. Če se je mudilo Kreglovi vdovi, se ni mudilo go- spodom na rotovžu. Sklenili so zdaj v tretjič (dvakrat se sklep ni izvedel), da se »gospodu Janezu Henriku Widerkehru, mestnemu sodniku tega knežjega glav- nega mesta Ljubljane, s tem naroča, da po veliko- nočnih praznikih v navzočnosti več svetovalcev ‚or- dentlich‘ popiše topove in strelivo slavnega mesta in o uspehu sporoča spoštovanemu magistratu« (fol. 68). Kaj so gospodje ugotovili pri tem popisovanju, ni zapisano v sodnem protokolu. Vsekakor pa ni nič manjkalo, sicer bi to bilo kje zabeleženo. 9. maja je vdova Katra zopet potrkala na rotovžu, naj ji dovo- lijo, da prevzame Kreglovo zapuščino. Odgovor: ča- stiti magistrat ostane pri svojem sklepu, ki je bil ne- davno ustno sporočen prošnji« (fol. 103).

Kreglov naslednik Janez Stranzer. Katri so go- spodje menda dopovedali, da sama ne pride nikamor naprej. Zato se je — dobrih 7 mesecev po smrti pr- vega moža Mihe Kregla — poročila v drugič. V »liber

¹ Ljubljanski trgovec Andrej Kocjančič je imel hišo na trgu zraven Krištofa Troppa. Bil je dokaj premožen, saj je plačeval po 50 gld. obrtnega davka. Umrl je 1. decembra 1649., star 56 let in bil pokopan pri očetih avguštincih. V sodnih zapisnikih čitamo o treh njegovih sinovih. Av- guštin je študiral v Ljubljani in nameraval v Gradec (s. p. 1667, fol. 62), Janez se je l. 1666. mudil v *Namurju v Bel- giji, tedanji Nizozemski* (»in Niderlandt«), kamor mu je skrbnik Miha Karisch poslal menico 54 gld. v zlatu (1666, fol. 75), na povratku domov se je fant zadolžil in je ro- tovž naročil skrbniku Dionizu Neuriserju, da te dolgove poravna (»Zur abzallung seiner Im herein raisen auss Niderlandt vnter weegen Contrahierten schulden...«; s. p. 1667, fol. 131).

matrimoniorum« stolne župnije piše, da sta se 21. ju- lija 1636 vzela »*Joannes Stranzer et Catharina Krie- gelin*«. Priči sta bili zelo imenitni: *sam tedanji mestni župan Krištof Ott² in sodnik Franc Ciriani*.

Na sam dan poroke se je na mestni seji razprav- ljajo o prošnji »Janeza Stranzerja, čevljarskega po- močnika, ki se je oženil z vdovo Katarino Khrüegl, da se mu do slovesne mestne seje dovoli izvrševanje obrti (»biss Zu denen Stattrechten die handtierung treiben Zulassen«), tedaj bo »pokorno« predložil svoje papirje in se priglasil za meščansko pravico. Mestni svet mu je ustregel z naročilom, da se mora do slovesne seje primerno (»gebüerlich«) obnašati in si priskrbeti *rojstni list in učno pismo*.

Janez Stranzer je brž po poroki želel priti do Kreg- love zapuščine, ki je bila pod zaporo, toda magistrat je naročil sodniku Cirianiju, da otvori in preda zapu- ščino skrbnikoma (1. avgusta 1636, fol. 211). Nato se je oglasila njegova žena, da se ji izroči Kreglova zapuščina, ker vzdržuje otroke, ali odredi razdelitev in nekaj izloči za obleko in hrano, ali pa določi iz- redno peremptorno zaslišanje proti jeroboma (25. av- gusta). Njena zahteva se je sporočila le-tema. Katra je morala prošnjo ponoviti in 21. sept. so končno do- ločili dan razprave za 1. december. Kako so se pome- nili s Kocjančičem in Koširjem, ni nikjer zapisano, ker se sodni zapisniki od l. 1637. do 1650. niso ohrani- li. Iz knjige o prejemkih (v rubriki »Burgerstel- lung«) izvemo le, da je Janez Stranzer postal l. 1637. meščan in plačal 26. junija 20 gld. sprejemnine.

14 let pozneje, ko se zopet začno sodni zapisniki, vidimo, da se borba z jerobi nadaljuje. Glavni skrb- nik Kocjančič je medtem umrl, zato pa je »Katarina Stranzerca kot skrbnica svoje Krüeglove hčere« — torej je le prešlo jerobstvo nanjo — zahtevala od Kocjančičevih skrbnikov, da predlože Kreglov jerob- ski račun (23. jan. 1651). 10. marca je prosila ma- gistrat, naj ukaže Kocjančičevemu skrbniku Luki Crabathu, da ji plača računski ostanek (»Raitrest«) 315 gld. 1 v ali pa naj se določi zaslišanje. Spor z Luko Hrovatom traja vse leto. Zapisnikov od l. 1652. do 1657. nimamo. 20. junija 1659. zahteva Katra od Kocjančičevega skrbnika Karischa neke kositraste predmete in bakren možnar iz Kocjančičeve zapuščine. Magistrat ukaže izročitev, »ako je upravičena«. Pri- hodnje leto Stranzerca ponovi zahtevo (s. p. 1660, fol. 39). Kaj je bilo s tem bakrenim možnarjem in s to kositrovino, ali je bilo to v kaki zvezi s Kreglovo pivovarno, ne izvemo; tudi ne, ali je Katra predmete izterjala. Značilno za tedanje razmere v skrbniških zadevah je pač, da so *varuhi ravnali s premoženjem svojih varovancev kakor s svojo lastnino*. Kot bomo pozneje še mnogokrat videli, je pogosto nastala taka zmeda, da je bilo težko ločiti, kaj je jerobovo in kaj varovančevo. Zato so bili spori v varuških zadevah skozi stoletja glavni predmet obravnav v mestnem svetu.

O samem Kreglovkinem drugem možu Janezu Stranzerju beremo v sodnih protokolih samo parkrat v čisto brezpomembnih zadevah. Davčne knjige pa nam povedo, da se je *silno pogosto selil*.

Prvo leto po poroki je ostal z ženo v Kreglovem stanovanju v Burjakovi hiši. Plačeval je 4 gld. obrt-

² Sam se je podpisoval »Christoff Ottho«.

nega davka, 2 gld. manj kot njegov prednik. V isti hiši je stanoval slikar Simon Markhenpekh (4 fl. obrt. davka). L. 1637. prebiva v hiši dedičev Adama Sonca (Novi trg, 18. hiša v seznamu, šteto od konca). 1638 se je preselil v bližino prvega stanovanja, v hišo dedičev Jerneja Freidthoffnigekha (5. po vrsti na Novem trgu). Ko je leta 1640. ta hiša prešla v last peka in občinskega svetnika Dioniza Neuriserja, je šel Stranzer stanovat k Janezu Raisingerju (14. hiša, Novi trg). Obrtni davek se mu je zvišal na letnih 6 gld. L. 1641. se seli h Karlu Porttnerju (Novi trg, 25. hiša), 1643. k čevljarju Primožu Jancu (Janiz) v današnjo Križevniško ulico, 1648 pa v *lastno hišo* blizu zraven. Plačeval je od nje 3 gld., od obrti pa 10 gld. Naslednje leto prevzame Stranzerjevo hišo Luka Crabath,¹ Kreglovkin mož pa se preseli nazaj k Jancu. Tu je vztrajal samo eno leto. L. 1650. ga najdemo *izven mestnega obzidja pred vicedomskimi vrati* kot 5. po vrsti. Plačeval je »Hausgulden« 35 kr., od obrti pa 6 fl. Tu je ostal do smrti. Obrt pa je morala pešati, ali pa jo je polagoma opuščal, ker je obrtni davek stalno padal in znašal l. 1660. samo še 40 krajcarjev. To leto je Janez Stranzer umrl. L. 1661. ni njegovo ime zapisano v davčni knjigi niti pred vicedomskimi vrati niti kje drugje v Ljubljani.

Noben zapisnik nam ne pove, ali se je Janez Stranzer pečal s pivovarstvom potem, ko je poročil Kreglovo vdovo ali ne. Možno in verjetno pa to vsekakor je. Tudi je lahko izvrševal dve ali celo tri obrti. To ne bi bilo nič posebnega v tedanji Ljubljani.

Tako je Kreglova vdova Katarina preživela tudi drugega moža. Proti njej je povedel zapuščinsko borbo možev brat Jurij (»Jury«) Stranzer. Končno sta se pogodila, da dobi vdova Katra za možem nekaj denarja, Jurij pa bratovo pohištvo in njegova pisanja. Pri tem je prišlo do ostrega prepira, ki se vleče več let po sodnih zapisnikih. Jurij je obdolžil svojo svakinjo in njenega svaka (»Schwager«) Krištofa Bucherja, da sta *skrila poročno pismo in neko črno knjigo*, kjer so gotovo najboljše terjatve rajnkega Janeza. Gnal ju je celo v prisego. Zase je Jurij povedal, da je tujec v Ljubljani (»ein Ausländer«, s. p. 1662, fol. 89). L. 1664. ali prve mesece 1665. je Katarina umrla. Njen dedič je postal kramar *Krištof Bucher* (s. p. 1665, fol. 73 in 81). Jurij je zdaj zahteval od Bucherja, da izroči bratovo ženitovanjsko pismo in ostale papirje. Bucher pa ga je prijemal, da mu mora plačati 250 gld., kot se je bil pogodil z rajnko Katarino. Na razpravi 7. marca 1667. je bilo razsojeno, da mora Bucher ženitovanjsko pismo deponirati v mestni pisarni. Njegova terjatev (napram Juriju) pa da je zadostno krita s hišo Janeza Stranzerja. Ta Stranzerjeva hiša je najbrž stala v današnji Wolfovi ulici. — Na isti razpravi izvemo, da je bilo Juriju v poročnem pismu zapisano 60 gld. jutrine (»Morgengab«). Bucher in Jurij pa sta se pestila še cela 4 leta za Stranzerjeve papirje. Šele na obravnavi 19. junija 1671 je bil Jurij Stranzer končno premagan in poslej se nič več ne sliši o njem. Ali je umrl ali pa izginil iz Ljubljane.

Bucherjeva pot pa je šla nevzdržno navzgor. Začel je svojo čudovito kariero v Ljubljani kot skromen

kramar. 15. nov. 1660. se je poročil Krištof Bucher z Marjeto Bresk (Breskin). Priči sta bili *Janez Stranzer* in *Janez Mravlje* (Mraule). Tale Marjeta Breskova ne more biti nihče drugi kot prvorojena *hči pivovarja Mihe Kregla*, vdova po nekem Bresku (ali Brisku). Kaj je bil ta njen prvi mož, ne vem. Marjeta je bila stara 37 let, ko se je poročila z Bucherjem, ta pa samo 32 let. Za pričo pri poroki je bil, kot vidimo, njen lastni oči. — 1662. je Bucher pridobil trgovino dimnikarja Gabriela Plazerja (»Von Gabriellen Plazer Rauchfankherern alda sein andato geführtes Handell an sich gebracht«, s. p. 8. maja 1662, fol. 83). 12. febr. 1663. postane »Hanns Christoph Bucher Cramer« meščan proti sprejemnini 10 gld. (zelo skromna vsota!). L. 1667. so »dediči Mihaela Khrüegla« (to sta bila pač Marjeta in njen mož Bucher) celo leto vodili proces s Kocjančičevim jerobom Karischem za tisti računski ostanek, o katerem je bilo govora leta 1651. (s. p. 1667). Še leta 1671. je moral Bucher biti kramar, ker je prosil za dodelitev boljše sejmске lope (s. p. 1671, fol. 67). 1672 so mu izpregledali nekaj davka. To leto na dan sv. Jakoba je izvoljen v občinski svet kot »24 ak«. L. 1682. je zabeležen kot »12ak«, dosmrtni član notranjega sveta. V letih 1686/87 do 1688/89 in 1696/97 ter 1700 je mestni sodnik. L. 1700. ga že pišejo »Herr Johann Christoph von Puchenthal«. L. 1710./11. in 1711./12. je *ljubljski župan*. Bivši skromni priseljeni kramarček, sedanji plemič in eden glavnih veljakov in bogatašev v Ljubljani je umrl 26. marca l. 1721. v starosti 93 let.

Bucher (ali Pucher) je imel dve hiši »am Platz«. Prvo je pridobil okoli l. 1675. Ta hiša je bila l. 1600. Ramingova last, od 1619. pa šušterčičeva. Za Bucherjem jo je dobil krojač Križaj. Od l. 1865. je to Bončarjeva hiša. L. 1877. je imela št. 16 Pred škofijo. Tako je ostalo do danes, ko je v bivši Bucherjevi hiši *galanterijska trgovina Antona Škofa*. — Drugo hišo je Bucher dobil l. 1700., ko mu je bilo podeljeno plemstvo. L. 1600. je ta hiša pripadala Janezu Weinfürerju, od 1615. dalje kostanjeviškemu opatom, 1673. pa jo je prevzela Neža Groschl. Po l. 1769. je to *Lambergovna kanoniška hiša*. L. 1771. je imela št. 210 »am Platz«, l. 1815. št. 296 »Schulplatz«, od l. 1877. pa št. 4 na *Vodnikovem trgu*. — Bucher je imel tudi vrtove v sedanji Šelenburgovi ulici. Na enem izmed teh stoji danes Koslerjeva palača, Šelenburgova ulica 3. (Več o tej hiši in o Puchentallovem sinu odvetniku dr. Janezu Antonu v dr. Andrejkovi »Trgovski zgodovini Schellenburgove ulice«.)

Pivovar Janez Krener. L. 1627. se poleg Mihe Kregla pojavi v Ljubljani še en pivovar. Njegovo ime je po tedanji šegi pisano na vse mogoče načine, da se je kaj težko odločiti za pisavo. V hiši mestnega sodnika Gregorja Kunstla, ki je stala v špitalski (današnji Stritarjevi) ulici in tvori sedaj del palače meščanske imovine,² je za l. 1627. zabeležen v davčni knjigi »Hans khriener Pierproyer vom gewerb«. Koliko je

² Gregor Khunstl je bil mestni sodnik v letih 1621/22, 1622/23, 1626/27 in 1627/28 ter župan 1638/39. Lastniki Kunstlove hiše v špitalski ulici (»am Platz«): l. 1627.—1638. Gregor Kunstl, 1639.—1685. Kunstlovi dediči (od l. 1666. se beleži tu davek »Von zweyen heusern«), 1686. do okrog 1752. baron Marx Anton von Pillichgratz, nato pa meščanski špital »von zweyen zusammen gebauten Pätidenhäusern«. Od l. 1756. je tu št. 229 »Am Platz«.

¹ Za Hrovatom je hišo dobil Avguštin Kocjančič. 250 let pozneje je tu hišna št. 11 v Križevniški ulici.

plačal davka, ni navedeno. Prav tako stoji prihodnje leto pri Kunstlovi hiši samo opomba: »Darin Pierproyer vom Gewerb«. Ali je Krener tu samo stanoval ali pa tudi varil pivo, se ne da reči. Morda je prevzel pivovarno na Žabjaku, ako je imel Kregel pri Reisingerju v Florijanski ulici (današnji št. 13)¹ lastno pivovarno od l. 1627. do svoje preselitve v Burjakovo hišo na Novem trgu, kar pa je seveda le možna domneva.

L. 1630. najdemo pivovarja Krenerja v današnji Wolfovi ulici št. 6. V davčni knjigi za leto 1630. se navaja »pred vicedomskimi vrati« v Strenarjevi hiši: »Hannss Khrüener Pür Preuer ist in Sterischer (napaka v pisavi, sicer se to ime vedno piše Strenner in slično) Erben hauss vndter das Spittall Zünsbar... vom gewerb 15 fl«. Po 15 gld, obrtnega davka je plačeval tudi še naslednja tri leta. Zanimivo je, da se njegovo ime vsakokrat piše malo drugače: l. 1631. Hannss Khriener pierproyer, l. 1632. khrienner, leta 1633. pa khrenner. L. 1634. in 1635. plačal »Hannss khrenner in dem Strennerischen haus vndter das

¹ Lastniki Reisingerjeve hiše: l. 1600.—1603. dediči Janeza Feingasta, 1604. do pribl. 1609. slikar Matija Raisinger, 1610. do 1636. »Maler« Lovrenc Raisinger, 1637. do 1673. Raisingerjevi dediči (zlasti gostilničar na Bregu Gašper Magajna), od 1674. dalje trobentač Miha Wallich, ki postane tast šišenskega pivovarnarja pl. Schiffrerja in l. 1717. sam plemič z nadevkom pl. Wallensperg. L. 1771. preide hiša št. 150 na »Starem trgu« iz rok pl. Wallenspergov v last Jošta Schreya. L. 1789. sledi Jožef Schrey, 1799. Janez Alojz Gruber, 1811. je lastnik hiše, ki od l. 1805. nosi št. 41 »na Starem trgu levo proti sv. Florijanu«, Franc Černič, od 24. februarja 1824. Franc Ruda in od 12. junija 1824. Jožef Stroy. Njemu sledi Valentin Pleiweis. L. 1877. je lastnik nove št. 13 v Florijanski ulici Jakob Matozel, l. 1901. pa Martinčič Jakob.

Raisinger je imel še eno, znamenitejšo hišo, tam, kjer je danes Sokličeva špecerijska trgovina in vinotoč v Cojzovi hiši na Bregu št. 20. Najstarejši datum, ki sem ga za to hišo mogel ugotoviti, je l. 1588., ko je bil njen lastnik Janez Koncilja (Cancilli). Njegova hči se je omožila z Matijo Raisingerjem, ki je bil lastnik do l. 1618. Bil je slikar in je imel na Bregu najimenitnejšo gostilno v Ljubljani (glej letošnjo »Kroniko« št. 3., str. 140). Plačeval je po 10 do 15 gld. obrtnega davka na leto, kar ni bilo malo. Hišo je nasledila Raisingerjeva vdova, že l. 1621. pa je v hiši Gašper Magajna, ki postane l. 1623. tudi formalni lastnik. Točil je vipavca in terana in plačeval poleg 8 gld. hišnega še po 10 gld. obrtnega davka. Vmes (l. 1632. in 1633.) se imenuje v hiši gospa Sofija Ressinger, vdova, ki je plačala l. 1633. tudi 10 gld. obrtnine. Najbrž je tedaj ona krčmarila. Od l. 1661. se beležijo Gašperja Magajne dediči, l. 1669. pa prevzame hišo Janez Andrej pl. Flachenfeld. Okoli l. 1694. je notri krčmarila kot najemnica Elizabeta Klobas (Khlowasin). Od kanonika pl. Flachenfelda prevzame hišo l. 1732. baronica Jožefa Leopoldina pl. Erberg, roj. pl. Apfaltern. L. 1756. nosi hiša št. 302. Baronici Erberg sledi okoli l. 1770. baron Mihael Angelo Zois pl. Edelstein, njemu pa kot lastnik dveh skupaj zgrajenih hiš znameniti baron Žiga Cojz (ok. l. 1778.). Od l. 1805. nosi hiša št. 174 na Bregu. 2. novembra 1819 postane lastnik baron Karl Cojz, 4. maja 1839 pa baronica Serafina Cojz. L. 1877. je lastnica poslej št. 20 na Bregu baronica Katarina Cojz, nato pa baronica Konstancija de Traux. — Tik Raisingerjeve hiše na Bregu je stala hiša opatov iz Bistre, ki so jo podrli l. 1826. Tudi tu so bili krčmarji, saj se od l. 1689. imenuje v opatovi hiši »Ein Koch oder wirth«, ki je plačeval po 2 gld. obrtnega davka. Danes je tam južni del Cojzove hiše na Bregu, dočim je bila znamenita Raisingerjeva gostilna v njenem severnem delu.

Burgerspital« samo še po 12 gld. L. 1636. se to ime zadnjič beleži. Davka ni plačal nič.

Ko je Krener varil pivo, je bilo »pred vicedomskimi vrati« 9 hiš in pristav. Od teh sta dve, in sicer hiša Petra Legata in kramarja Lovreta Hrena, spadali pod vicedomsko imenje, 5 pa jih je plačevalo najemščino meščanskemu špitalu, in sicer Jernej Potočnik, vdova mesarja Pavla Mraka, mesar Gregor Škoršič v Matije Žlebnika pristavi (mesnico je imel pri špitalskem mostu), gostilničar Jernej Škarja (»Jernej Schkharia«) in njegov sosed pivovar Janez Krener (d. k. 1630).

V hiši, kjer je pivovaril Krener, so si lastniki sledili takole: Od l. 1619. do 1626. »trgovec« Janez Strenner (pisan tudi »Strenar«); bil je tudi krčmar in točil vipavca, terana, mošt in žganje; od 1627. do 1629. Strenarjeva vdova, ki je leta 1627. potočila tudi nekaj dolenjca (»marwein«); od 1630. do 1636. pivovar Janez Krener; 1638. in 1639. Janez Krst. Gorkič, pisan tudi Gurkič (Gurkhitsch); 1640. do 1646. Luka Strenner, ki sam ni izvrševal obrti, imel pa je v hiši mesarja Petra Spreizerja in čevljarja Jakoba Gabra, pozneje pa še nekega Krištofa Pitterla. L. 1647. je namesto Strenarja vpisan zopet Jan. Krst. Gorkič, pisan zdaj kot »Gurgitsch«, l. 1649. vdova Neža Gorkič, od l. 1650. do 1716. Jan. Krst. Gurgiča (tudi Guršiča) dediči (zanimiv primer, kako se razvija priimek!), od l. 1717. do 1737. Jan. Krst. Jenčič, ki poseduje tudi pristavo Jurija Cividatorja. L. 1738. mu sledi France Jožef Verporta. Urbar za l. 1752.—1756. piše, da plačuje »gospod Franc Jožef Verportha od dveh z dominikalnim davkom meščanskemu špitalu podvrženih hišic in vrtičkov (»Heysel und gartel«) 7 gld. 39 kr.«. Rektificirani urbar iz l. 1756. pa imenuje hišno št. 50 Verportovo hišo in vrt. Verporta ostane lastnik dveh hiš do 18. oktobra 1777., ko jih prevzmeta Janez Krstnik Primic in njegova žena Terezija, nato pa Anton Primic, oče Prešernove Primčeve Julije. Od leta 1805. je tu št. 43 v Kapucinskem predmestju, poznejši Gledališki ulici, od l. 1877. pa št. 6. v Wolfovi ulici. (Natančneje o novejši zgodovini te hiše glej članek dr. Rudolfa Andrejke: Zgodovina Primčeve hiše v Ljubljani, »Kronika« l. 1935.)

Odkod je bil Janez Krener, nisem mogel dognati. Morda je on tisti »Hannss Khrainer«, ki je plačal 26. februarja 1627 takso 10 gld. za sprejem med ljubljanske meščane (k. p. 1627). Oženil se je »Joannes Kriener« s Katarino Hoffer 16. sept. 1628. Priči sta bili Burghard pl. Hizing in Andrej Strobell »ex civitate«. 17. julija 1629 se mu je rodil sin Burkardus. Kumoval je zopet Burkard pl. Hizing in Marija pl. Kunstl. (Podatki iz matičnih knjig stolne župnije sv. Nikolaja.) Katarina je umrla menda l. 1636., kar sklepam po tem, da je Janez Krener 1. avgusta 1636 prosil magistrat za čimprejšnjo razdelitev zapuščine njegove pokojne žene Katarine med njega in njegove pastorke (s. p. 1636, fol. 210). Katarina je torej bila vdova po Hofferju, ko se je pred osmimi leti bila poročila s pivovarjem Krenerjem.

V letih 1634. in 1636. je bil Janez Krener požarni nadzornik (»Rauchfangsbeschauer«) v »predmestju« (»In der Vorstadt«) (s. p. 1634, fol. 145 in 1636, fol. 209).

² To bo pač Andrej Strobl, mestni sodnik v letih 1615/16 in 1616/17.

Da je imel gostilno s *prenočevališčem*, nam pove zapisek v sodnem protokolu od ponedeljka dne 22. januarja 1635, da je Janez Krenner, meščan in gostilničar (Gastgeb) v Ljubljani, pred nekaj dnevi brez vednosti gospodov zdravstvenih nadzornikov (»provisores sanitatis«) prenočil ženo Andrejo Garzarolla, ki je prišla iz Gradca. Zato je bil Krener zaprt v mestni stolp. Sedaj prosi, da bi se mu kazni spregledala. Magistrat ga za to pot oprosti zopora v stolpu, mora pa čimprej darovati bratovščini sv. Rešnjega telesa za kazni osem funtov voska za razsvetljavo. Če se bo v bodoče zopet kaj takega predrznil, bo občutno kaznovan (»castigirt«). »Dises zu seiner aigentlichen nachrichtung«. (S. p. fol. 247.)

Kaj je bilo s pivovarjem iz Wolfove ulice po l. 1636., ne vem. Ta priimek se sicer še večkrat čita v maticah stolne župnije, vendar njihova medsebojna zveza ni razvidna.

Matija Staindorffer. Vrnimo se k pivovarni na Žabjaku! Omenil sem že, da nam manjkajo najemniški urbarji iz let 1624. do 1636. Zatorej moremo le domnevati, da so tudi tedaj varili pivo na Žabjaku.

Zanesljive podatke najdemo šele v urbarju za leta 1637. do 1639. V rubriki »Am Schabnigkh«¹ je med drugimi najemniki zabeležen »Hannss Khaschir schwarzferber«, ki je imel v najemu barvarno in žabniški stolp. Z drugo pisavo, ki je očitno poznejšega datuma, pa so vneseni: »Mathess Staindorffer von der Proyhütten 1 fl 20 kr, Item Von Schabnickh Thurn 2 fl. Blasy Damnikh² von der Ferber hütten 3 fl 30 kr, Thoman Rosman Sporer von der schmidten 1 fl«. Po tem bi se dalo sklepati, da je najprej imel pivovarno in stolp v najemu črnivec Janez Košir in da je šele l. 1639. ali celo 1640. oz. 1641. začel tam variti pivo pivovar Staindorffer. S tem bi bila potrjena domneva, da pivovarna na Žabjaku nekaj časa ni služila svojemu prvotnemu namenu in da je torej Miha Kregel proti koncu svojega življenja varil pivo ne na

¹ Zanimivo je, da se to ime glasi v urbarjih iz let 1622. in 1623. kot Žabjek, od leta 1637. do 1657. pa samo *Žabnik*, pisano seveda na različne načine. Šele s tem letom se pojavi zopet Žabjek poleg Žabnika. Nemški prevod »Froschplatz« sem zasledil prvič v urbarju za leto 1752.

² V poznejših urbarjih pisan kot Jamnikh.

³ Vrsta lastnikov Verbčeve hiše: l. 1600. Mihael Stainmez, 1601. do 1612. Stainmezovi (tudi Stainmezerjevi) dediči. L. 1615. je od »Stamizerjeve« hiše plačal 3 gld. hišnega davka Jožef Verbec. L. 1616. do 1618. Jožef Verbec. V letih 1619. do 1622. je za »hišo Jožefa Verbeca« plačeval Janez Krst. Verbec (župan v letih 1623/24 in 1626/27 do 1628/29). Od leta 1622. do 1644. se imenujejo gospoda Jožefa Verbeca dediči, od 1645. do 1681. pa Krištofa Verbeca dediči, od 1682. do 1726. kramar Gašper Kernic (pisan prvotno Khrenez), od 1727. do 1736. gospa Marija Ana Menegaglia, od 1737. do 1748. krojač Janez Schöberle, od 1749. do 1784. krojač Jurij Scheiber in žena Terezija, od 1785. do 1804. krčmar (bürgerl. Weinschenk) Matija Kisovec (Kissovitz), od 5. okt. 1804. do 5. jun. 1818. Filip Rus, do 4. marca 1829. Jožef Langer, do 14. avg. 1834. Skouk Aleksander in Urša, nato Ločnikar Sebastijan in za njim Ločnikar Marija, poročena Peterka. Od l. 1756. do 1805. je tu bila hišna št. 231 »v mestu«, nato št. 275. Od l. 1877. dobi številko 5 v Lingarjevi ulici, ko je hišna lastnica Neža Stefani, za njo pa Janez Förderl. Od l. 1894. zavzema prostor, kjer je stala nekdanja Verbčeva hiša, en del *nove palače meščanske imovine v Lingarjevi ulici*, tam, kjer je danes *Buzzolinijeva delikatesna trgovina*. Hiša je bila »patidenčna«.

Žabjaku, marveč na Novem trgu, Janez Krener pa v Wolfovi ulici. Staindorffer je kot najemnik pivovarne in stolpa na Žabniku zabeležen v vseh urbarjih do l. 1659. Iz opazke v tem urbarju je razvidno, da je plačeval tudi vse do leta 1661. po 1 gld. 30 kr. od pivovarne in po 2 gld. od žabniškega stolpa. Zanimivo je, da se od l. 1655. beleži še *druga pivovarna* (»Von der andern Proyhütten«), od katere je plačeval *suknar* (»Tuechmacher«) Jurij Schneider po 1 gld. 20 kr. na leto.

V davčnih knjigah zasledimo prvič ime »Mothess Staindorffer Buer brauer« l. 1641. Zabeležen je za črnivcem (»Schwarzferber«) Janezom Koširjem in pred Žinagojevimi dediči na Žabjaku. Za tisto leto je plačal 1 gld. 25 kr. obrtnega davka. Bival je torej tik žabniškega stolpa ali celo v samem stolpu. Naslednje leto se preseli v današnjo Lingarjevo ulico, v hišo dedičev po Jožefu Verbcu,³ kjer je prebival tudi šolnik (»Schulmaister«) Baltazar Gumerer (pisan tudi Gumrer). Obrtnega davka je Staindorffer plačeval prva leta samo po 1 gld., l. 1645. pa že 4 gld. Naslednje leto se je preselil zopet bliže žabniški pivovarni in sicer na Stari trg v Schläfferjevo hišo (danes Stari trg št. 32, zraven Vospernikove kavarne⁴). Tu je plačal za leto 1646. že 6 gld. obrtnega davka, l. 1647. pa je bil kot cenilec lesa in mrve (wegen schätzung Holz vnd Hey) oproščen obrtnine. V hiši zraven Stiškega dvorca je ostal menda še naslednji dve leti (urbarji za Stari trg manjkajo za leta 1643.—1650.). L. 1650. je vpisan v hiši dedičev Gregorja Kunstla⁵ »Matthess Staindorfer Puerpreuer ... vom handwerch 3 fl«. Od l. 1651. do 1656. je zopet v Verbčevi hiši in plačuje po 6 gld. obrtnega davka, le zadnje leto plača samo 4 gld. L. 1657. ga najdemo v hiši Mihaela Žlebnika »am Platz« (današnja št. 17 Pred škofijo⁶). Tu je kot pivovar plačal prvi dve leti zopet po 6 gld. l. 1660. 5 in 1661. samo 3 gld. davka. V tej hiši je najbrž tudi umrl in sicer 22. januarja 1662 v starosti 50 let. Po-

⁴ Lastniki Schläfferjeve hiše: l. 1600. do 1606. Jakob Frankh, v njej mizar Peter Schläfer, 1610. do 1661. Peter Schläffer, 1662. do 1666. dediči po Petru Schläfferju, 1667. do 1681. čevljar Matija Vidmar, 1682. dediči Matije Vidmayra (!), 1683. do 1688. vdova po Matiji Vidmayru, 1689. do 1721. Marija Ellenheuser (v hiši ima obrt Janez Ellenheisser, čevljar), 1723. do 1740. medicar (Lebzelter) Janez Jurij Kastner in žena Neža, 1741. do (pribl.) 1761. mesto Ljubljana, 1762. do (pribl.) 1777. pek Matevž Pirnath, 1778. do 1793. Franc in Jožefa Pürnat, oba mladoletna, od 1. okt. 1793. samo Jožefa Pirnat, za njo Jurij Fridl, od 23. febr. 1802. do 26. jun. 1804. Janez Pleškhouitsch, do 2. sept. 1808. Widerkehr Anton Medard zu Widenspach, do 20. sept. 1811. Franc de Paula von Widerkehr, do 19. jul. 1825. Aleksander in Helena Jakulla, do 1. aprila 1835. Janez Wetsch, do 8. jun. 1841. Terezija Wetsch, do 25. febr. 1843. Jožef Ferdinand Wetsch, nato Wolfgang Günzler, za njim pa Magdalena in Maks Günzler. Hiša je imela l. 1756. št. 291 v mestu, od l. 1805. št. 152, od l. 1877. Stari trg 34, od l. 1901. do *danes pa Stari trg 32 tik Stiškega dvorca* proti severu. V hiši je sedaj *mokar Zorman*.

⁵ Glej »Kronika« str. 227.

⁶ *Žlebniki* (Schlebnikh, Schlebnigkh, Schlibnikh itd.) so imeli svojo hišo pred škofijo. L. 1600. je ta hiša bila last dedičev po Mihi Verbcu, v nji je stanoval Janez Krištof Verbec. L. 1601. je notri že pek Matija Žlebnik, ki plačuje po 10 gld. davka od trgovine (»vom hanndel«), od l. 1604. do 1635. je Matija Žlebnik tudi njen formalni lastnik. Poleg pekarije je imel trgovino s pšenico ter je

kopan je pri sv. Petru. V mrliški knjigi stolne župnije je vpisan kot »Matthays Standorffer Civis Praxator«.¹

Od kod je bil doma Staindorffer, ki je nad dve desetletji varil Ljubljancanom pivo in bil mimogrede tudi mestni lesni cenilec (s. p. 1653, fol. 29 in 1662, fol. 112) nisem mogel dognati. Morda je bil sin tistega meščana, o katerem je zapisano v prejemkih za prodane deske: 27. jan. 1629 »Namb der herr Staindorffer 15 Tafflpretter a k 4 = 1 fl«. Oženil se je Matija 25. novembra 1640 z Marjeto Tominec (Tominizin). Priče so bile Janez Rumelspergar, Baltazar Novak in Adam Bloh. Otrok je imel Staindorffer vsaj tri. Mrliška knjiga stolne župnije poroča o Janezu Henrik, ki je umrl že 16. marca 1649, star 3 leta in bil pokopan pri sv. Petru. Iz sodnih protokolov pa izvemo še za sina Matijo in hčer, katere ime se ne navaja in ki je živela nekaj časa na Hrvaškem (s. p. 1668, fol. 69). Njuna mladost ni bila roznata, saj beremo v sodnih zapisnikih, kako je moral njun skrbnik jermenar Pavel Steffan prodajati Staindorfferjevo posestvo v šiški, da zadovolji številne upnike (s. p. 1663, fol. 100, 192 itd.) in celo pohištvo, da bi mogel obleči varovanca, ker drugih sredstev ni bilo (s. p. 1665, fol. 36). *Pivovarniške priprave se je na račun dolga izjavil pripravljenega prevzeti Krištof Krainer, meščan in črnivec* (»Schwarzferber«) (s. p. 1663, fol. 202). Ali je do te transakcije tudi prišlo, iz spisov ni razvidno. Zanimivo je, da je bil pri poroki Krištofa Krainerja z neko Marijo (3. novembra 1647) poleg Pavla Gösnerja priča tudi Matija Staindorffer. Upnik in dolžnik sta torej bila v ozkih zvezah. Krištof Krainer se je vnovič poročil že 21. avgusta l. 1650. in sicer z Marijo Elizabeto Žlebnik (Slibnikin). Priči sta bila patra Slosser in slavni Ludovik Schönleben. Po Krainerjevi smrti (umrl je 23. maja 1667) v starosti 42 let in bil pokopan pri sv. Petru) se je njegova vdova 19. februarja 1669 poročila z Gašperjem Pipanom, čigar druga žena Marija Magdalena je po Pipanovi smrti dobila za moža Franca Antona Obrezo, znanega pivovarnarja v današnji Vegovi ulici št. 8. Toda o tem pozneje. O nadaljnji usodi Staindorfferjevih otrok nam spisi ne izdajo nič posebnega. Poudariti moremo kvečjemu značilnost tedanje dobe, da so se morali leta in leta pritoževati in tožariti s svojima jeroboma Pavlom Steffanom in njegovo vdovo Jero, poznejšo vnovič poročeno Lengenik.

Eligij Wallischer. Po Staindorfferjevi smrti je želel dobiti v najem pivovarno tik žabniškega stolpa in klet

točil vino (vipavca in dolenjca). Bil je tudi občinski svetnik. L. 1636. nasledil hišo Mihael Žlebnik, ki je bil l. 1648. povzdignjen v plemiški stan, kot smo izvedeli od njegovega potomca g. Arturja von Schlebnicka, gledališkega igralca v Berlinu. L. 1661. preide hiša v last krojača Andreja Grošlja (Gröschl), l. 1671. jo podeduje vdova Neža, ki jo l. 1673. zamenja s hišo kostanjeviških opatov. Le-ti jo obdrže do l. 1684., ko postane njen lastnik Jacomo Vermatti. Temu sledi od l. 1719. do 1735. baron Jožef pl. Ottheim(b), njemu pa Jožef Anton Schiffrer pl. Schifferstein, »protonotarius apostolicus, canonicus alda«. Od l. 1822. do 1901. se hiša imenuje Schliberjeva korarija, potlej pa po kanoniku Schiffrerju *Schiffersteinov kanonikat*. L. 1756. je imela hišno številko 197, od l. 1805. do 1876. pa št. 309. Od l. 1877. do 1901. št. 18 Pred škofijo, potem pa *Pred škofijo 17.* — Podatki v Radicsevih »Die Landstrasser Prälatenhäuser« (Alte Häuser in Laibach, Serie I., str. 25—28) so deloma netočni.

¹ Primerjaj francoski izraz »brasseur« = pivovar!

v stolpu Krištof Krainer, ki je imel že od l. 1648. v zakupu zraven stoječo barvarno. Magistrat pa je njegovo prošnjo brez utemeljitve odklonil in na isti seji (v ponedeljek 26. novembra 1663) oboje podelil Andreju Benkoviču (Wenkhoutsch), »ki je že nekaj let posedoval to klet in od nje tudi redno plačeval pristojbino«. Gospodje pa so stavili Benkoviču pogoj, da »mora prevzeti novega, od sl. magistrata že sprejetega pivovarja Eligija Wallischerja in mu pred kom drugim oddati omenjeno pivovarno« (s. p. 1663, fol. 207). Eligij je bil prej, kot bomo še čuli, pivovarski pomočnik v *šišenski pivovarni*. Ali je po letu 1663. tudi res varil pivo pri Benkoviču na žabjaku, o tem žal nimamo podatkov. Manjkajo nam zlasti najemninski urbarji od l. 1660. do 1667. Obe pivovarni (»Proyhütten«) na žabjaku pa se omenjata tudi po letu 1668., navajajo se najemnine in tudi najemniki, toda samo od druge pivovarne, tako l. 1670. Marjeta Turk, krčmar na žabjaku Gašper Rupnik (1684. l.), gostilničar Blaž Dragolič (1688. l.), Miklavž Dagin (1693. l.), Andrej Ogrin od l. 1694. do 1698. Pri prvi pivovarni pa stoji vedno: »Von der Proyhütten gebührt 1 fl. 30 kr« in nobena druga opomba. Po tem bi se morda smelo sklepati, da se je tu stalno varilo pivo, dočim »druga pivovarna« ni vedno služila svojemu prvotnemu namenu. Stolp na žabjaku je imel l. 1668. še v najemu Andrej Benkovič, nato do l. 1674. Marjeta Turk, vdova po godcu Štefanu Turku, potem do l. 1684. klobučar Jurij Khüzer, za njim mizar Andrej Stessel, po l. 1691. pa Blaž Dragolič. Pri nikomur od imenovanih ni zapisano nikoli, da vari pivo; gotovo pa je, da so nekateri bili krčmarji. Pivovarji sami ostanejo neimenovani, ker so morda delali le kot podnajemniki. Koncem 17. stoletja pa se pojavi ime pivovarja, ki je verjetno kuhal nekaj let pivo na žabjaku, od l. 1695. dalje.

Matija Neidlinger iz Linca. O njem beremo prvič v sodnem zapisniku l. 1697., fol. 107: *Matija Neidlinger, pivovar* (»Matthiass Neidlinger, Pierbrey«) naznanja, da biva že dve leti tukaj in bi si rad sedaj tu ustvaril domačijo. Ker stoji *klet v stolpu pri vodnih vratih* s sosedno barvarnico vred prazna in nihče tam ne stanuje, prosi, da bi se ta prilika izrabila in se mu oboje dalo v najem. Obljublja obenem, da bo pokorno zaprosil za podelitev meščanske pravice. — Sklep: Sl. magistrat napoti s tem prosilca na g. Lovrenca Thometa, mestnega višjega blagajnika, ki naj z njim uredi to zadevo. — Zraven stoji še zapisano: Danes se je podelila pivovarna proti vplačilu 10 fl. in odrajtovanju običajne najemnine g. N. Daguinu, trgovcu. — Najemninska urbarja iz let 1701. in 1703. beležita samo, da se je od prve pivovarne plačevalo 1 gld. 30, od druge pa 1 gld. 20 najemnine. Najemnika nista zapisana. Zelo verjetno je, da je Neidlinger dosegel svoj cilj in da ga smemo šteti med žabniške pivovarje.

Kmalu potem se je poročil s 23 letno Ano Suzano, vdovo po Janezu Krst. Skubetu, ki je umrl že l. 1693. (s. p. 1693, fol. 194). Za meščana pa je bil »Matthiass Neidlinger auss Linz gebürtig, Pürprayer« sprejet 23. marca 1699. Plačal je takso 10 gld. in nabaviti si je moral »gornje in spodnje orožje« na lastne stroške² (s. p. 1699, fol. 39).

² Meščani so tedaj bili oboroženi.

Skubetje so bili že dalj časa meščani in obrtniki. Matija Skube se je pečal s krznarstvom (s. p. 1658, fol. 7, s. p. 1669, fol. 39). Umrli je 11. februarja 1674 v 59. letu. Pokopali so ga pri frančiškanih. S svojo ženo Katarino je imel sina Janeza Krstnika in Adama ter hčerko Marijo. Prvi je bil v svaštvu z rodbino klobučarjev Khüzerjev, ki so imeli v najemu žabniški stolp. Zdi se, da se je pečal tudi z vinsko trgovino (opazka v s. p. 1697, fol. 16). Adam je bil knjigovez (»Buechpinter«). Napraviti si je moral čedno premoženje, saj je bil od l. 1683. dalje lastnik Renkove, danes Trnkoczyjeve hiše na Mestnem trgu (glej »Kronika« 1937, str. 142!). Marija pa se je poročila s krznarjem Jakobom Krakarjem.

Matija Skube je imel do l. 1656. svojo hišo v Florijanski ulici, tik Reisingerjeve v smeri proti Staremu trgu. L. 1657. pa prevzame dotedanjo Perčevo hišo, danes Florijanska ulica 15,¹ na drugi strani Reisingerja. S krznarstvom se je pečal še en Skube, in sicer Tomaž, ki je imel od l. 1668. do 1673. hišo v Florijanski ulici, današnji številki 29.²

Eno Skubetovo hišo je dedovala Neidlingerjeva žena Ana Suzana. Mislím, da je to št. 15 v Florijanski ulici, kar sklepam po sodnih protokolih. V davčnih knjigah pa se beleži zet Janez Krakar ali Kregar, krznar.

V letih 1700. do 1702. je zapisan Neidlinger (v davčnih knjigah) kot obdavčenec v hiši Jurija Jankoviča dedičev (»Georgen Jankhauitsch Erben 4 fl. Darinen Neidlinger Pierbreyer«). Ta hiša je stala na voglu Rožne in sedanje Zvezdarske ulice, kjer je danes Arbijska pekarija (Zvezdarska 4 ali Rožna ulica 6). Pred

¹ Lastniki hiše v Florijanski ulici 15: l. 1600. Janez Gebhart, 1601—1621 njegovi dediči (notri najprej [1604 do 1606] pek Steffan in krojač Jernej Pišek, nato pek Gregor Perez, ki je plačeval davek od hiše), 1622—1655 isti pek Gregor Perez, ki se zdaj piše Perz, 1657—1673 krznar Matija Skube, 1674—1692 njegovi dediči (vdova Katarina), 1693—1699 Skubetovi dediči (zet Jakob Khrakher, pisan tudi Khregar in Khrakher, je v hiši že od l. 1676.), 1700—1715 isti Jakob Khrakher, krznar, 1716—1722 Anton Melzer in žena Marija, 1723—1743 krznar Jakob Stämpfl in žena Neža (za njo druga žena Marija Katarina), 1744 do (pribl.) 1752 krznarja Stämpfla vdova Marija Katarina, 1753 (pribl.) do 1772 (pribl.) vrvčar Janez Peter Cranthaller, nato do 1780 Karl Svietelski in žena Frančiška, dalje do 30. aprila 1790 vinotoč Lovrenc Schuprouz in žena Katarina, za njima do 24. okt. 1826 Jožef in Apolonija Gutschara (pozneje se piše Kutschera), nato Jožefa Kutschera. — Prvotna hišna številka je bila tu 149, nato 42, po letu 1877. pa Florijanska ulica 15 (lastnici Karolina Ramousch in Franja Gabler, l. 1901. se beleži Ramovš Peter). Danes je tam urar Štefan Ferant.

² Lastniki hiše št. 29 v Florijanski ulici: konec 16. stol. Jörg Puz JJurij Puc), 1600 njegova vdova, 1601—1603 Puzovi dediči, 1604—1615 krznar Martin Millner (Mulner, Miller, Müller), 1616—1629 njegovi dediči, 1630—1632 krznar Miha Müllner, 1633—1639 njegovi dediči (notri krznar Janez Müllner), 1640—1661 krznar Janez Müllner, 1662—1664 njegovi dediči, 1665—1667 njegova vdova, 1668 do 1672 krznar Tomaž Skube, 1673—1682 vdova Marija, 1683—1689 Tomaža Skubeta dediči (notri od 1688 orglar Janez Failler), 1690—1716 Janez Failler, 1717—1740 trobentač Janez Jožef Tazol, 1741—1770 mesto Ljubljana, 1771 do 1796 (?) gospod Joseph Seyfrid pl. Germek, nato Janez Hieng, od 13. julija 1804 Matija Wihofsky, od 28. jan. 1845 Peter Wolfsgruber. — Od l. 1756. do 1805. je tu št. 122, nato 64, od l. 1877. pa Florijanska ulica 29 (lastnik Klementsčitsch Anton, l. 1901. pa Ivana Bayr). Danes je notri pek Silvester Petrič.

l. 1876. je bila tu hišna številka 140, pred l. 1805. pa št. 65. Od hiše je imel Neidlinger le malo korakov do žabniškega stolpa in pivovarne.

Neidlinger je imel težave s svojim pivovarstvom. Najprej se je spravil nádenj bivši zakupnik pivskega daca v Ljubljani Anton Obreza, o katerem bomo še govorili kot o ustanovitelju Obrezove pivovarne (sedaj Vegova ulica št. 8). Obreza je terjal od Neidlingerja zaostali dac za pivo in naperil proti njemu izvršbo za 60 gld. deželne veljave s 6 % obrestmi (s. p. l. 1701. in 1702.). Zanimivo je, da je zahteval od Neidlingerja natančno napoved, koliko je potočil piva.

Pivovarja in njegovo ženo pa je tožil za 300 gld. tudi vrvar Ignacij Meiss. Meissu je bila priznana prednost in on je zarubil Neidlingerjevo hišo prav isti dan, ko je umirala pivovarjeva žena Ana Suzana, namreč 10. aprila³ 1703. Neidlinger je prosil magistrat, da ru-bež razveljavi, »ker je bila izvršba dovoljena še pred ženino smrtjo. Znano pa je, da se nad mrtvecem ne more izvesti izvršba. Zdaj mu jemljo hišo in kam naj gre?« Meiss pa je ugovarjal, da je Neidlingerjeva umrla med izvršbo, zato se ta ne sme razveljaviti. Obveljalo je Meissovo stališče, čeprav je pivovar zatrjeval, da se meščanom ne sme zarubiti stanovanje (s. p. 1703, fol. 7, 21, 25, 40, 59, 62, 64, 67, 71, 84, 91). Leta 1704. se Ignacij Meiss že imenuje lastnik (»possessor«) Neidlingerjeve ali tako imenovane Skubetove hiše in se tožari zanjo z drugimi Skubetovimi dediči (s. p. 1704, fol. 28). Tale Meiss ni bil v denarnih rečeh nič kaj prizanesljiv, saj je dal nekega Primoža Križaja, ki mu ni mogel plačati dolga, kar na Trančo v ječo (1704).

Ko je Neidlinger zgubil ženo in nato še hišo, je prosil za sprejem v občinsko službo. 18. januarja 1704 je bil sprejet med dvanajstere občinske biriče (»Scharwachter«) na mesto, izpraznjeno za Adamom Pragerjem (s. p. 1704, fol. 9). Poslej se nič več ne čita o njem.

Konec pivovarne na Žabjaku. Da se je plačevala najemnina od »obeh pivovarn« še nadalje, je zapisano v najemninskih urbarjih l. 1703. in 1709. Kdo je bil zakupnik, pa ne izvemo. Od l. 1713. do 1721. sta plačevala »od obeh pivovarn« kolar Jurij Herkh in pasar Blaž Vidiz vsak po 1 gld. 25 kr. Od 1722 pa se nava-jata kot najemnika bivše pivovarne (»geweste Proy-Hütten«) trgovec Peter Liani in Blaž Videz, vsak od polovice. Tako ostane do l. 1730., ko je dal magistrat, kakor pove opomba v najemninskem urbarju za leto 1730.—1732., podreti obe pivovarni in zraven stoječo bivšo barvarno in zgraditi tam mestno drvarnico (»Holz Camer«). S tem je zginila zadnja sled za pivovarsko obrtjo na žabjaku, ki je nad 100 let zalagala Ljubljano. Varjenje piva se je polagoma opuščalo tudi zato, ker je žabniški pivovarni delal vedno občutnejšo konkurenco uvoz piva iz Šiške.

ŠIŠENSKA PIVOVARNA

Melhior Stok (1597—1648). Šišenska pivovarna je stala na svetu meščanskega špitala poleg gradu Jame, današnje Krekove gospodinjske šole na Vodnikovi cesti. Seveda si ni treba pod izrazom »pivovarna« v tisti

³ V mrliški knjigi stolne župnije pa stoji, da je »Susana Maindligerin civis« umrla 13. aprila 1703 v starosti 36 let. Pokopana je pri sv. Petru.

dobi zamišljati kdove kakega obsežnega poslopja, zadovala je ena ali dve sobi s kletjo. Kdo je prvi začel z varjenjem piva na Jami in kdaj, se ne da reči. Prvi zanesljivi datum je leto 1663.; ne more pa biti dvoma, da je bila tam pivovarna že prej. Najbrž se je začel ukvarjati s pivovarstvom mestni svetnik in sodnik Melhior Stok. Družino Stok poznajo mestni zapisniki že konec 16. stoletja. Tako se v seznamu o prodani opeki l. 1595. omenja meščan Jurij Stökh, od l. 1601. dalje pa v davčni knjigi za šentjansko predmestje (»bey St. Johannes«) irhar (»weißgarber«) Gašper Stokh. Kot bomo še videli, so imeli Stoki žive zveze s Koroško. Morda izvira rod od tam.

Naš Melhior se je rodil menda leta 1597. Davčne knjige prvič govore o njem l. 1623. Stanoval je v Gebhardovi hiši v današnji Krojaški ulici št. 5.¹ Za tisto leto ni plačal nič davka, ker »ni izvrševal nobene obrti.« L. 1624. je bil obdavčen od »trgovine«, in sicer je plačal »od 13 sodov vipavca za celo leto 2 gld. 10 kr., od 18 in pol soda terana in dolenjca, razen tega od 8 sodov kisa 1 gld. 51 kr., skupaj 4 gld. 1 kr.« L. 1625. je plačal od 600 gld. trgovskega blaga (»Khaufmannswahre«) 2 odstotka, t. j. 12 goldinarjev. Naslednja leta se je davek znižal. Pri Gebhardu je ostal Stok do l. 1629. Nato se preseli v Gaionzellovo hišo,² današnji Stari trg št. 1. Tam ostane samo 3 leta in plačuje od prodajalne (»laden«), ki jo ima v hiši, oz. od trgovine po 25 goldinarjev obrtnega davka na leto. Od l. 1634. 1636. je v hiši Janeza Röringerja,³ prvi »na trgu«, danes Vodnikov trg št. 2 (Fabianova hiša). Davka je plačeval samo še 1 gld. Povzpel se je že namreč zelo visoko v mestni občinski hierarhiji, kar je bilo očitno še bolj dobičkanosno kot pa vinska trgovina.

¹ Vrsta lastnikov Gebhardove hiše: L. 1613—1621 Sebastijan Gassner, 1622 njegovi dediči, 1623—1629 Wolfa Gebharda dediči, 1630—1649 vdova Suzana Steindler, 1650 do 1652 njeni dediči, 1653—1656 Gregorja Kunstla dediči, 1657—1658 Janez Kunstl, 1659—1678 njegovi dediči, 1679 do 1713 Janez Krstnik Kunstl, 1714—1798 (?) Matija Christian (menda oče in sin, prvi je bil mestni sodnik v letih 1720/21 do 1722/23 ter 1738/39 do 1740/41, župan pa v letih 1726/27 do 1728/29 in 1732/33 do 1737/38). Po letu 1756. je Christianova hiša »za zidom« (hinter der Mauer) imela številko 261, po letu 1805. pa št. 243. Lastnik je bil za Christianom do 19. nov. 1802 Janez Krst. Hartl, do 4. marca 1834 Viljem Henrik Korn, nato pa Marija Antonija Kuketz. L. 1840. je to hiša št. 243 v »Schlupf Gassel«. Od l. 1876. dobila prejšnji dve hiši v »Schneidergasse« št. 242 in 243 novo številko Krojaške ulice 5, lastnik Franjo Kollmann. Tako je bilo tudi po l. 1901.

² Zgodovina hiše na Starem trgu št. 1. Lastniki: l. 1600 do 1606 Absalona Wernerja dediči, notri Piero Gaianzel; 1613—1618 Peter Gaianzell; 1619—1628 Anton Gaionzell, ki pridobi l. 1623. tudi sosednjo, naprej v smeri Starega trga stoječo hišo Janeza Hochenschiltda; 1629—1632 Antona Gaionzela dediči, 1633—45 vdova Marija Gaionzell, 1646—1706 njeni dediči; 1707—1738 Marija pl. Gaionzell (plemstvo je že od prej); 1739—1770 dr. Franc Ludovik pl. Raditsch, mestni sindik (od l. 1752. se prejšnji dve hiši beležita kot ena sama); od 1771 do 16. jun. 1798 gospod Peter Anton Cargniati in žena Marija Jožefa »von zwey zusammen gebauten häusern«; do 10. dec. 1831 Jožef Wurstbauer, nato Julijana pl. Fichtenau, potem Terezija Peschka; od l. 1841. Jan. Nep. Svetitz, od 28. sept. 1844 pa Katarina Svetiz. Do l. 1805. je bila tu hišna številka 178, do l. 1876. pa št. 14 »vor der Schusterbrücke«. L. 1901. je ta hiša Stari trg 1 (lastnica Pavla Detter).

³ Zgodovino te hiše je popisal Peter pl. Radics v »Alte Häuser in Laibach«, Serie I, str. 9—13.

Povrh tega je tudi že imel posestvo na Jami. V letih 1637. do 1640. je zapisan v hiši Quintilia Romana⁴ (danes Mestni trg št. 9), kjer mu obrtni davek zopet narašča in doseže končno letnih 8 gld. L. 1641. ga najdemo v šentjakobskem predmestju (6 gld. obrtnega davka), od l. 1642. do 1645. pa je zopet v Krojaški ulici, pri vdovi Suzani Steindler, kjer je začel obrt pred 20 leti. Tudi tu plačuje po 6 gld. obrtnine. V tej hiši je tudi umrl 12. aprila 1645, star šele 48 let. Pokopali so ga pri frančiškanih (na sedanjem Vodnikovem trgu).

V občinskem svetu je užival Melhior Stok velik ugled. L. 1627. je že namestnik mestnega blagajnika, 30. decembra 1633 je postavljen za vinomerca kot član notranjega sveta. Več let je bil tudi mestni davkar in višji špitalski mojster, kar je v tistih časih pomenilo toliko, kolikor zlahka obogateti. V letih 1638/39 in 1639/40 je bil celo mestni sodnik. Sam se je podpisoval pod uradne spise kot »Melchior Stogkh«.

Do šišenskega posestva je prišel l. 1634. V sodnem protokolu za l. 1634. z dne 15. septembra (fol. 174) je zapisano (seveda po nemško):

»Gospod Melhior Stok, višji špitalski mojster, prosi, da se mu radi ohranitve njegovega zdravja privoli v nakup pol grunta na Jami, ki je podložen tukajšnjemu meščanskemu špitalu in ki ga je bil Gregor Černe kupil od gospe Judite Waldtner, prejšnje Belčičevke (Weltschitschin). Pripravljen je, povrniti mu ne samo kupnino, marveč tudi popravila (»melioramenta«) po cenitvi in očuvati sl. magistrat vsake škode.« Magistrat je njegovi prošnji ugodil in odstopil njemu in njegovemu srednjemu sinu Janezu Krstniku pod navedenimi pogoji tiste pol kmetije na Jami. Stok mora Černetu vrniti kupnino in izdatke za popravila (»die etwa fürgewandte Verbösserung«).

Da je mišljena »jama« v šiški, ne pa morda pri sv. Krištofu, kjer je imel meščanski špital tudi nekaj sveta, izhaja z vso zanesljivostjo iz prepira, ki se je vnel med prejšnjim lastnikom Gregorjem Černetom in novim posestnikom Stokom že l. 1634. in še nasled-

⁴ Vrsta lastnikov hiše št. 9 na Mestnem trgu: Konec 16. stoletja Jakob de Corthoni (pisan tudi Curthoni), župan v letih 1587/88—1590/91. Že ta se je pečal z vinsko trgovino (glej »Kronika« 1937, str. 139). Nato njegovi dediči do pribl. 1610. V hiši se že od l. 1600. beleži lekarnar Quintilio Romano, ki je tudi točil vino (l. 1624. je n. pr. potočil ali prodal okoli 100 sodov terana in nekaj vipavca). Quintilio Romano prevzame hišo okoli l. 1611. in ostane njen lastnik do l. 1658. Z obrtjo se je nehal baviti že l. 1636. in je vzel potem v hišo Melhiorja Stoka. Od 1640 dalje plačuje v hiši obrtni davek (nekaj časa »vom Gwerb«, nato »vom Handl«) od 8 do 15 gld. na leto Adamo Romano, ki je hišni lastnik od l. 1659. do 1680. Od 1678 do konca je izvrševal obrt v hiši Miha Bischkhudtin, ki je plačeval po 5 gld. obrtnine. Za časa dedičev Adama Romana (1681—1706) je prva leta obrtovala tam Katarina Šinkovec (1—2 gld. davka). Od l. 1707. do 1726. je lastnik zopet neki Adam Romano, od 1727 do 1739 grof Franc Karel Jožef Lichtenberg, od 1740 do konca stoletja poplemčeni trgovec Sebastijan Silvester Reya, nato družina pl. Reye, od 10. nov. 1806 Franc Tschernitz, od 30. okt. 1818 Anton Stroi in žena Jera, roj. Matitsch, od 8. jan. 1821 Stroi Anton in od 15. febr. 1840 Stroy Mihael. — Od l. 1756. do 1805, je bila tu hišna številka 183, od l. 1805. do danes pa Mestni trg 9. Mihe Stroja dedičem je sledil kot lastnik Jakob Čik. Danes je tam konfekcijska trgovina Čik-Pollach.

njega leta ni bil končan. Sodni zapisnik (15. dec. 1634, fol. 218) pravi: Gregor Černe se pritoži proti Melhiorju Stoku kot višjemu špitalskemu mojstru, ker mu ne pusti odpeljati seno in slamo s kupljene *pol kmetije v šiški*, kakor mu je bilo pripoznano. Naj se mu ukaže, da se mora držati pogodbe ali pa mu plačati odškodnino 50 renskih goldinarjev (*»Vmb willen das er, ihme das heu vnd stro, von der erkhaufften halben hueben Zu Kheitsch, so Ime zuerkhannt worden, nicht hinweg phüren lassen will...«*). Kheitsch je nemški izraz za šiško. O špitalski njivi ob jami pri sv. Krištofu (*»bey St. Christoff an der grueben gelegen«*) pa pove sodni protokol dne 22. sept. 1634, da ga je imel prej ranjki gospod Jurij Vidič in je bil ta dan prepisan na Matijo, sina Krištofa Pognerja, meščana in padarja. Zamenjava ni dopustna.

Na jami v šiški je moralo biti kako poslopje, sicer ne bi bilo mogoče govoriti o »popravlilih«. Da je že Melhior Stok tam varil pivo, ako ne celo že črne, na to domnevo nas pripelje izjava pivovarnarke Urše pl. Schifferstein, ki jo bomo navedli pozneje. Iz časov Melhiorja Stoka nam tega naravnost ne pove noben ohranjeni zapisek.

Pivovar Franc Stok in bratje. Melhior Stok je zapustil ženo Suzano in več otrok. Sodni zapisniki govorijo samo o sinovih Andreju, Janezu Krstniku in Francetu ter o hčeri, katere ime se pa ne navaja. Za skrbnika otrokom je bil postavljen znameniti ljubljanski meščan Krištof Trapp (pisan tudi »Tropp«), ki mu je pridobljeno bogastvo pripomoglo do povzdige v plemiški stan s pridevkom von Troppenau. O Trappu razpravlja Peter Radics v »Alte Häuser« III. Serie, str. 38—51.

Vse kaže, da Trapp ni bil nič manj sebičen skrbnik kakor toliko tistih, o katerih pripovedujejo vsi ljubljanski mestni sodni zapisniki dokaj čudne zgodbe. Stokova vdova Suzana in otroci so se morali z njim leta in leta boriti za odrajtovanje vzdrževalnine, zahtevati polaganje računov o njegovem gospodarjenju in se pritoževati nad njegovim ravnanjem z zaupano mu očetovo dedščino. Iz številnih izpiskov o tej borbi naj omenim samo tisto, kar nam kaj pove o usodi Stokovih otrok in o posestvu na jami v šiški.

L. 1651. je Andrej Stokh »SS. Theologiae Doctor« dosegel starost 25 let in bil proglašen »für Vogtbar« (12. jun.). 26. julija istega leta mu magistrat podeli na njegovo prošnjo »titulum mensae« iz občinske blagajne »zavoljo pokojnega gospoda očeta in njegove zveste službe mestu«. Magistrat pričakuje, da »za to dobroto gotovo ne bo pozabil prositi Boga Vsemogočnega za magistratovo blaginjo in srečno vladanje« (s. p. 1651, fl. 179).

Gospod dr. Andrej Stok povabi brata Franceta k sebi v Judenbug. Magistrat ukaže na Francetovo prošnjo jerobu pl. Troppenau, da mu za to pot izplača 15 renskih goldinarjev (5. maja 1653 s. p. fol. 78). Ko pa je fant prosil štiri dni pozneje še za 15 gld., so mu prošnjo zavrnil.

Za naslednjih pet let manjkajo sodni zapisniki. 8. aprila 1858 zahteva France Stok zase in v imenu svojih bratov in sestre komisijski »ogled škode, ki jo je napravil njegov skrbnik na Jami in v pristavi v predmestju«. Kaj je dognala komisija, ne izvemo. 7. marca 1659 poroča Krištof pl. Troppenau magistratu, da je dal advokatu dr. Rostingerju 20 gld., da

v imenu Stokovih dedičev toži patre avguštince za 2395 gld. Mišljeni so gotovo bosi avguštinci, ki so več let prebivali v gradu Jami, preden so se nastanili v svojem samostanu na Dunajski cesti, nasproti današnje »Evrope«.

Ko je Trapp končno le položil račun o svojem gospodarjenju s Stokovim premoženjem, je France pobijal točko za točko v posameznih postavkah. Magistrat je razpravljal o pritožbi 31. marca 1659. Priznal je med drugim skrbniku depozit v št. Vidu na Koroškem in pristojbino zanj, glede njegovih *pogostih potovanj na Koroško* pa je bil mnenja, da »gospod skrbnik ni vedno potoval izključno v zadevi svojih varovancev, marveč tudi po lastnih opravkih, zato se mu ti izdatki znižajo na 50 gld.« Pl. Troppenau je umrl 1. novembra 1661 in bil pokopan v kripti bratovščine Corporis Christi. Spor se je nadaljeval s Trappovim univerzalnim dedičem Jurijem Sezraglom in se končal šele l. 1666. s popolno poravnavo. Zanimivo je, da je morala posebna komisija prevzeti od Sezragla »knjige, pisanja in pohištvo« rajnkega Stoka ter vse izročiti Francetu (s. p. 1663, fol. 225).

Ko je bila na ta način vsa dedščina v rokah Franca Stoka, so se zanj začeli tožariti med seboj bratje in sestra. Glavni spor je tekel za šišensko posestvo in pivovarno. O pivovarni beremo prvič l. 1663., ko toži France Stok svojega *bivšega pivovarniškega pomočnika Eligija Wallischerja* za žaljenje časti (*»Herr Franz Stokh contra Elligium Wallischer seinen gewesten proyknecht in puncto einer Iniuri«*, s. p. 1663, fol. 174 in 179). Zakaj je prav za prav šlo, ni razvidno. Zmagal je Eligij, ki ga Franc imenuje »persona vagabunda«. Franc se je pritožil zoper magistratovo sodbo na vicedoma.

Jasno je, da je pivovarna delala že mnogo prej kot pa šele l. 1663. V drugič čujemo o pivovarni l. 1672., ko je France položil račune o upravi očetove dedščine in je Janez Krstnik ugovarjal proti nekaterim točkam. Druga postavka se glasi:

»Wegen des Bestandtanschlags von der halben Hueben an der Jama vnnnd der prey hütt n. — Abschidt. Der mit 60 fl. Jährlich gethane anschlag, wierdt auf 40 fl. limitiert« (s. p. 1672, fol. 3).

Ali so se bratje poravnali, ne vem. Janez Krstnik je umrl l. 1677. in zapustil vse imetje bratu Francetu, s katerim se je prej toliko tožaril. Pivovarne, ki je bila namenjena Janezu Krstniku, le-ta ni nikoli užival. Z njo je vedno razpolagal France, pred njim pa skoro gotovo skrbnik Krištof Tropp.

Kje je imel France Stok svoj *pivotoč v mestu*? Davčne knjige nam povedo, da je imel svojo obrt od l. 1660. do 1664. v hiši dedičev Jan. Mar. Bosia »am Plaz«. To je današnja št. 25 na Mestnem trgu (Grasseljeva hiša).¹ Plačeval je od 2 do 6 fl. obrtnega davka.

¹ *Lastniki hiše št. 25 na Mestnem trgu:* 1600—1615 gospod Adam Maschkhon (tudi Moschkhon), 1616—1618 gospod Adam Maschkhan (davek 24 fl. plačal Elija Tomas), 1619—1621 Adama Maschkhona hiša, 1622—1628 Adama Moschkhana dediči, 1630—1641 Zuan Maria Bosio, 1642 do 1663 njegovi dediči, 1665—1679 gospod Karel Schwüz (poznejši pl. Schwizen, mestni sodnik v letih 1675/76 in 1676/77), 1680—1710 Karla pl. Schwizna dediči, 1711 do 1786 kostanjeviški opat in samostan, 1786—1789 verski zaklad, od 5. junija 1789 do 29. aprila 1837 pek Tomaž Poderschey, nato Seeger Anton Ernest in Walland Filip

Od 1665 do 1668 je v hiši dedičev Mihe Tallerja (današnji Souvanovi hiši).¹ Davek se mu popne od 8 na 14 gld. L. 1669. se preseli v sosedno hišo, k Dionisu Neuriserju, današnji Mestni trg št. 23,² in ostane tam šest let. L. 1675. se vrne v Tallerjevo hišo, od l. 1681. dalje pa je zopet v hiši Neuriserjevih dedičev. Davka plačuje večinoma po 15 gld. na leto.

Oženil se je France Stok 11. julija 1655 z Marijo Pukl. V občini se ni povzpел tako visoko kot njegov oče. Dosegel je samo čast zunanjega svetnika in vino-merca (l. 1671.).

Pivovarnar Schiffrer in njegova žena Urša pl. Schifferstein. France Stok je umrl 10. junija 1682, star 54 let. Pokopali so ga v kapeli Corporis Christi. *Njegovo vdovo je čez poldrugo leto poročil Franc Andrej pl. Schiffrer.*³ Takole pravi zapisek v »liber matrimoniorum« stolne župnije sv. Nikolaja:

28. Jänner 1684 verm. Franz Andreas von Schiffrer mit Maria verw. Stock. Zeugen: Johann Baptist Sumerecker — Johann Baptist Kristian (Schiviz st. 152).

In res beležijo davčne knjige Andreja Schiffrerja kot izvrševalca obrti v Neuriserjevi hiši od l. 1684. pa do konca stoletja. Obrtnega davka do l. 1688. ni plačeval, poslej pa stalno po 10 gld. na leto. Posestvo in pivovarna v šiški je bila bržkone last njegove žene kot Stokove vdove. Ko je ta umrla, se je 16. febr. 1689 Franc Andrej pl. Schiffrer v drugič poročil, in sicer Marijo Uršulo Wallich, hčerjo deželnega trobentača

Jakob, od 10. nov. 1846 Frančiška Walland (polovico), od 13. febr. 1849 Fleischman Leopold (Seegerjevo polovico). Od l. 1756. do 1805. je bila tu hišna številka 270, nato 263, od l. 1877. dalje pa Mestni trg 25 (lastniki Henrik Skodler in Peter Grasselli, nato tudi Albertina Lednig).

¹ Lastniki hiše št. 24 na Mestnem trgu: 1594—1615 Jurij Drumbliz, 1616—1631 Miklavž Crabath (tudi Crobat), 1632—1641 Mihael Taller, 1642—1700 njegovi dediči, 1701 do 1718 baron Volk Žiga pl. Stroblhof (Bokalci), za njim pa Janez Žiga pl. Stroblhoff, (1736 do 1752?) Franc Dominik Müllpacher. Za njim pride veletrgovec in župan v letih 1766/67 in 1767/68 Jan. Mihael Kukh, ki je zgradil iz te in sosedne Hingerleve hiše krasno novo palačo (od leta 1756. hišna št. 271). Njemu sledi od 1768—1775 Anton Gašper Kukh, nato Marija Rosalija Mulley, od 1782 do 17. jun. 1817 Matevž Jož. Mulle, do 1. aprila 1827 Jurij Mulle, do 9. okt. 1850 pa Henrik Adam Hohn, nato Valentin Pleiweiss, od 1852 pa Jožef Pleiweiss in sin. Od leta 1805.—1876. je bila tu hišna številka 262, nato pa Mestni trg št. 24. Danes je hiša Souvanova.

² Lastniki hiše št. 23 na Mestnem trgu: L. 1600. Sebastijan Lerch (notri Gregor Spreizer, 1601—1603 pa Francisco Pellizorol), 1604—1621 Francesco Pelizerol (notri 1610—1615 Jožef Verbec, 1616—1621 pa Lovrenc Khadel), 1622—1626 Pelizerolovi dediči (notri trgovec Josep Wosia, od 1624—1626 pa Matija Hugl), 1627—1632 Caharija Hugl, 1633—1635 Elije Adriana dediči (notri pek Jakob Perdan), 1636—1646 pek Jakob Perdan, 1647—1670 pek Dionizij Neuriser, 1671—1752 njegovi dediči, 1753 (pribl.) do 24. dec. 1800 Peter Andrej pl. Schifferstein, nato Franc de Paula pl. Schifferstein in Franc Karel Weslan, od 14. dec. 1801 do 12. marca 1850 Jožef Serafin Piller, za tem pa Jožef in Katarina Piller, pozneje pa Maria Laschan. Od l. 1756. do 1805. je bila tu hišna številka 272, od 1805 do 1876 št. 261, od l. 1877. dalje pa Mestni trg št. 23 (lastnik Josip Kobilca v seznamu iz l. 1901.).

³ O nekem Janezu Andreju Schiffrerju beremo v poročni knjigi stolne župnije, da se je poročil 25. nov. 1665 z neko Marijo. Priči sta bila Friderik Standler in Dioniz Neuriser.

in posestnika Mihaela Wallicha. Pri poroki v stolnici sta bila priči Martin Razler in Franc Fringilla. (Schiviz).

Po prvi ženi je Schiffrer dobil posestvo in pivovarno v šiški. V petek, 26. junija 1693 je magistrat razpravljal o njegovi prošnji, da dokončno odkupi »na Jami v šiški ležeče pol kmetije, ki je bila prej last Franca Stoka, zdaj pa njegova, gospoda Franca Andreja Schiffrerja in ki je podložna meščanskemu špitalu« (»Herr Franz Andre Schiffrer bringt für, wie das sein aniezo durch Ihm possedirende auf der Jama in der Schischka ligende vorhin Franz Stokhisch geweste: der gemainen Statt Spital Zinssbare halbe hueben mit aller an: Vnd zuegehör zwar auf die leiber fürgebund ein khauffrechts grundt seye...«). Schiffrer je želel dobiti za tega pol grunta z vsem, kar spada zraven, večno kupno in prodajno pravico ter oprostitvev tlake, »da bi potem imel večje veselje, da dvigne in pozida sedaj popolnoma leseno poslopje, ležeče na tem polgruntu, ki se preti razpasti in ki tudi sicer ni varno pred zlobnimi ljudmi.« Za odkup je ponujal 100 gld. Poleg tega se je zavezal, redno kot doslej plačevati gosposkin davek, ob gospodarjevi smrti bo vsak novi lastnik odrajtal špitalskemu mojstru 12 nemških goldinarjev »Sterbrecht«, pri prodaji pa 10. in 20. vinar, kot je v kranjski vojvodini običaj. Magistrat je tedaj v načelu sprejel njegovo ponudbo (s. p. 1693, fol. 123), vendar se je stvar vlekla še do 13. novembra 1693, ko je Schiffrer pristal na zvišanje smrtnine na 15 nemških goldinarjev (š. u. 1725 - 29, opomba). Vsekakor izhaja iz zapisnikov, da je Schiffrer nasledil posestvo in pivovarno na Jami v šiški od svoje prve žene, vdove po Francetu Stoku.

Schiffrer je moral umreti nekako prva leta 18. stoletja. Za njim je upravljala pivovarno in posestva ter pivotoč na Mestnem trgu št. 23 njegova vdova Uršula, ki nosi navedek pl. Schifferstein, gotovo še izza življenja svojega moža. V davčnih knjigah nekaj let ni zabeleženo, da bi plačevala kaj obrtnega davka. Šele sodni zapisnik iz l. 1717. nam razodene več o usodi šišenske pivovarne. Na seji 5. julija 1717 so prečitali sledečo prošnjo gospe Uršule:

»Gospa Marija Uršula pl. Schifferstain, vdova, navaja, kako je morala z žalostjo izvedeti, da ji name-rava sl. magistrat ustaviti pri mestnih vratih njeno pivo, ki se vari na Jami in dovaža semkaj za iztoč ter ji s tem zabraniti točenje piva v Ljubljani (... ihr Pier welches zu Jama gebreith und alhero zum ausschenkhen geführten zu werden pflegt, bey denen Statt Thörn aufzuhalten, und mithin ihro das Pierausschenkhen alda zu Laybach zu Verwehren intentioniert sein solte'). Ker pa je znano, da so ona in njeni predniki dosedaj brez ovire točili pivo tu v mestu (,das sye und ihre antecessores ein soliches biss auf gegenwertige Zeit Vnd difficultierlich alhier in der Statt aussgeschenkht...'), in ker pivovarstvo zahteva veliko zalogo, ki jo je napravila s težkimi stroški samo zato, da lahko postreže občinstvu, posebno pa deželno - knežjemu glavnemu mestu Ljubljani, in je (s pivom) tudi res založena, bi bila ona in njeni otroci pahnjeni v nepopisno veliko škodo, če bi ji sedaj zabranili točenje piva. Ker pa slavni magistrat kot od Boga postavljeno in pravico ljubno sodišče spričo že itak visokega daca gotovo ne mara nikomur

prizadejati škode, marveč hoče ščititi vdove in sirote, zato prosi sl. magistrat, da ji dovoli še v naprej nemoteno točenje piva ali pa da ji odkupi obstoječo zalogo in k temu spadajoče rekvizite. — *Sklep.* Čeprav bi imel sl. magistrat na temelju semkaj dospele najmilostivejše cesarske odločitve upravičen razlog, da prepove in ustavi gospe prosilki meščanski obrt, vendar ... jo hoče pustiti, da toči pivo, dokler bo *Jamo ohranila zase* in se položaj ne izpremeni, in ker ji ne more podeliti meščanske pravice, zato pa mora vsako leto izplačati gospodom davkarjem po 15 gld. deželne veljave proti potrdilu, na mostu pa predpisano pristojbino po 2 kr. dež. veljave za vsak sod. (S. p. 1717, fol. 119 in 120.)

16. julija 1717 je magistrat obravnaval novo pritožbo gospe Uršule, v kateri navaja, da so ona sama, njen rajnki soprog kakor tudi njegovi predniki, oz. bivši lastniki polgrunta na Jami dosedaj nemoteno dovažali tamkaj zvarjeno pivo v mesto Ljubljano in ga tu tudi dali točiti, ne da bi jim zato sl. magistrat delal najmanjše ovire, so ji vendar pred par dnevi ustavili nekaj sodčkov piva pri špitalskih vratih. Ko je vprašala, zakaj se je to zgodilo, so ji odgovorili, da zahteva magistrat, da mora plačati za svoj pivotoč prispevek k splošnim meščanskim bremenom in še posebej užitnino na mostu. — Da se izogne težavam, izjavlja, da hoče prostovoljno in brez prejidica za pravice svojih *otrok kot lastnikov omenjenega polgrunta in tukajšnje očetove hiše* ... za ves čas, dokler bo še vzdrževala pivotoč v Ljubljani in ne dalj, prispevati po 10 gld. dež. veljave na leto, zato pa se ne sme od nje zahtevati niti mostnina niti kaka drugačna pristojbina, kakor se tudi številnim tukajšnjim meščanom in trgovcem, ki često trgujejo z raznimi stvarmi, ne nalagajo večja bremena. Če pa vztraja magistrat na pobiranju mostnine, *posebno, ker se to dela na dveh krajih*, bi bila to pretežka zadeva, zato naj bi se zgornja vsota znižala na polovico (s. p. 1717, fol. 128). Magistrat ji to pot ni ustregel, marveč šele naslednjega 1718. leta na dan 14. januarja. Dovolil je točenje piva »ad dies vitae« (le zanjo samo, ne pa tudi za njene naslednike) proti pavšalu letnih 12 gld.

Kot rečeno, je Urša oskrbovala posestvo na Jami in hišo v mestu v imenu otrok.¹ Tako je kot lastnik šišenske pol kmetije zabeležen v špitalskem urbarju za l. 1725.—1729. Franc Dominik pl. Schifferstain. Točenje piva v mestu pa je bilo dovoljeno samo Urši, morda kot hčeri Mihe Wallicha, ki je imel poleg Reisingerjeve hiše od l. 1696. dalje še hišo Matije Khorwitscha tik zraven današnje gostilne »pri deteljici« v Florijanski ulici, kjer se beleži kot vinotržec (8 gld. obrtnega davka). Uršula pl. Schifferstein se beleži med pivotoči in pozneje kot edina pivovarnarka do l. 1742. Zdi se, da je morala obrt polagoma pešati, kakor se je družina vzpenjala po družabni lestvici. Od l. 1729. do 1730. je plačevala še 10 gld. pavšala, od l. 1731. do konca pa celo samo po 8 gld. letno. Njeno ime kot pivovarnarice beremo zadnjič v davčni knjigi za l. 1742.

Marija Uršula pl. Schifferstein je umrla 14. septembra 1749, stara 78 let, 11. avgusta 1753 pa tudi Dominik Franc, obeh prav doktor, kot 62letnik.

¹ Od l. 1704. je Urša imela bivšo Seytovo hišo blizu vicedomske palače. (S. p. 1724, fol. 50.)

Kaj je bilo po Uršini smrti s pivovarno na Jami v Šiški, nisem mogel dognati iz virov, ki sem jih doslej imel na razpolago. Zdi se mi pa, da bo tistemu, ki bo to stvar pobliže raziskoval, pokazala pot tale zabeležba v sodnem protokolu iz l. 1755. (fol. 91):

»*Tukajšnji meščanski pivovarnarji proti Francu Medlerju in Jožefu N., bivšemu pivovarskemu pomočniku pri rajnkem gospodu Schmidtu,*² da morajo opustiti z zagrožitvijo globe 10 zlatih dukatov *sleherni uvoz piva, ki se vari v Šiški*, v tukajšnje glavno mesto Ljubljano. — *Sklep.* Prosilci naj se s svojo vlogo obrnejo na višjo oblast. Ljubljana 6. maja 1755.«

V Šiški se je torej še davno po Schiffersteinovi smrti kuhalo pivo in celo uvažalo v Ljubljano, zoper kar so se tedaj že številni ljubljanski pivovarji na vse kriplje branili.

Omenimo pri tej priliki, da je v dobi procvita šišenske pivovarne stopila rodbina pl. Schiffersteinov, lastnikov pivovarne na Jami, v svaštvo s pl. Puechenthalom, bivšim ljubljanskim županom in svakom vdove Kreglove, katere mož Mihael je pred enim stoletjem varil pivo na Žabjaku. 18. septembra 1718 se je namreč poročil v ljubljanski stolnici doktor obeh prav Janez Anton pl. Puechenthal z Ano Marijo pl. Schifferstein, hčerko Franca Andreja, ki je pred 28 leti stal prav tu pred oltarjem z Marijo Uršulo Wallichovo, poznejšo pivovarnarko pl. Schiffersteinko. Priči sta bili pri poroki l. 1718. kaj imenitni: sam stari Krištof pl. Puechenthal in nevestin brat Franc Dominik, lastnik posestva na Jami. Nov primer, kako ozko so bile med seboj zvezane vodilne družine v Ljubljani.

Zdi se mi, da moremo zaključiti staro zgodovino ljubljanskega pivovarstva. Pokazali smo, da je varjenje piva na Kranjskem skoro 100 let starejše, kakor pa je menil Dimitz in da sega še v protestantsko dobo. Prav tako smo podali dokaz, da so prvotni pivovarji nedvomno kuhali kameno pivo. Koliko časa je to trajalo, za to nimamo podatkov. Kdaj je kotlovno pivo izpodrinilo kameno? Ali se je slednje držalo poleg prvega kakor na Koroškem? Vsekakor nas opazka v pritožbi Urše pl. Schifferstein iz leta 1717., da ima mnogo piva *v zalogi*, opravičuje v domnevi, da se je vsaj v tej dobi varilo v Šiški že *kotlovno pivo*, kajti kameno pivo se ne drži dolgo, marveč se mora popiti sproti.

Lahko napravimo tu mejnik v razvoju ljubljanskega pivovarništva tudi zato, ker imamo letnico, ko *uradno* vemo, koliko je bilo pivovarn v Ljubljani in na Kranjskem sploh. To je leto 1713.

V vicedomskem arhivu v Narodnem muzeju (I/130, konvolut 9) sem našel cesarski ukaz z dne 20. decembra 1712, došel od notranje-avstrijske vlade v Gradcu, ki se nanaša na pivovarstvo. Cesarska naredba pravi, da smejo pivovarnarji vsled slabe letine in da se prepereči draginja, zvariti v pivo samo tisto zalogo sladu, kolikor je imajo že dejansko v predelavi. V bodoče pa se mora *začasno ustaviti sleherna kuha piva* razen, kolikor zahteva nujna potreba vsake posamezne dežele.

Vicedom je odgovoril v Gradec med drugim: »Ker pa se je izkazalo, da so *v tej deželi samo štirje pivovarji*, in sicer tu *v Ljubljani dva, v Kranju na Gorenjskem eden* in *v Novem mestu na Dolenjskem tudi*

² Ustanovitelj poznejše Jamnikove pivovarne v Prešernovi ulici.

eden (»das in disen lande Nur 4 Pürbräuer Vorhanden, als Nemblich hier zu Laybach Zween, zu Crainburg in Ober Crain ainer, Vnd zu Rudolphswert [»Neustadt« je v konceptu prečrtano], in Vndterkrain auch einer...«), ki se za celo deželo samo enkrat, in sicer poleti zalagajo z žitom, mislim, da nisem ravnal proti najmilostivejši nameri ces. Veličanstva, če pustim vse, kakor je (»in statu quo«), ker ti maloštevilni (pivovarji) v tej vinski deželi ne morejo povzročiti nobene draginje ali pomanjkanja žita.« (Datirano iz Ljubljane 13. marca 1713.)

Ena teh dveh pivovarn v Ljubljani je bila nedvomno Schiffersteinova v Šiški, druga pa najbrž stara pivovarna poleg vodnih vrat na Žabjaku. Nobenih zanesljivih dokazov nimamo zato, da bi že tedaj delala Obrezova pivovarna v Vegovi ulici ali pa Kleplatova v Florijanski, katere ustanovitelj Janez Jakob Fux iz Solnograda je bil l. 1712. sprejet za meščana kot *vinotoč* (»Weinschenk«) in se šele l. 1718. prvič imenuje kot *pivotoč* (»Pierschenk«) (s. p. 1718). Prav tako se pojavijo šele pozneje Schwendtnerjeva in Merkova pivovarna v Wolfovi ulici, Schmidtova ali Jamnikova v Prešernovi, kakor tudi pivovarji Brandl, Steffel, Saagmeister, Piller, Jörg, Siebenhardt itd. Zgodovina pivovarn 18. stoletja je za Ljubljano in za njene kulturne, gospodarske in socialne razmere toliko zanimiva, da jo bo treba obdelati v posebni razpravi.

Cena ljubljanskega piva: Po čem je bilo pivo? O tem nimamo za prvih 70 let nobenih podatkov. Prvič se določa cena piva v Ljubljani l. 1651., in sicer na 3 krajcarje za bokal. 17. aprila 1651 je sklenil mestni svet: »Das Pür solle der Zeit, das Viertl nur drey khrz: verkhaufft werden. — Item solle der Herr Statrichter, den wein taxieren« (s. p. 1651, fol. 86).

Na seji v ponedeljek 11. septembra 1651 pa so mestni očetje sprejeli »vinski cenik«, po čem smejo krčmarji prodajati vino, in se mora ta sklep jutri javno razglasiti:

bokal dolenjca (»Marchwein)	po 6 kr.
bokal terana	po 9 kr.
bokal vipavca	po 12 kr.
bok. goriškega (»Wällischen Wein«)	po 13 kr. 1 š.

In da ne sme nihče tekati ven na cesto tovornikom (»denen Sambern«) naproti in dražiti mošta. Prestopniki se morajo kaznovati« (s. p. 1651, fol. 219).

Pivo je bilo torej ravno za polovico cenejše od dolenjca.

Enako razmerje nam kažejo poznejši ceniki, n. pr. za l. 1711.:

dolenjec, najboljši, bokal	po 12 soldov
„ slabši, bokal	po 10 „
„ najslabši, bokal	po 9 „
vipavec, najboljši, bokal	po 20 soldov
„ slabši, bokal	po 18 „
„ najslabši, bokal	po 16 „
teran, najboljši, bokal	po 18 soldov
„ slabši, bokal	po 16 „
civičín, najboljši, bokal	po 20 soldov
„ slabši, bokal	po 18 „
bric (»Ekhwein«), najboljši, bok.	po 24 soldov
„ slabši, bok.	po 20 „
„ najslabši, bok.	po 18 „
prosekar, bokal	po 30 soldov

*muškat in »marzeuin«, bokal . . . po 36 soldov
pivo, bokal po 6 soldov (»Pür Dass Viertl
Zu soldi 6«).*

Ta cenik je bil sklenjen na rotovžu v petek popoldne, dne 27. februarja 1711. Obenem so določili štiri »vinske taksatorje«: Matijo Grailla, Janeza Mar. Fiorino, Andreja Šušterčiča in Janeza Güntscherla, ki naj obhodijo gostilne, pokušajo vino, ki se toči, napišejo na vsak sod ceno ter zaznamujejo s posebnim mestnim znakom. Cenik se mora javno razglasiti in nabiti, kakor je primerno. To vse pa zato, ker »krčmarji že dalj časa točijo vino po prehudo pretirani ceni, ki jo nastavljajo, kakor se jim zljubi, na veliko škodo občinstva.«

Prestopniki se bodo kaznovali z globo 12 zlatih dukatov.¹ Uporneže pa zadene še posebna zelo občutna kazen. *Enako se bo ravnalo tudi s pivovarji ali pivotoči, če bi prekoračili gorenji cenik.* (»Ein gleicher Verstandt hat es auch mit denen Pür breyern oder Pürschenken Zum fahl dieselbe obige Tax ordnung excediern wurden.« S. p. 1711, fol. 56—58).

Koliko se je v Ljubljani popilo piva in kdo so bili konsumenti, za to prvo dobo pivovarništva tudi ne vemo. Domnevamo pa lahko, da so Ljubljjančani pretežno pili vino in žganje, pivo pa v manjši meri. In še tega večji del priseljenci z nemškega severa in revnejši sloji ter pijači manj vdani ljudje. V potrdilo, da so »ga« Ljubljjančani že pred več kot 300 leti »znali piti«, naj k zaključku navedem poročilo, ki ga je podal na mestni seji v ponedeljek, dne 22. junija 1615 župan Bernardini:

»Nadalje poroča gospod župan, da vlada pri sestankih rokodelcev, v njihovih bratovščinah in pri mojstrskih pojedinah tako vidna obilica v jedi in pijači in takšna zapravljalnost, da marsikdo na cele tedne komaj po dva ali tri dni dela, ostali čas pa prebije po gostilnah in, kadar taki ljudje umrjo, se pogosto za njimi niti toliko ne najde, da bi jih mogli pokopati. Njihove vdove in otroci morajo potem beračiti ali pa jih moramo vzeti v špital. Zato je potrebno napraviti red.« — Nato se je sklenilo, da se na pripraven dan skličejo vsi rokodelci na rotovž, da se jim to predoči in se jim nato v vseh zadevah postavi »policijski red«. (S. p. 1615, fol. 101.)

V ponedeljek, dne 6. julija 1615 so prišli pred skoro polnoštevilni mestni svet vsi predstojniki rokodelskih cehov. Župan jih je v dolgem govoru opozoril na obupne razmere, ki vladajo pri njih. Sklenili so se primerni ukrepi, n. pr.:

Kdor bo doma ali na ulici klel, se bo brez prizanašanja kaznoval s 14dnevno ječo v stolpu ali na Tranči.

Ista kazen zadene rokodelce, ki ob delavnikih posedajo po krčmah ali sicer postavajo, zato pa delajo v svojih delavnicah in hišah ob nedeljah in praznikih.

¹ Leta 1599., ko je določil magistrat tele cene: črnikalec, prosekar, »Rainfall« in »slična sladka vina« po 2 osmaka bokal (»ossmakh« = 8 šilingov = 5¹/₃ krajcarja), vipavec po 10 krajcarjev, rdeči in beli teran po 6 krajcarjev, najboljši dolenjec po 8 šilingov ali 1 osmak, so se prestopniki kaznovali »prvič z dvema zlatima dukatoma globe, vdrugič s štirimi in tretjič s šestimi. V četrtič se trmoglavcu popolnoma ustavi vinotoč in pri tem se ne prizanese ne revnemu ne bogatemu, ne bogatemu ne revnemu. Kdor pa ni meščan, temu se povrh zapre še klet in se mu zapleni načeto vino.« Sklenjeno na rotovžu v petek 3. decembra 1599 (s. p. fol. 163).

»Nekateri se ob nedeljah in praznikih napijejo žganja in potem gredo v cerkev in širijo v cerkvi zopern duh, kar je mnogim, ki so morda (!) trezni, zelo neprijetno in lahko pri kom od smradu in studa povzroči bolezen. — Sklene se: Če se to resno ne ustavi, bodo taki kaznovani kakor tisti zgoraj.«

Glede pretiranih pojedin so sklenili, da ne sme na ženitovanjih nihče nuditi več kot dvajset (!) jedi (»dass hinfüran bey denen Hochzeiten niemandt Er sey wer er wölle mehr als zwainzig richt...«), pri drugih gostijah samo (!) 10 ali največ 12, pri krstinah pa nobene tople jedi.

Odpravi naj se razvada, da se novi mojstri silijo, da morajo kar po 2 ali 3 dni gostiti in napajati svoje tovariše, nato morajo pa stradati, da nadomestijo izdatke, ali pa podražiti svoje delo. Poslej ne sme pri takih prilikah nihče več zapraviti kot od 6 do 10 gld., v kakršnih razmerah je pač.

»Tako se opaža pri mnogih rokodelcih slabo gospodarstvo, da vse, kar cel teden zaslužijo, ob nedeljah zapijo in se ne zadovoljijo morda v okrepčanje po opravljenem delu s pol ali enim bokalom dolenjca, ampak pijo samo najdražjega in najboljšega in potem prihajajo čisto nasekani (»voll und doll«) domov in

trpinčijo in pretepajo ženo in otroke, ki včasih nimajo pač niti kruha pri hiši in morajo zaradi moževega in očetovega pijančevanja trpeti revščino.« Sklene se »v bodoče ostro paziti na take osebe in, kdor malopridno zapija svoj denar in kogar zasačijo prenapitega (»alss sehr überweint«), se kaznuje s 14 dnevni zaporom v stolpu ali na Tranči.

»Tudi na trgu naj rokodelci kažejo primerno skromnost, ob tržnih dneh naj ne pokupujejo najboljših reči, kot kapunov, piščancev, divje perutnine in podobnega. S tem dražijo (živila) ter sebi in otrokom odtegujejo potrebno hrano. Zadovoljijo naj se z govedino in drugo nasitljivo hrano« itd. itd.

Končno so sklenili, da se v bodoče noben rokodellec ne sme poleg svojega rokodelstva ukvarjati še s krčmarstvom. Pustiti mora to ali ono. Z vinotočem pa se sme pečati samo kot z meščansko obrtjo in plačevati vse davke, dac in druge naklade...«

Razveseljivo je, da se pri tem velikem pogonu zoper pijančevanje in veseljačenje v Ljubljani — ki pa ni dosti zalegel — še ne omenja pivo kot sokrivec za nesreče v rokodelskih družinah, čeprav so leta 1615. pivo že poznali. Bilo je pač lahka pijača, ki težjim pivcem gotovo ni zadostovala.

ŠOTNI VOSEK LJUBLJANSKEGA BARJA

S. J E N Č I Č i n Z. T U M A

Ko smo informativno preiskovali šoto Ljubljanskega barja, smo ugotovili, da je mogoče dobiti s pomočjo primernih topil iz šote temen bitumen, ki predstavlja precej trdno smolno-voščeno snov. Dejstvo samo nas seveda ni presenetilo, ker so se voski našli v raznih nemških šotah že v prejšnjem stoletju. Ko pa smo iskali podatkov v sicer zelo obsežni literaturi o našem barju, nismo našli ničesar o šotnih voskih. Zato smo se namenili posvetiti temu vprašanju večjo pažnjo, prav posebno pa še iz razloga, ker ne more biti več daleč čas, ko bodo izčrpana naša šotna nahajališča.

Praden bomo poročali o naših izsledkih, je umestno, da zasledujemo sorodne raziskave drugih avtorjev, vendar le one, ki so eksperimentalne narave.

Pred 100 leti je izšla o postanku, tvorbi in bistvu šote *Wiegmannova*¹ razprava, ki je tedanjemu stanju vede najboljše odgovarjala, zaradi česar jo je nagradila pruska akademija znanosti. Čeprav vsebuje razprava seveda marsikaj, kar danes ne drži več, jo moramo vendar omeniti, ker je menda najstarejše delo, katero omenja voščene in smolne snovi, ki jih je mogoče izvleči iz šote z alkoholom in rektificiranim kamenim oljem.

Iz sredine prejšnjega stoletja so tudi razprave o drugih fosilnih voskih in se nanašajo deloma na voske, ki jih nahajamo v rjavih premogih (*Wackenro-*

der, Brückner),² deloma na smolne in voščene šotne snovi (*Mulder, Durin*).³ Vsa ta dela pa so se skoro pozabila, ko je postalo vprašanje zopet aktualno v začetku sedanjega stoletja. Povod so bile raziskave *G. Kraemerja* in *A. Spilkerja*,⁴ ki sta videla v fosilnih voskih diatomej prasnov nafte, ter patenti *E. v. Boyena*, po katerih so začeli pridobivati iz bituminoznega rjavega premoga montanski vosek.

Na posestvu Ludwigshof, ki leži v Uckermarki v Pomeriji, so našli jezersko kotlino, ki je bila napolnjena z jezerskim muzljem (glenom, »Seeschlick«). Izkazalo se je, da je bil v veliki meri sestavljen iz ostankov rastlin in živali. Našli so prav posebno mnogo kremenastih alg, dalje tudi cvetni prah borovcev, lesk in jelš ter ostanke majhnih vodnih živalic (n. pr. hitinaste oklepe dafnid in krustacej).⁵

Pri ekstrakciji sušenega muzlja s toluolom sta dobila *Kraemer* in *Spilker* okoli 3½ % temnorjavega voska, ki se je masno lesketal, lomil kakor asfalt in se talil pri 50° — 70° C. Vosek, ki ga nazivljata avtorja »Bacillariaceenwachs«, ni vseboval nobenih gliceridov (masti) in se je komaj razlikoval od zemeljskega voska. Nadaljnja raziskovanja so razvidna iz originalne literature, ki je dostopna tudi v Ljub-

² Citirano po *L. Ubbelohde, F. Goldschmidt und M. Hartmann, Handbuch der Chemie und Technologie der Öle und Fette, IV. B, str. 739 (1926).*

³ Istotam.

⁴ *Ber. d. d. chem. Ges. 32, 2940 (1899); 35, 1212 (1902).*

⁵ *L. Ubbelohde, l. c.*

¹ *Wiegmann, Dr. A. F. Über die Entstehung, Bildung und das Wesen des Torfes. Braunschweig 1837, citirano po P. Hoeringu, Moornutzung und Torfverwertung, Berlin 1921.*

Zgoraj ilovnata, spodaj šotna plast

Kopice nad izrezanim jarkom

ljani. Omenimo naj le še to, da je bila jezerska kotlina, v kateri je bil vosek vsebujoči muzelj, pokrita na vrhu s tanjšo šotno plastjo.

Uspehi, ki sta jih dosegla *Kraemer* in *Spilker* pri preiskavi »Seeschlicka«, pa tudi ugovori drugih raziskovalcev so bili očitno povod sličnim preiskavam na raznih šotah iz Nemčije. V nizkih barjanskih tleh iz okolice krajev Franzensbad in Elster sta našla pri svojih prvih raziskavah, ko sta ekstrahirala sušen vzorec tal z bencolom ali toluolom, 4,1 % temne voščene snovi. Ker je dotično barje bogato kremenastih alg, sta prvotno domnevala, da se v splošnem nahaja vosek v šoti zaradi delovanja takih diatomej. Izkazalo pa se je pozneje, da to tolmačenje ni bilo pravilno, kajti voske sta ugotovila tudi v takih šotah, kjer po mikroskopskem pregledu ni bilo nikakih diatomej. Največ voska so našli v spodnjih plasteh šote iz Kolber Moora, in sicer na suho snov računano 8,1 %.

Veliko več voščene snovi se je seveda izsledilo pri ekstrakciji piropisita, vendar tu ne gre več za šoto, marveč za bituminozne premoge, ki niso predmet pričujoče razprave.

Voščene snovi iz šote so nadalje še ekstrahirali in preiskovali *E. Wollny*,¹ *R. Zaloziecki* in *I. Hausmann*,² *D. Holde*, *Minssen*, *F. Frank*, *O. Schreiner* in *Ed. C. Shorey*³ ter *W. I. A. Butterfield*,⁴ ki je ekstrahirala šoto iz otokov Chatham z bencinom in dobil 25 % šotnega voska. V novejšem času so se pečali s šoto z istih vidikov tudi razni ruski raziskovalci, kakor *G. Stadnikov* in *N. Titov*,⁵ *W. Tokmanov*,⁶ *W. Pakowski* in *N. Edelstein*.⁷ Le-ti so izolirali iz ekstraktov tudi razne smole, voske, mastne kisline, alkohole in ogljikovodike. *Hoering* sam je tudi preiskoval razne šote z vidika uporabljivosti za tehnično pridobivanje. Kakor pravi sam, je v nemških šotah povprečno premalo voska, da bi se mogla na tej osnovi graditi ren-

tabilna industrija, ne glede na velike težkoče, ki jih je treba pri ekstrakciji premagati z ozirom na veliko množino vode v šoti. Bolj primerne v take namene so nekatere ruske šote, ki vsebujejo več bitumena (*Tokmanov* l. c.).

Za Ljubljansko barje nismo — kakor že uvodoma poudarjeno — našli nikakih podatkov o voščeni, oz. bituminozni snovi v šoti. Sicer je obsežna literatura, ki obstoja o Ljubljanskem barju do l. 1905. zbrana v monografiji *E. Kramer*, *Das Laibacher Moor*. V knjigi je navedeno mnogo kemičnih analiz, ki se tičejo med drugim hribin pogorij, ki obdajajo barje, hribin, ki sestavljajo barjanske griče, diluvialnih tvorb barjanskega dna, sestave vode iz Ljubljanice, Ižice, Gradaščice in sestave drugih barjanskih voda. Posebno pažnjo posveča *Kramer* sestavi barjanskih tal z ozirom na kmetijstvo. V X. kakor tudi v IX. poglavju je mnogo podatkov o sestavi šote v raznih predelih barja, tako s kemičnega kakor tudi z botaničnega vidika. Organska substanca je bila preiskana le glede elementarne sestave, posebno, ker so na tej osnovi računali gorilno vrednost, ki je bila za izrabo šote odločilnega pomena.

*

Pri naših poskusih smo se — kot rečeno — omejili na vprašanje, če in koliko vsebuje šota organskih snovi, ki so topne v običajnih topilih za masti in voske. Da bi dobili čim boljši pregled, smo vzeli vzorce iz vseh onih šotnih nahajališč, ki so označeni na geološki karti *E. Kramerja*. Šota, ki smo jo gledali s kemičnega vidika, je bila za nas zmes bolj ali manj razkrojene organske rastlinske substance, pomešane z anorganskimi snovmi v večji ali manjši meri.⁸

Vzorce šote smo odvezemali iz prvih 60 cm globine, in sicer iz kupov sušee se šote ali pa direktno iz tal. Šoto smo sušili najprej na zraku, potem pa pri 105 do 110 ° C. Čeprav smo v zračno suhi šoti določili prvotno tudi vlago, ki je znašala 14—18 %, se nanašajo v tabelah navedeni izsledki na šoto, sušeno pri 105—110 ° C.

Najprej smo ekstrahirali po 10—20 g povprečnih vzorcev sušene šote vseh navedenih nahajališč v znamenem ekstrakcijskem aparatu po *Soxhletu* in uporabljali kot topilo kloroform. Rezultati so navedeni v tabeli I.

Tabela I.

Ležišče	Penel v %	Ekstrakt („surovi vosek“) v %	Barva ekstrakta	Tališče ekstrakta v C°
Babna Gorica				
zgor. in sred. plast	5,42	5,5	temnorjava	66/76
spodnja plast	26,23	4,0	„	66/78
Germez	6,53	3,0	„	66/80
Hauptmanca	6,72	1,8	„	65/78
Črna vas	5,23	2,0	„	66/79
Brezov log	4,82	1,5	„	68/79
Bevke	4,57	3,3	svetlorjava	66/76
Kostanjevica	4,43	5,6	temnorjava	69/77
Plešivica	5,56	4,0	„	64/74
Medvedica	10,55	2,0	„	71/82
Pijava Gorica	6,89	2,6	„	70/78
Rakova Jelša	53,88	0,7	„	68/78

⁸ *P. Hoering* l. c., str. 189.

¹ *P. Hoering* l. c., str. 26.

² *Z. f. angew. Chem.* 1907, str. 1141; citirano po *Ch. Zentralbl.* 1907, II, str. 482.

³ Citirano po *P. Hoering*, l. c., str. 235 do 240. Glej tudi *L. Ubbelohde* l. c., 743 do 745; dalje *A. Grün* und *W. Halden*, *Analyse d. Fette u. Wachse* II. Berlin 1929.

⁴ *Ch. Zentralbl.* 1927, II, str. 2729.

⁵ *Ch. Zentralbl.* 1929, I, str. 1070; 1932, II, str. 1727.

⁶ *Ch. Zentralbl.* 1930, II, str. 2205.

⁷ *Ch. Zentralbl.* 1932, I, str. 2263.

Če označujemo v sledečem ekstrakt »surovi vosek«, je izraz utemeljen s tem, da je ekstrahirani bitumen po zunanosti voskom podoben, nadalje pa sledi iz natančnejše analize, da morajo biti v ekstraktu poleg smol navzoče tudi snovi, ki so voski v kemičnem pomenu besede.

Kakor je iz tabele I. razvidno, ima šota Ljubljanskega barja primeroma zelo malo topnega bitumena. Največ surovega voska vsebuje šota iz okolice *Kostanjevice* in *Babne Gorice*, najmanj pa vzorec iz *Rakove Jelše*, kjer pa tudi ni najti več šote, marveč le šotno zemljo, kar je razvidno tudi iz visoke vsebine pepela.

Nadalje smo uporabljali kot ekstrakcijska sredstva tudi eter, alkohol, bencol in toluol, izmed katerih je dal največ ekstrakta alkohol, najmanj pa petroleter. Na ta način je tudi mogoče ekstrahirati šoto frakcionirano,¹ kar smo izvršili pri šoti iz okolice *Germeza*, *Črne vasi* in *Bevk* po zaporedni ekstrakciji s petrolrom, bencolom in toluolom. Ekstrakti s petrolrom so temnorumene barve in se dajo med prsti gnesti kakor čebelni vosek, medtem ko so ekstrakti z bencolom kakor tudi toluolom temnorjavi in trdi. V ostalem so izsledki razvidni iz tabele II.

Tabela II.

Frakcionirana ekstrakcija: petroleter (1), bencol (2), toluol (3).

	Ekstrakti v %				Tališče ekstrakta v °C		
	1	2	3	celokupni	1	2	3
Germez	0,56	1,55	0,23	2,34	60—73	70—81	70—81
Črna vas	0,50	1,02	0,18	1,70	60—72	72—82	73—83
Bevke	0,75	1,40	0,18	2,33	60—70	73—78	73—79

Izmed uporabljenih treh topil daje — kakor razvidimo — največ ekstrakta bencol. Vsota vseh treh ekstraktov pa je nižja nego hloroformski ekstrakt, kar je razumljivo, ker topi hloroform tudi druge organske snovi, n. pr. smole v večji meri nego navedeni ogljikovodiki.

Čeprav bi nas bila zelo zanimala natančnejša preiskava po frakcionirani ekstrakciji pridobljenih snovi iz vseh ležišč, smo se morali zaenkrat iz gmotnih ozirrov omejiti na *preiskavo surovega voska* iz ležišča pri *Babni Gorici*. To šoto smo si izbrali zaradi tega, ker je lahko in hitro dostopna ter vsebuje poleg one iz *Kostanjevice* največ surovega voska.

Vzorci smo odvzeli na vzhodni strani nahajališča pri *Škofelji* (lastnik zemljišča *Purkar*, Škofeljca št. 28).

Ekstrahirali smo popolnoma suho šoto s hloroformom v aparatu s kapaciteto ca. 2 litrov, ki smo ga sestavili iz primitivnih sredstev po Soxhletovem principu. Tako smo dobili zadostno množino ekstrakta za analizo, pri kateri smo, kjer ni navedeno drugače, uporabljali običajne metode, radi česar popis metodike ni potreben. V tabeli III. so rezultati sestavljeni.

¹ D. Holde, Ch. Zentralbl. 1909, I, str. 1942.

Sušenje šote na Germezu

2 m visoka kopica

Tabela III.

Začasna karakteristika s hloroformom ekstrahiranega bitumena iz šote pri *Babni Gorici*.

Barva: temnorjava, skoraj črna.

Trdota: okoli 1,3.

Duh: osladen, spominja na čebelni vosek.

Lom: školjkast.

Tališče: 66—76 (ni ostro).

Kislinsko število: 49,5.

Število vmiljenja: 117,2.

Estersko število: 67,7.

Acetilno število: 40,0.

Jodno število po *Hanušu*: 22,5.

Nevmiljivo: 33,6 %.

Reakcija na sterine v nevmiljivem po *Hager-Salkovskem*: pozitivna.

Reakcija na gliceride: negativna.

Surovi vosek je tako po zunanosti kakor po kemični karakteristiki podoben montanskemu vosku. Kemično enotnih snovi iz surovega voska doslej še nismo izolirali.

Sploh je treba poudariti, da imajo naši do sedaj doseženi izsledki le splošno informativen značaj. Čeprav smo iz surovega voska pridobili tudi že mastne kisline in jih deloma karakterizirali, bo potrebno še mnogo dela, če hočemo v kemično naravo šotnega voska prodreti bolj globoko.

Marsikdo se bo zanimal za vprašanje, če imajo že doslej dobljeni izsledki tudi praktičen pomen. Kakor rečeno, je naš šotni vosek podoben montanskemu, ki ga pridobivajo po ekstrakciji bituminoznega premoga. Montanski vosek uporabljajo kot vosek za kable in fonografske plošče, za izdelavo voščil i. dr. Verjetno bi bil šotni vosek uporaben tudi za slične svrhe. Žal na izkoriščanje naše šote v tem pravcu ni misliti, ker je v njej premalo voska, ne glede na dejstvo, da so nahajališča šote na Ljubljanskem barju že precej izčrpana.

Končno bodi omenjeno, da je mestna občina Ljubljanska naše delo nagradila; zato ji bodi tudi na tem mestu izrečena topla zahvala.

LJUBLJANSKE BANKE 1900–1913

DRAGO POTOČNIK

Zgodovinsko-statistični doneski.

Kot sem v prejšnjih dveh razpravah orisal, je Ljubljana leta 1885. izgubila samostojno delniško banko, Krainische Escomptegesellschaft, ki je obstojala od 1876 do 1885. Bila je tedaj doba velike gospodarske depresije, ki se je vlekla skoro do konca stoletja. Proti koncu stoletja pa je začela kmetijska kriza v Avstriji kakor tudi v drugih evropskih državah popuščati. Tako je dosegla na Dunaju cena pšenice najnižje stanje v dobi depresije leta 1895., ko je bila povprečna cena za stari stot (50 kg) 7.46 krone, najnižja cena za rž je bila zabeležena leta 1894. s 5.99 krone za 50 kg, za koruzo pa leta 1896. s 4.56 za 50 kg. Od tedaj naprej so cene začele zopet naraščati in se je tudi položaj kmetijstva v splošnem začel izboljševati, ker je industrializacija povečala kupno moč v mestih.

Avstrija je v tej dobi že začela postajati vedno bolj značilna industrijska država. Tako se je zmanjšal delež prebivalstva, zaposlenega v kmetijstvu, od štetja leta 1869. do 1900. od 67.2 na 58.2 %, delež industrijskega prebivalstva pa od 19.7 na 22.2 %, trgovina in promet sta narasla od 5.8 na 7.3 %. Vendar pa je treba upoštevati, da je veliki industrijski dvig prišel šele v 20. stoletju.

Od 1885 do 1900 Ljubljana ni mela svoje delniške banke. Tudi vse do leta 1900. ni imela Ljubljana slovenske banke, kajti že omenjena Kranjska eskomptna družba je bila vodena po Nemcih in so jo točno nazvali prav za prav ljubljanska banka, ker so bili njeni glavni faktorji ljubljanski Nemci in nemčurji. Maribor n. pr. je imel v vsej tej dobi samostojno delniško banko, Marburger Escomptebank, ki je bila ustanovljena v živahnem letu 1872., vzdržala pa je krizo leta 1873. in je poslovala naprej.

Slovenci smo mislili tedaj po češkem vzorcu, da je najboljša organizacija za gospodarsko osamosvojitve v zadrugah. Rodoljubi po mestih in deželi so se vrgli z vso silo na ustanavljanje novih posojilnic in dobili smo tedaj močne zlasti mestne denarne zavode, ki še tudi danes igrajo važno vlogo v našem gospodarskem življenju (n. pr. Kmetiska posojilnica ljubljanske okolice, Posojilnica v Mariboru itd.). Ustanovitvi prve slovenske zadruge je sledilo vsako leto nekaj novih zadrug, ki pa niso posegle toliko tudi na podeželje, kjer je bila trajna kreditna kriza. Šele z rajfajznovkami je prišlo kreditno združništvo na deželo v polnem obsegu. Prva rajfajznovka je bila na slovenskih tleh ustanovljena leta 1894. v Trbovem pri Ilirski Bistrici (7 let po ustanovitvi prve rajfajznovke v Avstriji). Bila je to dne 18. septembra 1894 v združni register vpisana: Hranilnica in posojilnica v Trbovem, registrovana zadruha z neomejeno zavezo. Tej rajfajznovki so sledile takoj številne druge zadruge in združno gibanje se je povečalo v največjem obsegu. Iz te dobe datira n. pr. tudi Ljudska posojilnica v Ljubljani. Do konca leta 1894. je bilo po podatkih v Letopisu Gospodarske zveze za 1901 ustanovljenih na Slovenskem 75 posojilnic, od tega na Kranjskem 28, na Štajerskem 25, na Koroškem 17 in

na Primorskem 5. V naslednjih letih pa je znašalo število ustanovljenih posojilnic: 1894 3, 1895 10, 1896 9, 1897 10, 1898 17, 1899 18, 1900 17 in 1901 14. Za ista leta navaja Anton Kralj v Narodnem gospodarju, letnik 1931, str. 99, te-le ustanovitve kreditnih zadrug: 15, 18, 18, 12, 8, 20, 16 in 12. V kasnejših letih je razvoj nekoliko zaostal.

LETA 1900.

V letu ustanovitve prve slovenske banke je koristno primerjati vse organizacije denarnih zavodov v Avstriji, da vidimo, kakšne so bile razmere tedaj.

S 1. januarjem 1900 je postala obvezna kronska veljava v primeri z dotedanjo goldinarsko veljavo, kakor jo je uvedla valutna reforma, izvajana od leta 1892. dalje.

Najstarejša organizacija so tedaj v Avstriji regulativne hranilnice, ki so zbrale tudi največ hranilnih vlog ter so bile predvsem merodajne za dolgoročni kredit. Statistika regulativnih hranilnic kaže, da je na koncu leta 1900. obstojalo v Avstriji 559 regulativnih hranilnic, od teh 379 nemških in 180 ostalih avstrijskih narodnosti. Glavne številke o njih so bile naslednje:

	Skupno Avstrija	Kranj.	Štaj.	Kor.	Prim.
Število zavodov	559	6	55	13	3
vlagatelj	3,198.725	74.181	300.480	69.701	28.770
stanje vlog v					
tis. kron	3,717.756	81.768	358.788	65.322	33.038
bilančna vsota					
v tis. kron	4,095.387	93.587	407.468	73.654	37.940

Po kapitalni moči so bile v drugi vrsti tedaj v Avstriji delniške banke. Avstrija je 1900 štela 44 delniških bank z 80 podružnicami, glavnico 567,3, rezervami 185.6, vlogami 244.6, upniki 1,355.6 in bilančno vsoto 3,348.1 milij. kron. Ti zavodi so predvsem gojili srednje- in kratkoročni kredit, kakor je razvidno iz razdelitve njih aktiv. Bile pa so banke izredno osredotočene na Dunaju in je le Praga prihajala v poštev v manjši meri kot bančno mesto. Da banke vse dotlej niso mogle zbrati znatnih kapitalov, čeprav so obstojale že dolgo vrsto let, je pripisovati dejstvu, da je bilo bankam sprejemanje hranilnih vlog v nemali meri otežkočeno z državno finančno in gospodarsko politiko.

K skupini bank moramo prišteti tudi banke brez delniške glavnice. Teh je bilo na koncu leta 1900. v Avstriji 19, in sicer 15 deželnih hipotekarnih zavodov ter 4 zavodi za izdajo zastavnih listov. Skoro vse avstrijske dežele so imele svoje banke, ki so dajale predvsem hipotekarni in komunalni kredit. Bilančna vsota vseh teh bank je znašala 1,596.2 milij. kron in je 1,403.8 milij. kron tujih sredstev teh bank prišlo vanje z izdajo zastavnih listov in komunalnih zadolžnic. Kranjska je med zadnjimi dobila šele leta 1911.

svojo deželno banko, ki je gojila predvsem komunalni in hipotekarni kredit.

Zadruga, ki so se ustanovljale na podlagi zadružnega zakona iz leta 1837., so postajale vedno bolj važen faktor v kreditni organizaciji nekdanje monarhije, posebno, ker so se zadružništva oklenili predvsem slovenski zavodi. V naslednjem podajamo nekaj statističnih podatkov o zadružništvu v vsej Avstriji po stanju na koncu leta 1900.

	Šulce-Deličevke	Rajfajzn.	skupno
število zadrug	2.114	2.906	5.020
število članov	1,063.505	261.026	1,324.531
vloge tis. kron	1,005.634	155.281	1,160.915
bilančna vsota			
kron	1,274.970	170.865	1,445.835

Po deželah so se razdelile zadruga sledeče:

Šulce-Deličevke

število	35	105	24	51
število članov	16.159	55.113	9.183	20.343
vloge tis. kron	21.899	32.849	5.522	5.685
bil. vsota tis. kron	24.745	47.290	7.037	10.901

Rajfajzovke:

število	55	196	78	35
število članov	13.161	17.768	8.617	5.036
vloge tis. kron	6.306	7.415	5.938	1.757
bil. vsota tis. kron	7.256	8.319	6.437	2.051

Iz tega pregleda je razvidno, da so imele rajfajzovke na Kranjskem relativno važnejši položaj kot v ostalih kronovinah, kjer so prebivali Slovenci.

Nadalje je bila v naših krajih važen konkurent denarnim zavodom za zbiranje vlog tudi že Poštna hranilnica, ki je bila ustanovljena leta 1882. ter je do konca stoletja zbrala že 140.88 milij. kron vlog.

Končno moramo omeniti še emisijski zavod Avstro-ogrsko banko. Banka je imela na koncu 1900 v avstr. polovici 40 podružnic in 58 tako zvanih Nebenstelle (agentur), v ogrski polovici monarhije pa 30 podružnic in 70 agentur. Glavnica je znašala 210 milij. kron, obtok bankovcev 1,494.0 milij., bilančna vsota 2,268.5 milij. kron. Imela pa je tudi oddelek za hipotekarni kredit, ki je nastal leta 1856. ter je bil posebno važen ta kredit za veliko posest na Ogrskem. Vsi njeni hipotekarni dolžniki so ji bili na koncu 1900 dolžni 299.6 milij. kron, od česar je odpadlo komaj nekaj deset-tisočev na Kranjsko.

Poleg ljubljanske podružnice je imela emisijska banka podružnico tudi v Mariboru. Prvotno, l. 1884., je bila ustanovljena v Mariboru Banknebenstelle, katere posle je vodila znana tvrdka J. & H. Pfrimer. Ta Nebenstelle se je leta 1900. pretvorila v podružnico. Leta 1886. je bila ustanovljena Nebenstelle v Celju, kjer je posle vodila Celjska mestna hranilnica in ni prišlo do pretvoritve v podružnico. Ravno tako je bilo v Ptujju, kjer je od 1887 obstojala Nebenstelle, posle je vodila današnja Mestna hranilnica.

LJUBLJANSKA KREDITNA BANKA

V zvezi z zadružnim gibanjem je tudi ustanovitev Ljubljanske kreditne banke, prve slovenske banke. V onem delu slovenske javnosti, ki je propagiral zlasti

zadružništvo, je razvoj zahteval tudi osrednjih organizacij za zadružništvo, ki so nastale v Zvezi kranjskih posojilnic in Gospodarski zvezi, ustanovljenih leta 1895. Leta 1899. je prišlo do razpusta teh dveh organizacij in je bila namesto njiju osnovana Gospodarska zveza kot zadruga, ki je pridobila na koncu prvega poslovnega leta, 1900, že 66 posojilnic in 33 drugih zadrug. Tudi Ljubljanska kreditna banka je kaj kmalu (1901) ustanovila posebno kreditno organizacijo za posojilnice, h kateri je pristopilo 35 posojilnic.

Prizadevanja za ustanovitev Ljubljanske kreditne banke so se začela pod vodstvom tedanjega ljubljanskega župana Ivana Hribarja že leta 1899., vendar so prosilci za koncesijo dobili dovoljenje šele 17. avgusta 1900 in je bil ustanovni občni zbor banke šele 24. avgusta 1900 v Grobelnikovi hiši v Špitalski ulici. Glavnica banke je znašala 500.000 kron, razdeljenih v 1250 delnic po 400 kron imenske vrednosti ter je bila ta glavnica že vpisana pri dunajski podružnici Živnostenske banke, tedaj že velike in močne češke banke. Živnostenska banka pro Čechy a Moravu v Pragi je bila ustanovljena leta 1868. ter je fungirala kot osrednji denarni zavod čeških kreditnih zadrug. Leta 1900. je znašala njena glavnica že 20 milij. kron in je banka imela že tudi znatne interese v industriji. Živnostenska banka je prevzela večino delnic, na ustanovnem občnem zboru pa je imela 595 delnic od 1250, ostalo pa je bilo v slovenskih rokah trgovcev, odvetnikov, zadrug itd. Živnostenska banka je dala na razpolago novi banki tudi vodilno in drugo osebje.

V prvem letu svojega obstoja je banka imela 133.207 kron vlog ter 909.021 kron upnikov, ker je morala Živnostenska banka naravno podpreti svojo novo ustanovo. Kreditirala je Ljubljanska kreditna banka predvsem menično poslovanje. Že naslednjega leta je Ljubljanska kreditna banka posegla izven slovenskega ozemlja ter prišla v Dalmacijo. Leta 1901. je bila zvišana glavnica od 0.5 na 1 milij. kron, pri čemer je stopila v stike tudi že z zagrebškimi bankami: Prvo hrvatsko štedionico in Hrvatsko komercialno banko¹ (slednja n. pr. je imela leta 1902., 54 delnic Ljubljanske kreditne banke od 5000 delnic, kolikor jih je bilo vseh skupaj leta 1906). Dne 7. januarja 1902 je banka odprla svojo prvo podružnico, kar je značilno, v Splitu. Banka je posegla tudi v industrijske posle in tako vidimo že leta 1902., da sodeluje pri ustanovitvi delniške pivovarne Žalec-Laško. Z razmahom poslov je naraščala tudi glavnica banke postopno in prva leta je izplačevala banka 6 % dividendo. Leta 1904. (dne 1. januarja) je banka odprla svojo drugo podružnico v Celovcu, leta 1907. v Trstu, 1909. v Sarajevu, 1910. v Gorici in 1912. v Celju, tako da je imela Ljubljanska kreditna banka ob začetku svetovne vojne 6 podružnic, od tega 4 na slovenskem ozemlju, po 1 v Dalmaciji in Bosni.

V dobi od 1900 do 1913 je banka povečala svojo glavnico od 0.5 na 8.0 milij. kron, zbrala 910.735 kron vlog, upniki so narasli na 13,560.905 kron, dočim so na aktivni strani znašali dolžniki 20,781.208 kron, menični portfelj je dosegel 5,799.228 kron, vrednostni papirji 3,047.294 kron. Dividenda je znašala od 1901

¹ Ob likvidaciji te banke je nje posle prevzela Prva hrvatska štedionica.

do vštrevši 1904 6, 1905—1906 5, 1907—1908 6, 1909 6.5, 1910—1911 7 in 1912—1913 zopet 6 %, torej povprečno v 13 letih pred vojno 6.06 %.

Ob začetku svetovne vojne je bila banka udeležena v naslednjih podjetjih (letnica pomeni začetek angažmaja: 1902: Delniška družba Združenih pivovaren Žalec-Laško, glavnic 240.000 kron;

1905: Jadranska banka v Trstu, glavnic 8,000.000 kron;

1905: Prvo hrvatsko-slavonsko dioničarsko društvo za industriju šećera, Osijek, glavnic 4,000.000 kron;

1906: Paroplovna družba »Dalmatia«, glavnic 2,800.000 kron;

1907: Prva boroveljska tvornica orožja, prej Peter Wernigg, d. z o. z., Delniška družba kranjskih opekaren v Trnovem, glavnic 400.000 kron; Hotelska in prometna d. d. »Triglav«, Ljubljana, glavnic 100.000 kron;

1911: Prva slovanska tovarna igralnih kart, d. z o. z., v Ljubljani.

S sodelovanjem Ljubljanske kreditne banke so Slovenci v Trstu ustanovili l. 1905. z malo začetno glavnic 1,000.000 kron Jadransko banko, ki je igrala kasneje v našem gospodarskem življenju tako veliko vlogo. Saj je bila dolgo vrsto let največja banka v Ljubljani po obsegu poslov in v njej so se izšolali številni uradniki, ki še danes zavzemajo drugod vodilna mesta. Ob ustanovitvi, pri kateri so sodelovali tudi Hrvati v Trstu, je prevzela Ljubljanska kreditna banka 400 delnic in so njeni zastopniki bili tudi v upravnem svetu. Razvoj Jadranske banke pa je bil veliko hitrejši kot razvoj Ljubljanske kreditne banke in dočim je n. pr. leta 1913. znašala bilančna vsota najstarejše tržaške delniške banke (ust. 1859) Banca commerciale Triestina okoli 60 milij. kron, je presegla bilančna vsota Jadranske banke istega leta po komaj 8 letih obstoja že 40 milij. kron. Posebno hiter je bil razvoj Jadranske banke od fuzije s Hrvatsko vjeresijsko banko, ustanovljeno 1902 v Dubrovniku, ob katere fuziji je dobila Jadranska banka 4 podružnice in prirastek glavnice v znesku 20 milij. kron, bilančna vsota dubrovniške banke je znašala 1911 12.9 milij. kron.

Jadranska banka je prišla v Ljubljano že pred svetovno vojno, in sicer leta 1911. Do ustanovitve je prišlo takole: Leta 1907. je bila vpisana v zadrugi register Trgovsko-obrtna zadruga v Ljubljani, ki je bila tipična kreditna zadruga. Leta 1909. je bil naslov zadruge izpremenjen v Trgovsko-obrtno banko v Ljubljani, ki je leta 1911. stopila v likvidacijo, njene posle pa je prevzela Jadranska banka z novoustanovljeno podružnico v Ljubljani.

Neposredno ob začetku svetovne vojne je štela Jadranska banka 9 podružnic, in sicer je prevzela ob fuziji z že omenjeno Hrvatsko vjeresijsko banko v Dubrovniku nje centralo kot podružnico, nadalje kot svoje tri njene podružnice Split, Šibenik in Zader, sama pa je ustanovila naslednje podružnice: Opatija 1909, Kotor, Ljubljana 1911, Metković in Dunaj 1914. Torej je imela Jadranska banka na slovenskem ozemlju samo eno podružnico, 1 v Istri, 1 na Dunaju, 6 pa v Dalmaciji.

ZASEBNE BANKE POSTAJAJO PODRUŽNICE DUNAJSKIH VELEBANK

Ob prehodu v novo stoletje je imela Ljubljana še dve zasebni banki. Ti dve banki sta nastali iz blagovne trgovine ter sta se radi obsežnosti svojih poslov začeli kmalu baviti tudi s posojanjem denarja na hipoteke in menice, torej po procesu, katerega je opaziti v zgodovinskem razvoju bank tudi v drugih državah.

Bili sta to banki Mayer in Luckmann. Firma J. C. Mayer, ki je izvirala iz Gradca, je vodila poleg manufakturne trgovine tudi bančni in menjalniški posel. Oba posla sta bila vodena skupaj, dočim je bilo pri firmi Luckmann poslovanje ločeno, ker je ob izročitvi posla sinovom Lambert Carl Luckmann leta 1867. stvoril komanditno družbo, iz katere pa je zopet Janez Luckmann leta 1883. izstopil in prevzel blagovne posle tvrdke pod firmo Johann Luckmann.¹ Družina Luckmann je imela znatne industrijske interese na Gorenjskem (Kranjska industrijska družba, katere zgodovina je ozko zvezana z družino Luckmannov).

V dobi velike industrializacije in naglega gospodarskega razvoja Avstrije je postajal dunajskim velikim bankam njih delokrog vedno bolj tesen, posebno, ker so njih industrijski interesi prešli že zdavnaj meje domačih krajev. Ker je imela firma L. C. Luckmann že dobre bančne zveze s podružnico Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo (največje avstrijske banke) v Trstu, je prišlo do pogajanj, na podlagi katerih je dne 1. aprila 1907 ustanovil Kreditni zavod svojo podružnico v Ljubljani. Firma L. C. Luckmann je stopila v likvidacijo in je nje posle prevzela nova podružnica. Josip Luckmann junior je postal vodja podružnice v Ljubljani, družabniki tvrdke L. C. Luckmann pa so dobili delež na čistem dobičku podružnice. S tem je prenehala po 82 letnem obstoju tvrdka L. C. Luckmann in za obseg njenih poslov je značilno, da je nova podružnica od nje prevzela menični portfelj nad 2 milij. kron, kar je za tedanje čase velik znesek, zlasti če pomislimo, da je znašal konec leta 1907. menični portfelj Ljubljanske kreditne banke 4.7 milij. kron, Jadranske banke pa 1.73 milij. kron.

Do sličnega prevzema poslov je prišlo leta 1911., ko je dunajska Allgemeine Verkehrsbank, ustanovljena 1864 kot K. k. priv. österr. Pfandleihgesellschaft z glavnic 800.000 goldinarjev. Ob prevzemu leta 1911. je znašala glavnic banke 42 milij. kron. Tudi tu je Emerich Mayer kot prodajalec podjetja ostal reprezentant in prokurist podružnice. Podružnica je bila vpisana 9. maja 1911 z dodatnim nazivom prej J. C. Mayer.

Poleg dveh dunajskih velebank se je v Ljubljani naselila leta 1914. tudi podružnica sedanje Češke industrialne banke (vpisana v trgovinski register dne 22. maja 1914). Ta praška banka je bila ustanovljena leta 1898. Ob ustanovitvi podružnice v Ljubljani je imela glavnic 40 milij. kron.

Izven Ljubljane so ob začetku svetovne vojne obstojale na slovenskem ozemlju še naslednje podružnice neslovenskih bank: Češka Union banka, Praga,

¹ Primerjaj: Geschichte der Familie Luckmann, sestavil Jožef Luckmann, Ljubljana, marca 1936, objavljeno tudi v Trgovskem Tovarišu št. 1—2 od 1937.

podružnica Celje, ustanovljena 1907; Steiermärkische Escomptebank, Gradec, podružnica Maribor, ustanovljena 1909 in Angloösterreichische Bank, Dunaj, podružnica Maribor, ustanovljena 1910.

Vkljub krizam leta 1900. in 1907. je bila vsa razvojna linija avstrijskega gospodarstva usmerjena navzgor, katere tudi politični pretresljaji niso mogli prekiniti. Vendar pa je z našega, slovenskega stališča treba v tej dobi posebej obravnavati leto 1908. V zvezi s septembrskimi dogodki se je nacionalno gibanje preneslo tudi na gospodarsko polje, posebno v onih pokrajinah, kjer so bili Slovenci kompaktneje naseljeni in ne tako izpostavljeni nemškemu pritisku. Zaradi tega tudi vidimo, da dogodki leta 1908. niso imeli nobenega posebnega vpliva na položaj naših denarnih zavodov na Štajerskem, kar se tiče gibanja vlog.

Predvsem je v teh letih še bolj oživelo ustanovitveno delo za nove zadrage. Tako številnih ustanovitev ne beleži zgodovina našega združništva. Prevladovale so seveda kreditne zadrage in naslednji pregled¹ nam kaže vpise in izbrise kreditnih zadrug od 1902 dalje:

	vpisi	izbrisi		vpisi	izbrisi
1902	15	4	1906	32	5
1903	11	3	1907	85	11
1904	12	2	1908	75	17
1905	8	—	1909	21	5
			1910	18	7
			1911	2	—
			1912	3	—
			1913	2	—

Število novih ustanovitev je začelo naraščati že leta 1906. ter je doseglo rekordno višino leta 1907., za katero je le malo zaostajalo leto 1908. V naslednjih dveh letih 1909. in 1910. je ustanovitveno gibanje ponehalo, popolnoma pa je zaspalo l. 1911., ko je polom Glavne posojilnice v Ljubljani izredno škodoval nadaljnjemu razvoju našega združništva. Omenjam še, da je bila leta 1907. ustanovljena druga največja slovenska osrednja združna organizacija: Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani.

Bojkotna akcija proti nemškim denarnim zavodom je bila posebno močna v Ljubljani in naperjena proti Kranjski hranilnici, ki je bila tedaj eden najmočnejših denarnih zavodov na jugu Avstrije. Leta 1905. so dosegala nove vloge, kar se je stopnjevalo še leta 1907., l. 1908. pa je prišlo do navala slovenskih vlagateljev s 69,690.161 kronami. Že v letu 1906. so izplačila presegla vloge pri Kranjski hranilnici najvišje stanje na hranilnico in še leta 1909. so vloge bile manjše kot dvigi. Šele v letu 1910. je nastopilo pomirjenje, tako da so nove vloge presegale dvige. Položaj zavoda nam kaže naslednja razpredelnica (v kronah):

	vloge	dvigi	stanje na koncu leta
1906	14,629.362	14,971.793	69,347.730
1907	14,197.300	15,803.236	67,741.794
1908	13,895.525	28,981.102	52,656.217
1909	10,030.008	14,596.814	48,089.411
1910	10,053.354	9,263.822	48,878.943

¹ Statistika Antona Kralja v Narodnem gospodarju 1931, št. 7, str. 98.

že v letu 1907. so se vloge v celoti zmanjšale pri zavodu za 1.6 milij. kron, leta 1908. pa je zavod izgubil za 15.1 milij. kron vlog, kar je pomenilo nadeno petino vlog: 22.3 %.

Druga stran tega dviganja vlog v nemških denarnih zavodih se vidi v velikem naraščanju vlog v slovenskih regulativnih hranilnicah, zadrugah in bankah. Sestavlil sem pregled višine vlog pri treh ljubljanskih zavodih, ki kaže naslednjo sliko (stanje na koncu leta v kronah):

	1907	1908
Mestna hranilnica	24,873.003	33,371.628
Kmetska posojilnica	12,434.933	17,102.911
Ljudska posojilnica	13,365.881	17,129.584
Skupno	50,673.815	67,604.123

Iz tega je razvidno, da stoji zmanjšanju vlog pri Kranjski hranilnici v znesku 15,085.777 kron za leto 1908. nasproti povečanje vlog v navedenih treh slovenskih zavodih za 16,930.308 kron.

Da izpopolnim sliko, navajam še statistiko gibanja vlog in upnikov pri obeh tedanjih slovenskih bankah (v kronah na koncu leta)

	1907	1908
<i>hranilne vloge:</i>		
Ljubljanska kreditna	3,363.593	4,279.982
Jadranska	1,272.309	2,402.066
<i>upniki:</i>		
Ljubljanska kreditna	4,615.289	8,544.430
Jadranska	4,163.146	6,666.903

Skupno so torej tuja sredstva Ljubljanske kreditne banke narasla v letu 1908. od približno 8 na 12.8 milij. kron, Jadranske banke pa od 5.4 na 9.1 milij. kron.

Leto 1908. je pomenilo tudi za vse druge slovanske zavode v Avstriji znaten prirastek. Tako so samo tri velike češke banke zabeležile to leto povečanje bilančne vsote za 275.6 milij. kron, in sicer Živnostenska banka za 45.1, češka Union banka za 35.4 in Osrednja banka čeških hranilnic za 40.7 milij. kron. Za primer navajamo še, da se je tega leta povečala bilančna vsota Ljubljanske kreditne banke za 6.0, Jadranske banke za 4.8 milij. kron, istočasno pa je pri Banca commerciale Triestina padla od 43.0 na 40.5 milij. kron.

Pri vseh avstrijskih regulativnih hranilnicah so vloge narasle od 1907 na 1908 od 5.077.3 na 5.393.9 milij. kron, bilančna vsota od 5.555.8 na 5.866.5 milij. kron. Bilančna vsota vseh avstrijskih bank (brez Avstroogrške banke) je narasla od 8.597.5 na 9.317.4 milij. kron in je večina prirastka šla v slovanske denarne zavode.

Zadnja med avstrijskimi kronovinami je bila Kranjska, ki je dobila svojo deželno banko, ki je po vojni postala Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic.

Prva deželna banka v Avstriji je bilo Gališko zemljiško-kreditno društvo, katerega so leta 1841. ustanovili gališki deželni stanovi za dajanja hipotekarnih posojil veleposestvu. Sredstva za ta posojila pa so dajali zastavni listi. Pozneje so se ti zavodi pečali tudi še z melioracijskim železniškim, komunalnim kreditom in kreditom v tekočem računu, diskontiranjem menic itd., tako da so sčasoma vodili vse bančne posle. Za gališko banko je bila leta 1864. ustanovljena Hi-

potekarna banka kraljevine češke, podobni zavodi v šleziji 1869, Moravski 1876 itd. V naših krajih je bil prvi slični zavod ustanovljen v Istri: Zavod za zemljiški kredit mejne grofije Istre leta 1881. Drugi zavodi v pretežno slovenskih kronovinah so nastali: Zavod za komunalni kredit mejne grofije Istre leta 1907., na Goriškem: Deželni zavod za hipotekarni kredit poknežene grofije Goriške in Gradiščanske 1903, Zavod za komunalni kredit 1910; na Štajerskem: Komunalni kreditni zavod vojvodine Štajerske 1917; na Koroškem: Koroški deželni hipotekarni zavod 1896. V Dalmaciji je bil ustanovljen Zemljiškokreditni zavod kraljevine Dalmacije leta 1898.

Deželni zbor kranjski je odobril statute Kranjske deželne banke dne 24. julija 1910, sklep za ustanovitev pa je bil izrečen dne 15. oktobra 1909. Banka sama je začela poslovati dne 29. januarja 1912. Nje poslovanje je bilo v prvi vrsti usmerjeno na hipotekarni in komunalni kredit ter je banka izdajala v ta namen zastavne liste (po 4.5 %) in komunalne zadolžnice (tudi po 4.5 %). Že na koncu prvega leta svojega poslovanja, t. j. 1912., je banka imela za 0.4 milij. kron hipotekarnih in 0.8 milij. kron komunalnih posojil. Poleg tega pa je banka zbirala tuja sredstva tudi na tekočem računu ter jih plasirala v menice in vrednostne papirje.

OB VSTOPU V SVETOVNO VOJNO

V l. 1914. je bilo na našem ozemlju kaj malo bank: bile so to tri slovenske banke: Ljubljanska kreditna, Jadranska in Kranjska deželna banka, v Mariboru pa je obstojala še nemška Marburger Escomptebank, torej 4 samostojni zavodi. V vsej Avstriji pa je bilo 74 delniških in 31 javnih bank raznih oblik (deželne banke in zavodi za zastavne liste). Teh 74 delniških bank je imelo okoli 500 podružnic po cenitvi dr. Walterja Schmidta, dočim navaja zadnja avstrijska uradna statistika za leto 1911. 448 podružnic, verjetno pa je, da je v zadnjih dveh letih pred vojno število podružnic izredno naraslo. Glavne postavke delniških bank so bile naslednje (brez Avstroogrške banke) za 1913: delniška glavnica 1.351,664.000 kron, vloge 1.156,374.000, upniki 4.668,992.000 kron, zastavni listi, komunalne in druge obveznice 1.222,925.000 kron. Med aktivi so znašali dolžniki in konsorcialni posli 5.175,836.000 kron, menice 1.775,344.000 kron, hipotekarna in druga posojila 1.145,458.000 kron.

V primeri s temi številkami so postavke bank na slovenskem ozemlju za to leto malenkostne, vendar pa značilne za nadaljnji razvoj in zato prinašamo po računskih zaključkih za 1913 najvažnejše podatke o 4 bankah na slovenskem ozemlju. Pritegnili smo tudi Mariborsko eskomptno banko, ki je bila po prevratu nacionalizirana in se je kasneje fuzionirala s Slavensko banko. Usoda Jadranske banke pa je itak skoro splošno znana. Vse postavke navajamo v tisočih kron:

Aktiva:

	Ljublj. kred.	Jadr. b.	Kranjska dež.	Marib. esk.
gotovina	582	728	39	77
naložbe	—	—	605	—
menice	5.779	7.800	27	1.572

¹ Das Sparkassenwesen in Österreich, Dunaj 1930.

	Ljublj. kred.	Jadr. b.	Kranjska dež.	Marib. esk.
efekti	3.047	2.325	538	40
dolžniki	4.496	27.996	35	1.674
predujmi	16.286	—	4	—
realitete	1.203	900	—	596
hip. in kom. pos.	—	—	3.252	—

Pasiva:

glavnica	8.000	8.000	—	1.000
rezervni skladi	816	628	5	213
pok. sklad	137	109	—	—
vloge	17.348	8.676	136	1.118
upniki	4.510	21.491	917	1.101
čisti dobiček	557	690	73	108
bilančna vsota	31.534	40.217	4.443	3.970
dividenda	6 %	7.5 %	—	5 %

Nadalje je obstojalo na koncu leta 1913. v Avstriji 691 hranilnic, od katerih jih je bilo na sedanjem slovenskem ozemlju 26. Vlog so imele vse avstrijske hranilnice 6.590,173.000 kron, od tega hranilnice na slovenskem ozemlju 191,397.000 kron.² Bilančna vsota vseh avstr. hranilnic je znašala 1913 7.092,935.000 kron, torej so bile hranilnice po bilančni vsoti najmočnejša skupina denarnih zavodov.

Število zadrug je doseglo na koncu leta 1913. v vsej Avstriji 8356, članov so imele 2,919.678 (hranilnice so imele 4,515.843 vlagatelj), vlog 2.299,642.000 kron in bilančna vsota je dosegla že 2.182,146.000 kron. Pri Poštni hranilnici so vloge dosegle vsoto 198.5 milij. kron. Za pregled razvoja posameznih skupin denarnih zavodov v Avstriji navajamo naslednje podatke o vlogah in bilančni vsoti po stanju konec leta 1900. in 1913. v milij. kron:

	vloge		bil. vsota	
	1900	1913	1900	1913
hranilnice	3,198.7	6,590.2	4,095.4	7,092.9
banke	244.6	1,227.1	3,348.1	13,313.7
zadruga	1,160.9	2,299.6	1,445.8	2,919.7
poštna hranilnica	140.9	198.5	?	?

K temu je treba še pripomniti, da statistika kreditnih zadrug ne obsega za leto 1913. galiških in bukovinskih zadrug, od katerih radi vojne leta 1914. ni bilo mogoče dobiti popolnih podatkov. Če bi upoštevali še te, bi bil delež zadrug pri vsej avstrijski kreditni organizaciji znatno večji. Vendar pa že tabela kaže, da so zabeležile v dobi od 1900 do 1913 največji razmah ravno banke.

Po kronovinah so najvažnejši statistični podatki za leto 1913. pri zadrugah naslednji (za hranilnice nam niso na razpolago iste podrobnosti kot v statistiki za 1900):

Zadruga:	Kranjska	Štajer.	Kor.	Prim.
število	227	551	219	285
število vlagat.	72.439	140.154	23.204	33.352
stanje vlog				
v tis. kron	102.422	146.557	29.466	37.700
bilančna vsota				
v tis. kron	124.235	188.284	33.171	50.456

Te številke nam same na sebi ne kažejo velikega razvoja zadružništva, posebno na Kranjskem. Zaradi tega navajamo za primerjavo še statistiko prebival-

² Primerjaj »Trgovski tovariš« 1936, št. 11—12, str. 190.

stva teh kronovin po ljudskem štetju leta 1910. Tedaj je imela Kranjska 525.995 prebivalcev, Štajerska 1.444.157, Koroška 396.200 in Primorsko 893.797 prebivalcev.

Na 1000 prebivalcev je prišlo leta 1913. torej

	Kranjska	Štaj.	Kor.	Prim.
članov zadrug	138	97	58	38
vlog v kronah	195	102	74	42

DR. PETER ZENKL V LJUBLJANI

J O Ž E V O M B E R G A R

Skoraj bo preteklo leto dni, kar je obiskal Ljubljano in njene socialne delavce sedanji praški župan in eden največjih socialnih reformatorjev sodobne Evrope, dr. Peter Zenkl. Prišel je na povabilo ljubljanskega mestnega župana dr. Jura Adlešiča, da bi prikazal, kako mesto Praga rešuje svoja mestna socialna vprašanja in tako dal tudi Ljubljani spodbudo in nasvete iz svojih bogatih izkušenj, ki si jih je pridobil v svojem dolgoletnem in plodovitem socialnem delu.

Dr. Peter Zenkl je bil rojen l. 1884. v Taboru na Češkem. Po dovršenih študijah na filozofski fakulteti je postal profesor na trgovski akademiji v Pragi, poučeval pa je tudi na trgovskem oddelku tehniške visoke šole. V samostojni češkoslovaški državi je bil pozvan v ministrstvo socialnega skrbstva in ko je bilo uvedeno obvezno delavsko socialno zavarovanje, je bil določen za predsednika Osrednjega socialnega zavarovanja. V javnem življenju je nastopal že od leta 1911., ko je postal član mestnega sveta v Karlinu. V tej funkciji je vztrajal do leta 1919., ko je postal župan mesta Karlina. Od leta 1921. dalje do letošnjega leta je bil ves čas član mestnega sveta v Pragi in predsednik kluba najmočnejše stranke, letos pa je postal župan mesta Prage.

Kot član mestnega sveta in predsednik Osrednjega socialnega zavarovanja je deloval v najrazličnejših socialnih ustanovah, katerih član ali predsednik je bil. Največje njegovo delo pa je bila zasnova tako zvanih »Masarykovih domov«, kjer so združeni različni socialni zavodi od otroških zavetišč pa do ubožnic oz. hiralnic. Njegovo delo so tudi mnoge številne publikacije, knjižice in brošure, v katerih razpravlja o raznih panogah socialnega skrbstva ter iz svoje bogate izkušnje daje dragocene nasvete.

Zato je bil njegov obisk v Ljubljani sredi januarja letošnjega leta važnega pomena. V Ljubljani je priredil dvoje javnih predavanj v veliki unionski dvorani. Občinstvo je obakrat napolnilo dvorano do zadnjega koticčka in verno sledilo predavatelju, ki je v krasnem srbohrvatskem jeziku pojasnjeval ob filmskem platnu razvoj praške mestne socialne politike in njeno največje delo, ustanovo že omenjenih »Masa-

Organizacija zadružništva je bila torej najmočnejša na Kranjskem in so bile vloge z ozirom na 1 prebivalca skoro še enkrat višje kot na Štajerskem, da ne govorimo o drugih kronovinah. To je bil znak, da so slovenski ljudje pravilno razumeli pomen zadružništva in da so predvsem zadružništvu zaupali svoje prihranke. V takih razmerah je prišla k Slovencem svetovna vojna.

rykovih domov«. Posebej pa je še vodil sestanek z zastopniki ljubljanskih dobrodelnih in socialnih ustanov v magistratni sejni dvorani. Za ljubljanske socialne delavce je bil ta sestanek velikega pomena. Tu se je dr. Zenkl dotaknil mnogih vprašanj, ki zaradi svoje aktualnosti še posebej zanimajo naše socialne delavce.

Med drugim je postavil vprašanje, ali naj vodi socialno politiko zasebna iniciativa ali javni organi. Prišel je do zaključka, da bo sodelovanje zasebnih socialnih delavcev vedno potrebno, tudi ko bo človeška družba dosegla mnogo popolnejši razvoj. Zarisal je meje dela javnih in zasebnih činiteljev na socialnem polju. Čehi so že pod Avstrijo mogli računati le na samopomoč, kajti država za socialne namene ni dajala denarja. S prostovoljnimi prispevki so Čehi pred prevratom naredili izredno mnogo: sezidali so slovito Narodno gledališče v Pragi, številne socialne ustanove, knjižnice, šole itd. Po prevratu je nastopila reakcija. Novi, prej požrtvovalni delavci, so se začeli sklicevati na to, da je zdaj, ko je narod dobil svojo državo, dolžnost države, prevzeti socialne naloge. Prišlo je do nesoglasij, ki pa so bila sčasoma odpravljena. Socialno delo je zadeva skupnosti in posameznikov. Toda dandanes ne morejo prevzeti nase vseh socialnih nalog države, samouprave in občine, kakor bi tudi zasebni činitelji ne mogli odpravljati sami vsega dela in je zato potrebno sodelovanje obeh činiteljev. Predvsem mora odločati interes skupnosti in človeka ter se mora temu podrežati vse drugo. Prostovoljno socialno delo je pionirstvo, kakor kaže razvoj socialnega skrbstva na Češkoslovaškem, ko pa začne javna uprava prevzemati socialne naloge nase, zasebni socialni delavci ne smejo prekrižati rok. Niso dovolj samo zelene pisarniške mize, predpisi, instrukcije in zakoni, pa tudi ne samo denar. Potreben je še *socialni čut*, kakor je potrebna zavest, da *socialne naloge spadajo med najvažnejše, kar zahteva naš čas*. Socialno skrbstvo mora predvsem preprečevati socialno zlo, mora biti individualno in ne šablonsko, zato pa je *potrebno sodelovanje čim širših plasti ljudstva*. Mnoge socialne naloge izpolnjuje praška občina s svojimi strokovnjaki, ki so absolvirali posebno šolo za so-

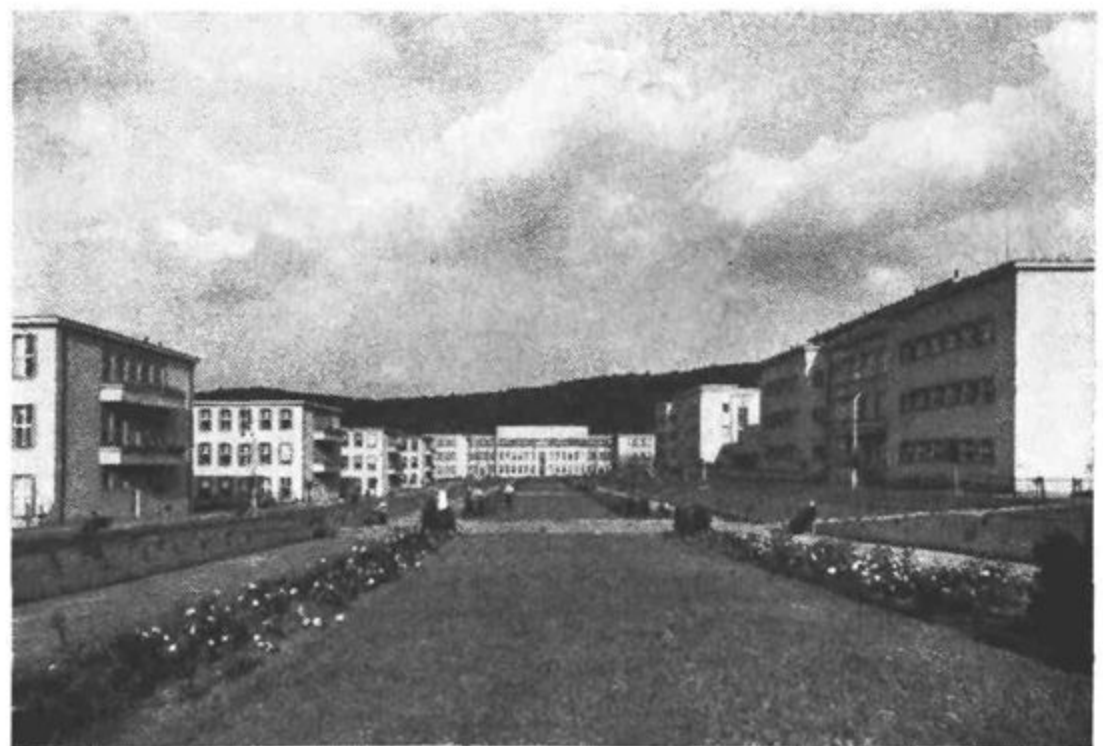
Dr. Peter Zenkl na obisku v Ljubljani v družbi predstavnikov mestne občine. Od leve na desno: tajnik Graselli, podžupan dr. Vladimír Ravnihar, dr. Peter Zenkl, češkoslov. konzul ing Miřovský, tisk referent Jože Vombergar načelnik soc. urada H. Svetel

cialno politiko, n. pr. dajanje nasvetov v socialnem posvetovalnem organu, vodstvo nekaterih zavodov itd. Pri nekaterih drugih svojih nalogah je občina v zvezi z zaupniki, izvoljenimi po ljudstvu, n. pr. pri odobravanju podpor nepreskrbljenim otrokom, upravljanju igrišč, nadzorstvu otroških kuhinj itd. Občina sodeluje tudi z nekaterimi poloficielnimi organizacijami, ki so namenjene zaščiti mladine. Te organizacije delujejo tudi povsem samostojno, toda občina jih podpira, zato se pa morajo ravnati po njenih navodilih, n. pr. pri razdeljevanju oblek revnim otrokom, pri pošiljanju otrok na počitnice itd. Zopet v drugih primerih prepušča občina nekatere naloge zasebnim ustanovam, toda sama prevzema stroške za to, n. pr. upravljanje vajeniškega doma, nočnega zavetišča itd. Za reševanje nekaterih konkretnih problemov sestavlja občina po svojih in drugih zastopnikih posebne odbore in za nje delno krije stroške. Tako je bila organizirana bolniška služba v revnih družinah. Občina podpira na razne načine delovanje mnogih društev, socialnih in socialno zdravstvenih akcij ter ustanov, pridržuje pa si pravico do nadzorstva nad njihovim delom. S to svojo vsestransko podporo občina v resnici vodi vso socialno politiko ter daje smernice za sodelovanje zasebne iniciative za javno upravo. Potrebno je sodelovanje socialnih in socialno-zdravstvenih organizacij. Če so dobrodelna društva razcepljena, nastajajo navadno pri njihovem delu razna trenja, dočim socialno delovanje zahteva popolno neodvisnost, da lahko služi svojemu pravemu namenu. Zato je v *interesu socialnega skrbstva, da se društva združijo*, da se tako doseže bolj ekonomično in smotrno delo. Treba je stremiti za tem, da pride med zasebnimi in javnimi činitelji socialne politike do čim ožjega in smotrnega sodelovanja. V Č. S. R. stavijo za pogoj organizacijam, ki hočejo prejeti od države in občine podporo, obvezno sodelovanje in prisilno združitve. Po tem načelu je prišlo v Č. S. R. tudi do tako zvane Zveze socialnih in socialno-zdravstvenih organizacij, ki ji je v začetku predsedovala Alice Masarykova, pozneje pa je tudi ta funkcija prešla na dr. Zenkla.

Važno je bilo tudi dr. Zenklovo poročilo o delavskem skrbstvu mesta Prage, zlasti kar se tiče pobiranja brezposelnosti. Podpora se ne daje v denarju, temveč v obliki dela. Enako socialno politiko je namreč započela tudi mestna občina ljubljanska, ki je prav tako ukinila poprejšnji način podpore v denarju in je uvedla podporo v delu. V ta namen je že lansko leto izvedla večja javna dela in jih namerava tudi v tekočem proračunskem letu. Dr. Zenkl je izrazil svoje zadovoljstvo, da se socialna politika mesta Prage in Ljubljane krije v teh osnovnih smernicah. »Ljubljana v malem, kar Praga v velikem, a Praga je pač milijonsko mesto. Volja in hotenje pa je isto in zato vredno priznanja.«

Pri socialnem skrbstvu je potrebno v prvi vrsti pravo socialno čustvovanje in človečanska zavest. Pri dobrodelnosti ni važna samo vsota, še važnejše je čustvovanje in mišljenje. Če prodre med široke sloje zavest občestva, zavest, da smo vsi ljudje in da vsak človek potrebuje na zemlji tudi košček sreče, potem bodo tudi vse socialne akcije same po sebi lahko uspevale. Družba ima v rokah svojo usodo, svojo bodočnost. Treba je, da pravočasno spoznamo, kje in v čem je naša bolezen, da jo lahko pravočasno ozdravimo. Bolezen, ki razjeda današnjo družbo, je nesocialno čustvovanje, egoizem, pohlep po denarju in skrajna brezobzirnost do sočloveka. V takih razmerah trpijo množice, postajajo zagrenjene, v njih se pojavlja odpor. Zato je treba pravočasno odpreti ventil, ker le na ta način se preprečujejo ekstremi. Kjer se socialno skrbstvo pravilno razvija, tam ni vzroka za kake ekstreme. Vse stranke, vsa društva morajo sodelovati za skupne socialne cilje. Socialno delo pa je tudi najplemenitejše delo človeka. Je tudi delo za domovino, kajti če bo družba skrbela za zdravje svojega naraščaja, si bo zagotovila tudi boljšo bodočnost za državo in za družbo.

Med svojim bivanjem v Ljubljani si je dr. Zenkl ogledal ljubljanske socialne ustanove, tako banovinski otroški dom v Streliški ulici in mestno ubožnico v Japljevi ulici, Okrožni urad za zavarovanje delavcev, Vajeniški dom, Delavski dom ter še nekatere zdrav-

Park med zavodi za otroke in zavodi za dorošle v Masarykovih domovih v Pragi

stvene zavode in ustanove. O vseh teh ustanovah in zavodih se je dr. Zenkl pohvalno izrazil. »Majhni so, toda dokazujejo, da Slovenci razumete, v kakšni smeri naj gre moderni razvoj socialnega skrbstva.« Poudarjal je le eno napako, *preveliko razdeljenost*. Ljubljana ima mnogo društev in ustanov, katerih namen je, gojiti socialno skrbstvo, vendar bi bilo za skupno reševanje vseh socialnih vprašanj koristnejše, če bi se to delo združilo na enotno in skupno delo.

Ljubljana se s hvaležnostjo spominja velikega socialnega delavca dr. Zenkla in je ohranila njegova predavanja v najlepšem spominu. Predavanja je spremljal s posebnim filmom, ki je bil posnet pod

njegovim vodstvom in ki je izvrstno filmsko delo. Posebej je treba še omeniti, da je pred svojim odhodom iz Ljubljane poklonil večjo vsoto za ljubljanske mestne reveže. Vse njegovo življenje je posvečeno v prvi vrsti lažšanju bede in trpljenja ubožnih. Zasluge, ki jih ima dr. Zenkl pri reformi socialnega skrbstva mesta Prage in vse češkoslovaške države, so gotovo neprecenljive in ga zato lahko štejemo med največje sinove njegove domovine. Njegove zasluge pa se ne omejujejo samo na njegovo domovino, temveč na ves sodobni kulturni svet, ki sledi njegovim zgledom in so že marsikod izvedene reforme, katerim je on dal praktično podlago in življenje.

MLADINSKE POČITNIŠKE KOLONIJE MESTNE OBČINE LJUBLJANSKE

V O J K O J A G O D I C

(Konec.)

Če upoštevamo dejstvo, da so vzgojne metode po šolah različne, in to na osnovnih med seboj, kakor tudi na meščanskih in srednjih, ter da so otroci iz teh šol prišli v eno samo počitniško kolonijo, moramo upoštevati pri sestavljanju vzgojnega programa počitniških kolonij tudi to. Predpostavljamo, da nam vzgojne metode in uspehi niso znani, najti pa je vendarle treba način, kako bi se vsa ta pestrost upoštevala, odnosno napravila koristna vzgojnim nalogam počitniške kolonije. Možnost rešitve tega vprašanja je lahko različna. Pravo rešitev nam da lahko samo taka organizacija, ki bo predvsem upoštevala IV. točko omenjenih nalog in dosledno izvajala V. Predpogoj pa je spredaj omenjena grupacija.

Omeniti pa moram tudi to, da predstavlja za kolonijo onih 6 otrok iz »Pomožne šole« posebno vprašanje. Najteže jih je vključiti v krog drugih normalnih otrok. Toda zapostavljanja absolutno ne smejo biti deležni, nasprotno v vsakem oziru se jim mora posvečati največ pozornosti.

Na jasnem si je treba biti tudi glede inteligenčne stopnje otrok. S testi ali katerim koli drugim načinom jo je nemogoče pred kolonijo ugotoviti. En način, ki nam vsaj deloma pomaga do tega, je tabela, kjer je razvidno, katere razrede in šole obiskujejo odnosno so obiskovali:

ŠOLA	R a z r e d							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Ljudska . . .	6	18	21	21	6	1	—	—
Pomožna . .	1	3	—	—	1	1	—	—
Meščanska . .	7	7	3	3	—	—	—	—
Srednja . . .	3	2	1	—	—	—	—	—

Če primerjamo to razpredelnico s starostjo, pridemo do zelo zanimivega zaključka: da je starostna doba za inteligenco vseh otrok pod povprečnostjo, to se pravi, da je višja, kot pa je normalna starostna doba otrok za ta napredek pri enakem številu.

Še eno ugotovitev je treba navesti, ki je pri sestavljanju vzgojnega programa nujno potrebna. To je ugotovitev, koliko otrok je iz okrnjenih družin, odnosno sirot. To nam pokažejo sledeče številke:

Brez očeta	20
„ matere	2
„ obeh (sirot)	7
<hr/> Skupaj	<hr/> 29

V koloniji je bilo torej 29 otrok, ki morda nikdar niso vedeli, kaj je oče in kaj je mati, kaj sploh starši. Tam lahko in tudi mora počitniška kolonija nuditi več kot pa samo enomesečno preskrbo s hrano, streho in nadzorstvom. Ti otroci bi morali biti nujno deležni v koloniji posebne vzgoje. Res da jo je težko nuditi, ker niso v koloniji sami. Zato pa bi bilo najbolje, da bi se za otroke iz takih okrnjenih družin, odnosno za sirote naredila posebna kolonija. Iz slike 11 je razvidno, da je bilo letos sprejetih v kolonije takih otrok 79. To število bi povsem zadostovalo za eno kolonijo, t. j. kolonijo otrok, ki so brez očeta, matere ali obeh.

Iz vseh teh ugotovitev je razvidno, da je pri organizaciji počitniške kolonije nujno potrebno polagati veliko važnost na vzgojni program, da pa je ta program nemogoče sestaviti tako, da bi odgovarjal dejanskemu položaju, če se prej ne napravi potrebna analiza v kolonijo sprejetih otrok.

Oglejmo si sedaj socialno plat kolonije, odnosno socialno analizo udeležencev.

Predvsem je važno vedeti poklic staršev in pa premoženjsko stanje. Kako je s poklicem staršev otrok, sprejetih v kolonijo, nam kažejo sledeče številke:

Brezposelni	40
Obrtniki	19
Delavci	27
Drž. in javni uslužbenci . .	10
Skupaj	96

(pri 2 poklic neznan, 7 pa je sirot).

Premoženjsko stanje pa kaže sledečo sliko:

Otrok iz družin, v kateri pride na enega družinskega člana z otroki vred:

	do din 150.— =	65
od din 150.— „ „	200.— =	19
„ „ 200.— „ „	250.— =	6
„ „ 250.— „ „	300.— =	4
„ „ 300.— „ „	400.— =	2
	Skupaj =	96

(glej zgoraj!)

Iz poklicne razpredelnice je razvidno, da prevladujejo brezposelni in delavci (40 + 27). Iz premoženjske pa, da prevladujejo otroci iz tistih družin, kjer pride na člana od mesečnega zaslužka do 150 din, teh je 65, če pa še prištejemo onih 9, jih je 74. So torej po večini otroci iz rodbin, kjer prevladuje absolutno revščina. To so otroci, ki niso ne hranjeni, ne oblečeni, ki gotovo ne živijo v dobrih stanovanjih in ki najbrž tudi vzgoje ne morejo imeti prave. V koliko bi te ugotovitve vplivale na sestavo in organizacijo vzgojnega in zdravstvenega programa, je prav za prav predmet posebnega obravnavanja. Treba je imeti v vidu dejstvo, da so ti otroci iztrgani iz tega miljeja samo za en mesec in da se bodo po koloniji vrnili zopet v isti milje.

In ta milje nam šele prav pokažejo naslednje številke, ki nam podajajo pregled, koliko nepreskrbljenih otrok imajo te družine, katerih očetje so brezposelni, slabo plačani delavci in obrtniki s priložnostnim zaslužkom:

Otrok iz družin z 0 nepreskrbljenimi otroki	20 =	0
„ „ „ z 1 nepreskrb. otrokom	7 =	7
„ „ „ z 2 nepreskrb. otrokoma	17 =	34
„ „ „ s 3 nepreskrbljenimi otroki	17 =	51
„ „ „ s 4 „ „	17 =	67
„ „ „ s 5 „ „	9 =	45
„ „ „ s 6 „ „	7 =	42
„ „ „ s 7 „ „	6 =	42
„ „ „ z 8 „ „	4 =	32
„ „ „ z 11 „ „	1 =	11

Skupaj nepreskrbljenih otrok = 332

Otroci s takega miljeja bodo zadovoljni, pa naj se jim nudi kar najmanj. Toda to nikakor ne sme biti cilj kolonije. Naloge počitniških kolonij v socialnem pogledu morajo biti:

1. Otroka kolikor mogoče izolirati od vplivov slabega miljeja, zato mu je treba

2. nuditi možnost, da povsem pozabi na razmere, v katerih je živel pred vstopom v kolonijo;

3. življenje v koloniji ga mora napraviti odpornega v duševnem in telesnem pogledu proti vsem slabim vplivom razmer, v katere se bo vrnil po koloniji, in

4. dati mu čim več upanja in vere na težko življenjsko pot, da jo bo laže prenašal in se tudi laže zoperstavljal vsem asocialnim vplivom vsaj do prihodnje kolonije, če se njegove življenjske prilike ne izboljšajo.

Jasno je, da je socialna plat počitniških kolonij najtesneje povezana tudi z vzgojnim programom, iz česar sledi, da je oboje treba reševati skupno.

Tudi o zdravstvenih nalogah kolonij si moramo biti na jasnem. Te zdravstvene naloge lahko razdelimo takole:

1. V zdravstvene naloge kot take;
2. v pedagoško-medicinske in
3. v socialno-medicinske.

Zdravstvene naloge kot take so sledeče:

1. Otrokom čim več sonca, zraka in vode;
2. otrokom čim več smotrnega in neprisiljenega telesnega gibanja;
3. nuditi higieno in pouk o higieni;
4. nuditi dobro in izdatno hrano;
5. nuditi možnost potrebnega zdravljenja;
6. ugotavljati in odstranjevati vplive, ki trenutno škodujejo otrokom in ki bodo eventualno škodovali tudi po koloniji, in
7. dati otroku potrebna navodila v zdravstvenem oziru, vsaj do prihodnje kolonije.

K pedagoško-medicinskim nalogam bi na tem mestu pripomnil samo to, da je nujno potrebna podpora in sodelovanje z vzgojitelji v vprašanjih z obeh področij, odnosno iz vseh treh, kar velja tudi za socialno-medicinske naloge.

Te naloge sem posplošil. Vprašanje pa je, kakšne so videti te naloge na konkretnem primeru. Vzemimo istega, kot smo ga za pedagoške in socialne. Zdravstveno stanje v kolonijo sprejetih otrok je sledeče:

zdravih	
bolnih	96
skupaj	105

Po izjavi zdravnikov, ki so otroke pregledali, je bilo sprejetih v kolonijo:

nujno potrebnih	89
manj potrebnih	13
event. nepotrebnih	3
Skupaj	105

Te številke povsem potrjujejo zgornje. Kakšne so bolezni teh otrok, kažejo sledeče ugotovitve:

Tbc	37
slabokrvnih	34
bolne žleze	11
rahitičnih	8
srčna napaka	4
kila	3
slaba drža	2
izrazita podhranjenost . .	1
druge	5

Za osvetlitev in boljše razumevanje zdravstvenega stanja otrok bodo lahko pripomogle tudi te-le ugotovitve:

Po Pirquet-jevi tabeli je bilo primerjanih 53 dečkov od udeležencev kolonije v Mednem v starosti od 10 do 15 let. Pokazali so se tile rezultati:

1. Vsi skupaj so tehtali pred vstopom v kolonijo 1807'87 kg. Po Pirquet-u pa bi morali tehtati svoji starosti primerno 1916'80 kg. Teža je torej premajhna za 108'93 kg. Primanjkuje povprečno vsakemu na teži 2 kg.

Podrobnejša analiza pa nam pokaže tole:

Preko normalne teže jih gre 18. Ti imajo plusa 65'17 kg. Pod normalno težo pa jih gre 35. Ti imajo minusa 143'04 kg, odpade torej povprečno na vsakega od teh 35 minusa 4'6 kg na teži.

2. Vsi skupaj so merili 7636 cm. Po Pirquet-u pa bi morali meriti svoji starosti primerno 7535 cm, ima torej na višini vsak plusa 1'91 cm.

Podrobnejša analiza pa nam pokaže še tole:

Preko normalne višine jih gre 29, ti imajo plusa 195 cm. Pod normalno višino pa jih gre 21, ti imajo minusa 10 cm. Od teh ima pri višini vsak minusa 2 cm. Normalno višino imajo samo 3.

To navajam samo v ilustracijo. Absolutnih zaključkov iz tega ne morem izvajati, ker mi je bilo nemogoče primerjati po Pirquet-jevi tabeli samo omejene slučaje, to je 53 od 105.

Že po teh podatkih pa je lahko razvidno, da je pomanjkljiva teža pri 66 % otrok in da znaša primankljaj 13.6 % pod povprečno težo pri otroku, da ima

normalno višino samo 5.6 % otrok, da jih je preko normalne višine 54.7 %, pod normalno višino pa 39.6 % in da znaša primankljaj na teh 1.4 % na otroka. (Na podlagi podatkov mestnega fizikata.)

Torej teža višini absolutno ne odgovarja in je daleč pod normalo. To potrjuje rezultate, razvidne iz slike 2—6. Za kompliciranejske zaključke pa bi bila nujno potrebna temeljita klinična preiskava, ki pa se do sedaj na predmetnem številu otrok še nikoli ni izvedla.

Iz podanega poročila je razvidno, da tvorijo mladinske počitniške kolonije velik problem in da jih koristno in z uspehom reševati ni lahko. Dalje je razvidno, da je za vsako organizacijo v vzgojnem, socialnem in zdravstvenem pogledu nujno potrebno poznati razmere, v katerih so otroci živeli in bodo živeli, kakor tudi njihovo telesno in duševno stanje v vsakem oziru. Da je nujno potrebno, da organizira kolonije strokovnjak, tisti pač, ki je dobro proučil ta problem. Res je, da tudi diletantsko prirejenim počitniškim kolonijam ne moremo odrekati uspeha. Toda uspeh strokovnjaško organizirane počitniške kolonije je nepri- merno večji.

Z upoštevanjem vseh teh faktorjev in njihovo pro- učitvijo bi bilo mogoče začeti smotrno reševati morda enega velikih socialnih, pedagoških in zdravstvenih pedoloških problemov, to je prave izrabe počitnic za otroke.

S tem poročilom sem hotel samo pokazati na pro- bleme v zvezi s prirejanjem počitniških kolonij, ki jih bo treba jemati v obzir ob vsaki sezoni. Upam, da bodo te ugotovitve s skromnimi nasveti koristile vsem prirejevalcem mladinskih počitniških kolonij.

JANUAR 1929

1. Po demisiji vlade še ni nobene definitivne odločitve. — Za direktorja novoustanovljene finančne direkcije v Ljubljani je imenovan dr. Povalej Josip, dosedanji okrožni finančni ravnatelj v Mariboru. — Književna žetev v letu 1928. je bila dokaj bogata. Za desetletnico naše nove državne skupnosti je izdala Leonova družba delo »Slovinci v desetletju 1918—28«. Mohorjeva družba pa je izdala Kranjčevo ljudsko zgodovinsko delo »Kako smo se zedinili«. Slovenska Matica je završila 5. zv. Mencigerjevih Izbranih spisov, nadaljevala Iz. Cankarja »Zgodovino likovne umetnosti v zahodni Evropi« in prinesla je Župančičev prevod Shawove »Sv. Ivane«. Poleg že omenjenega poljudno zgodovinskega dela je Mohorjeva družba nadaljevala Malovo »Zgodovino slovenskega naroda«. Najočitnejša izmed povesti je Velikonjeva povest »Višarska polena« te družbe. Za Vodnikovo družbo je napisal Govekar poljudno povest »Olgo«, drugo pripovedno delo te družbe je Matičiča »Na mrtvi straži«. Leposlovje goje Dom in Svet, Ljubljanski Zvon in Mladika. Fr. Vodnik je zbral moderno nabožno liriko »Slovenska religiozna lirika«. Vital Vodušek pa je izdal v samozaložbi svoje »Pesmi«. Nova Založba nadaljuje natisk Iv. Cankarjevih »Zbranih spisov (7. in 8. zv.) časovno urejene po Izidorju Cankarju. Tiskovna zadruga je izdala »Album slovenskih književnikov«, Novačanovega »Hermana Celjskega« in nov Župančičev prevod Shakespeareja »Zimska pravljica. Pregljevi »Izbrani spisi« (1. in 2. zv.) izhajajo v Jugoslovanski knjigarni v avtorjevi redakciji, Pirjevec in Glonar sta oskrbela za imenovano založbo »Doktorja Franceta Prešerna zbrano delo«. V prevodni literaturi poleg omenjenega Shakespeareja je omeniti Tolstojevo »Ano Karenino« v Levstikovem prevodu v založbi Zvezne knjigarne (Obradović). Založba Jug je izdala Gradnikove prepesnitve »Kitajske lirike«. Med znanstvenimi publikacijami je treba omeniti dragoceno delo: »Slovenski biografski leksikon«, ki je v 3. zv. prispel do črke K (Kocen). Znanstveno društvo za humanistične vede je izdalo IV. knjigo »Razprav«, v kateri je podčrtati Prijateljstvo »Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60-ih in 70-ih let«. Alma Sodnikova je izdala v isti založbi »Zgodovinski razvoj estetskih problemov«.

2. Demisija vlade je bila sprejeta.

4. Ljubljanski oblastni proračun je finančni minister odobril v višini 69,639.206 dinarjev. — Vladni svetnik Ignacij Fajdiga, gimnazijski ravnatelj v p., je umrl v Novem mestu.

6. Kralj Aleksander je izdal proglas na narod, s katerim razpušča narodno skupščino in ukinja veljavnost obstoječe ustave SHS. V novi vladi je gen. Živković ministrski predsednik in notranji minister. Od Slovencev je v vladi bivši min. predsednik dr. Anton Korošec v svojstvu prometnega ministra. Ob tej priliki so izšli listi v posebni izdaji po vsej državi.

8. Učiteljski zbor je imel pod vodstvom Srečka Kumarja v Unionu koncert hrvaške in slovenske vokalne literature. — Akademsko društvo »Triglav« v Zagrebu je proslavilo desetletnico obstanka.

10. Sestra pesnika Simona Jenka je umrla v Mavčičah pri Kranju v starosti 88 let. — Lani se je rodilo v Ljubljani 1355 otrok, dečkov je 733 (150 več kot lani), deklic pa 622 (111 manj kot dečkov). Skoro ena tretjina je Ljubljančanov, ostali so iz ljubljanske okolice ali podeželja. Umrlo je lani 835 oseb, od teh 275 Ljubljančanov. Število rojstev stalno rase, medtem ko je število smrti približno enako onemu iz prejšnjih let. — Umetnostno-zgodovinsko društvo je priredilo javno predavanje v zbornici univerze. Predaval je dr. I. Cankar. Predavatelj je govoril o temi: Formalni predpogoji starokrščanske arhitekture.

12. V »Uradnem listu« so objavljena imena vseh odvetnikov v Sloveniji po stanju 31. dec. 1928. leta. Vseh odvetnikov je v Sloveniji 216, od teh v Ljubljani 75, v Mariboru 39, v Celju 18, v Ptuju 9, v Murski Soboti 9, v Novem mestu 7, v Kranju 5. Vsi ostali so na sedežih večjih ali manjših krajev.

13. Policijski ravnatelj dr. A. Guštin se je udeležil kongresa policijskih ravnateljev Male antante v Pragi. — Na fil. fakulteti ljubljanske univerze je imenovan za lektorja francoskega jezika g. Marc Vey, professeur agrégé de l'Université de France.

15. Za komisarja ljubljanske oblastne skupščine in oblastnega odbora je postavljen dosedanji oblastni predsednik dr. Marko Natlačen. Bivši veliki župan dr. Vilko Baltič je imenovan za velikega župana beograjske oblasti. — Zveza za tujski promet v Sloveniji se udeleži mednarodne razstave v Barceloni z odbranim številom slik krajskih lepote naše Slovenije.

16. V naši državi se je v dobi 1919—1928 zgradilo 1281 km novih železniških prog, od tega v Sloveniji le 35,5 km, v vrednosti 59,585.624 dinarjev. Povprečno stane vsak kilometer novo zgrajenih prog 1,325.084 dinarjev. — Iz Ljubljane odpeljejo 4 delavce v Beograd pred državno sodišče; so to prvi Slovenci, ki so obtoženi po novem zakonu za zaščito države.

17. Umetnostno-zgodovinsko društvo je priredilo predavanje univ. prof. dr. B. Sarie v zbornici univerze. Predavatelj je govoril o temi: Mitreji na Slovenskem.

18. Prosvetni minister je razpustil komisijo za nastavljanje učiteljev v Ljubljani in Mariboru. — V rudnikih Slovenije je bilo v mesecu novembru lanskega leta nakopičenih 196.497 ton premoga; proti produkciji v novembru l. 1927., ki je bila do takrat največja, se je produkcija povečala za 2,2 %. — Ljubljanski meščan Janez Nepomuk Röger je umrl v visoki starosti 87 let. Deloval je vrsto let na karitativnem polju.

20. Devizni promet Ljubljanske borze v l. 1928. je znašal skupno 953,8 milij. dinarjev.

22. V Filharmoniji je bil koncert Orkestralnega društva pod vodstvom prof. Škerjanca. Na programu so bili Schubert, Schrecker, Borodin. Prvič se je izvajalo Lajovčevo simfonično delo Caprice. — Umrla je sestra muzejskega ravnatelja dr. Jos. Mantuanija s. Eleonora Mantuani v sirotišnici v Lichtenturnu. Na šolskem polju ima velike zasluge.

23. Z ozirom na razpust SLS izda minister dr. Anton Korošec sledeči oklic: Vsem somišljenikom! Po zakonu o zaščiti države od 6. januarja 1929 je tudi Slovenska ljudska stranka razpuščena. Vse somišljenike prosimo, da sprejmejo to dejstvo mirno in lojalno na znanje, upoštevajoč višje državne interese. O pravem in primernem času Vam bomo predložili, kar bo z ozirom na nove razmere najboljše in najpotrebnejše. Dr. Anton Korošec l. r. (»Slovenec« 23. jan. 1929.)

24. Vse politične stranke v državi so razpuščene. Prosvetna, gospodarska, kulturno-humanska društva ostanejo, čeprav imajo versko ali plemensko obeležje. — Igralec Rogoz gostuje z uspehom v Pragi.

25. Rihard Jakopič, odlični slovenski slikar, praznuje šestdesetletnico. Umetnostno-zgodovinsko društvo je prevzelo prireditve proslave in bo priredilo za njegov jubilej kolektivno razstavo odbranih del.

26. Gospa Ana Hudovernikova, znana delavka v narodnih društvih, je umrla v Ljubljani.

27. Veliki snežni zameti v Sloveniji ovirajo promet, zlasti železniški. — Na predlog tehniške fakultete naše univerze je imenovan dr. Danilo Majaron za častnega doktorja za izredne zasluge za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. — Radivoj Peterlin-Petruška se je srečal z Abrahamom.

29. Umrl je inž. Viljem Putick, višji inšpektor agrarne direkcije, znan po vsem svetu kot raziskovalec kraških jam.

30. Bivši poslanec v rimskem parlamentu dr. Wilfan, predsednik mednarodne zveze narodnih manjšin, predava o programu in ciljih narodnih manjšin v Ženevi.

FEBRUAR 1929

1. Hripa, na kateri je zadnji teden obolelo okoli 400 oseb v Ljubljani, je nekoliko odnehala; smrtnih primerov ni bilo veliko.

3. Revščina v Ljubljani je pretresljiva, mesto podpira 760 odraslih in 400 mladoletnih. Socialna skrb mestne občine ni v nikakem sorazmerju z bedo, treba bi bilo zgraditi zavetišča po zgledu moderno in socialno upravljenih evropskih mest.

5. Univ. prof. dr. Leonid Pitamic je imenovan za poslanca naše države v Washingtonu. — Slovenski pisatelj Milan Pugelj je umrl.

7. V Narodnem gledališču v Ljubljani gostuje znani ruski igravec Vladimir Gajdarov in igralka Olga Gzovskaja. Umetnika nastopita v znani francoski drami »Monsieur Lamberthier« od Louisa Verneulla. Izhajata iz odlične ruske gledališke šole K. S. Stanislavskega. — O slikarju R. Jakopiču je predaval ob njegovem jubileju g. Marjan Marolt v zbornici naše univerze.

9. Za veliko stanovanjsko krizo v Ljubljani priča 486 odpovedi strankam za mesec maj. — Silen mraz po vsej Sloveniji prizadeva prebivalstvu mnogo težav in znatne škode. V Ljubljani primanjkuje kuriva.

10. Prof. Matej Vodusek je dopolnil devetdeseto leto svojega življenja. Objavil je kakih 10 del iz višje matematike in astronomije ter vzgojil veliko število mladine.

13. Radi velikega pomanjkanja kuriva je ljubljanska železniška direkcija ustavila 36 vlakov za 3 dni.

15. V Ljubljani je imenovan za župana dr. Dinko Puc, za podžupana inž. Dušan Serbec. V občinski svet so poklicani: dr. Andrej Gosar, Ivan Hribar, Filip Uratnik, inž. gradb. direkcije Ant. Ditrich in odvetnik dr. Oton Fettich. — Zaradi vedno hujšega mraza se omejuje promet in šole se zapirajo. Na deželi zmrzuje živina, v kletih vino, mraz je tako hud, kot ga komaj pomnijo najstarejše osebe.

16. Slavni virtuoz Rubinstein je imel velik klavirski koncert v Ljubljani. — Oblastni izseljeniški komisariat v Ljubljani računa, da se je v 10 letih izselilo 50.000 slovenskih izseljencev. Največ je Dolenjcev, zlasti Belokrajina in Notranjska daje stalni kader izseljencev.

17. Palača Delavske zbornice za Slovenijo je bila odprta ob številni soudeležbi delavskih delegacij iz vse Slovenije. Gradbeni stroški so znašali okoli 8 milijonov dinarjev.

21. Hrvatski dnevniki se bavijo z vprašanji naših univerz in so proti ukinitvam nekaterih fakultet. Podčrtavajo, da mora v prvi vrsti ostati popolno vseučilišče v Zagrebu in v Ljubljani, ker sta ti dve mesti upravno prikrajsani, pa morata biti kulturno na prvem mestu.

23. V prosep slovenske lesne industrije je nova izvozna tarifa in kreacija reekspedicijske postaje na Brezovici za sortiranje lesa za eksport v Italijo.

24. Namestnik upravnika ljubljanskega gledališča Oton Župančič se mudi radi proračuna našega gledališča v Beogradu. — Državna knjižnica v Ljubljani je centralna glavna knjižnica vse Slovenije, a dotirana vprav beraško, če navedemo, da dobiva za nabavo novih del in za vezavo le 10.000 dinarjev. Upravičeno tarnajo njeni knjižničarji v dnevnem časopisu o nevdržnih, naravnost obupno primitivnih prilikah zavoda, ki je najstarejša kulturna ustanova Slovenije.

26. Mednarodna železniška konferenca v Ljubljani razpravlja o ureditvi tarifnih vprašanj za prevoz češkoslovaškega blaga na Jadran. Konference so se udeležili delegati iz Češkoslovaške, Avstrije, Madžarske, Italije poleg delegatov iz naše države. — V Sloveniji je bilo razdržavljenih 77 pošt in preti našemu gospodarstvu in kulturi zaradi tega velika škoda.

27. Ljubljansko »Zvezdo« so začeli čistiti in obsekavati kostanje, preurejena bo po načrtih arh. prof. Plečnika. — Bivši trgovec in posestnik v Ljubljani Carl Hamann je umrl.

MAREC 1929

4. Violinski virtuoz Jaroslav Kocian iz Prage je imel pomemben violinski koncert v Ljubljani.

7. Redni promet na naših železnicah bo v normalnem obsegu vzpostavljen 15. marca o polnoči, kakor javlja železniška direkcija v Ljubljani.

10. Notranji minister je razpustil vse nacionalistične organizacije v državi. — Prof. dr. Gregorij Rožman, koadjutor in naslednik ljubljanskega knezoškofa dr. B. Jegliča.

12. Bivši rektor ljubljanske univerze prof. dr. Fr. Lukman je obiskal prosvetnega ministra in predsednika vlade zaradi aktualnih vprašanj naše univerze.

13. Načrt novega srednješolskega zakona uvaja šolnino, regulira profesorske plače in uvaja 30 letno službo za celotno pokojnino. — Nov zakonski načrt o državnih cestah obsega 26 členov in določa, katere ceste veljajo kot državne, govori o cestnih poškodbah, o ekspropriaciji za gradnjo cest, o gradnji in vzdrževanju cest ter o cestnih trošarinah. — Lektor francoskega jezika M. Vey predava v okrilju Francoskega instituta o temi: Lycéens et étudiants en France.

15. O Ivanu Cankarju kot osebi in njegovem literarnem delu piše prof. Urbani v »Rivista di letterature slave«.

16. Številčna slika stanovanjske bede v Ljubljani: od lani do 9. marca je bilo vloženih 1588 prošenj za dodelitev stanovanj. Od prosilcev je bilo 83 deložirancev, 258 prosilcev, ki so stanovali v skrajno nehygieničnih stanovanjih, 110 prosilcev brez stanovanja ter 104 barakarji in 170 prosilcev, stanujočih po kletih, podstrešjih, šupah, skladiščih in drugje.

17. V unionski dvorani se je vršil koncert zborov JPZ. — Ševčikov kvartet iz Prage je priredil komorni koncert v Ljubljani (Dvořak, Schubert, Ravel).

19. Gremij trgovcev je na občnem zboru votiral pol milijona dinarjev za zgradbo gremialne trgovske šole in trgovskega doma v Ljubljani.

22. V Sloveniji bo davčna osnova novega zemljiškega davka za male posestnike nižja, za srednje dosedanja, za veleposestnike pa višja. — O češkoslovaški državi z ozirom na svetovaclavske dni predava v beli unionski dvorani češki konzul g. dr. František Resl. — Na občinski seji so počastili spomin umrlega francoskega maršala Focha in poslali na predlog občinskega svetnika Ivana Hribarja sožalno brzojavko v Pariz v imenu mesta Ljubljane in Slovenije.

23. Narodna galerija v Ljubljani zbira dela slovenskih likovnih umetnikov za svetovno razstavo v Barceloni. — Mimo nas je šla tiho petdesetletnica pesnika Josipa Murna-Aleksandrova, rojenega 4. marca 1879 v Ljubljani.

24. Pod predsedstvom dr. Danila Majarona je društvo »Pravnik« slavilo 40 letni jubilej v magistratni dvorani. Društvo »Pravnik« si je pridobilo z edicijo »Slovenski Pravnik« veliko zaslug, a največje z bojem za slovensko vseučilišče.

26. V zbornični dvorani naše univerze je predaval dr. Josip Wilfan o temi: »Manjšinsko vprašanje in Slovani«. — V Gorici je umrl širom Slovenije znani in priljubljeni prof. v p. Gustav Novak. — O slovenskem slikarju A. Trstenjaku je napisal češki kritik simpatično priznanje njegove umetnosti povodom razstave njegovih slik iz Lužic, ki pravi, da imajo umetnostno in folklorno ceno.

27. V Novi založbi je izšla prva slovenska knjiga, ki na sodoben način prikazuje muzikološke probleme, delo Staneta Vurnika: Uvod v glasbo. — Soustanovitelj društva »Pravnik« in njegov prvi predsednik dr. Fran Papež je umrl.

29. Mestni popisovalni urad je registriral za lansko leto 17.880 na novo priglašeni strank, odglasilo pa se je v tem času 15.482 strank. Doselilo se je v Ljubljano 7782

oseb, izselilo pa 7840 oseb, a preselilo se je 14.577 oseb. V Ljubljani je bilo lani rojenih 738 domačinov, umrlo je 578 domačinov. Ljubljana je lani narasla le za 102 osebi.

30. Novi državni proračun znaša 12.464 in pol milijona dinarjev, povišan je za 413 milijonov. — Za osrednje državno gledališče v Sloveniji, katerega življenje bi bilo osredotočeno in od katerega bi imel ves narod koristi in ki bi ga uživalo najširše prebivalstvo naših krajev, ob koncentraciji vseh gledaliških sil, se je izrekel ravnatelj ljubljanske drame g. Pavel Golia. Mišljena je kooperacija Ljubljane, Maribora, Celja in Ptuja, ki imajo svoja mestna gledališčna poslopja. — Jesenice postanejo mesto.

APRIL 1929

3. Naš znanstvenik dr. inž. F. Podbrežnik je bil nagrajen iz kraljevskega fonda za znanstveno delo iz področja narodnega gospodarstva. Mladi znanstvenik je strokovnjak za kemijo goriv.

4. Komorni kvartet iz Draždan je koncertiral v Ljubljani. — Hišni posestniki v Ljubljani so na zborovanju sprejeli resolucijo proti stanovanjski zaščiti, ki traja že 12 let. — Vodja Borze dela v Ljubljani Štefan Lehpamer je umrl. — Slovenski pisatelj dr. Slavko Grum je prejel nagrado prosvetnega ministrstva za dramsko delo »Dogodek v mestu Gogi«.

5. Jan Skala, lužičkosrbski pesnik, predava o lužičkih Srbih v Ljubljani. — V Ljubljani se je ustanovila »Cankarjeva družba«, ki ima namen izdajati znanstvene in leposlovne knjige za delavske sloje. — Finžgarjev roman »Pod svobodnim soncem« je izšel v češkem prevodu. — Prometno ministrstvo demantira vest o nameravani ukinitvi železniške direkcije v Ljubljani.

7. Po najnovjših statističnih podatkih živi v Ameriki okoli 150.000 Slovencev, ki so dobro organizirani v podpornih in kulturnih organizacijah. Ameriški Slovenci imajo 57 lepih skupnih domov, 46 lastnih cerkev, 39 modernih šol, 27 urejenih knjižnic in čitalnic. Slovenskih časopisov in dnevnikov v novi domovini je 18 po številu. Dalje imajo 12 moderno urejenih tiskarn itd. V kulturnem oziru je zanimivo, da bo v par letih izšlo iz ameriških univerz 1500 slovenskih inteligentov, mlajše tretje generacije izseljencev.

9. Dijaki trgovske akademije v Ljubljani so na svoji balkanski turneji prispeli v Carigrad. Slušatelji tamkajšnje univerze so jim priredili čajanko.

9. Ruski pesnik Konstantin D. Balmont je na vabilo ljubljanskega Pen-kluba recitiral svoje pesmi v dramskem gledališču. Balmont je utemeljitelj ruskega simbolizma. — V Celovcu je umrl prelat dr. Martin Ehrlich, profesor bogoslovja in bivši predsednik Mohorjeve družbe. — Mestna občina je za proslavo Jakopičeve šestdesetletnice prispevala večjo denarno vsoto. — Mestni učitelj v p. Fr. Galè je umrl.

12. Iz poročila mestnega fizikata o boleznih v Ljubljani za leto 1928. je videti, da je umrlo na tuberkulozi 72 Ljubljančanov, na raku 51, zaradi nalezljivih bolezni 14, ostali so umrli za pljučnico ali zaradi bolezni srca in ožilja. — Pod predsedstvom ministra dr. A. Korošca se je vršila glavna skupščina Zadružne zveze v unionski beli dvorani. — V Stari Loki je umrla gospa Marija Alojzija pl. Strahlova, žena znanega kranjskega zbiratelja umetnin Karla viteza pl. Strahla.

13. Elektrifikacija ljubljanske okolice iz kalorične električne centrale v Velenju s spojem preko Trojan v Domžale se projektira. — Mestna občina je prevzela električno omrežje okolice. — O slikarju Rihardu Jakopiču je predaval univ. prof. dr. Izidor Cankar v zbornici na univerzi, v nedeljo pa je bila odprta kolektivna razstava njegovih del povodom slikarjeve šestdesetletnice.

15. Maurice Rivoire, ataše francoskega poslaništva v Beogradu, je predaval v Francoskem institutu v Ljubljani o temi: »La fille de France au temps des chevaliers«.

11. Rektor ljubljanske univerze dr. Milan Vidmar je bil v Beogradu v kraljevi avdienci zaradi naše univerze in no-

vega univerzitetnega zakona. Na njegovo prošnjo in predlog je dovolil kralj, da se preimenuje ljubljanska univerza. Odslej se bo imenovala: Univerza kralja Aleksandra I.

20. Dr. Andrej Gosar je imenovan za izrednega profesorja na tehnični fakulteti naše univerze.

23. Josip Vedral, profesor našega konservatorija, je umrl v Ljubljani. Pokojni se je vse življenje posvečal slovenski glasbi.

24. Prosvetno ministrstvo je izdelalo načrt zakona o gledališčih. — Dr. Ivan Perne, bivši tajnik berlinskega poslaništva, je določen kot šef odseka za Društvo narodov, za narodne manjšine in cerkvena vprašanja v političnem oddelku zunanjega ministrstva.

25. Mestni svet je sprejel ljubljanski mestni proračun. Od 33 navzočih je glasovalo 27 za proračun.

26. Zvonimir Rogoz je sprejel angažma pri Narodnem divadlu v Pragi in se je poslovil od ljubljanskega občinstva v vlogi Fedje v Tolstojevem »Živem mrtvecu«.

30. Gostovanje petih članov praškega Narodnega divadla v d'O. Neilovi drami Ana Christie je umetniško zelo uspelo. — V letu 1928. je bilo v Sloveniji 12.920 trgovskih obratov. — O slovenski ljudski umetnosti je predaval dr. Stanko Vurnik na ljudski univerzi v Mariboru.

MAJ 1929

3. V Kamniški Bistrici je bila slovesna otvoritev novega planinskega doma, katerega je zgradilo SPD. — Glasbena Matica je priredila velik koncert, na katerem je izvajala med drugimi kompozicijami Lajovčev »Psalm«, ki je monumentalna kompozicija za tenor solo, mešan zbor in velik orkester.

4. V Francoskem institutu je predaval g. Masset o belgijskem pesniku Verhaerenu.

7. V operi je krstna prireditev izvirne opere slovenskega komponista Marija Kogoja: »Črne maske«. Na tekst L. Andrejeva je ustvaril naš komponist ekspresivno, razgibano, umetniško zrelo in tehnično komplicirano operno delo.

8. Za Akademijo znanosti in umetnosti je daroval mariborski oblastni odbor 100.000 dinarjev.

11. Prof. Rey, ravnatelj arheoloških izkopnin v Albaniji, je predaval o lirčnosti v francoski umetnosti na naši univerzi.

13. Beograjski Pen-klub je priredil večer srbske besede v dramskem gledališču v Ljubljani. Prvič so posetili srbski književniki Slovenijo.

16. V ljubljanski deželni bolnici je umrl dr. Franjo Čibej, prof. na moškem učiteljskiču. Rajni je bil sodoben pedagog ter je bil sodelavec raznih revij. Pripravljal je rehabilitacijsko delo iz pedagoške stroke za našo univerzo.

17. Slovensko prosvetno društvo v Zagrebu je priredilo v čast slikarja Riharda Jakopiča v Narodnem kazalištu Ivan Cankarjevo »Pohujšanje«. V Umetniškem paviljonu je istočasno reprezentativna razstava njegovih del.

18. Nad 1000 Prekmurcev iz Slovenske Krajine je prispelo prvič v Ljubljano, med drugimi jih je sprejel dr. M. Slavič, ki je ob premirju branil interese slovenskega Prekmurja v Parizu. — Sredi maja je izšel Jakopičev zbornik z uspelimi reprodukcijami njegovih del in z razpravami o njegovi umetnosti.

22. Oton Župančič, dosedanji vršilec dolžnosti gledališčenega upravnika je imenovan za upravnika Narodnega gledališča v Ljubljani.

24. Ljubljanska borza je podala obračun dela na občnem zboru. Izpričana je njena velika gospodarska aktivnost, saj je dosegel devizni promet skoraj 1 milijardo dinarjev.

25. Arhitekt Plečnik je izdelal osnutke za cerkev, ki jo nameravajo zgraditi oo. frančiškani v Beogradu.

26. V Ljubljani je otvorjeno moderno športno kopališče »Ilirija«, ki je prvo svoje vrste v Sloveniji.

28. Na rojstni hiši Valvasorja je odkrilo spominsko ploščo Muzejsko društvo za Slovenijo. — Naša opera se je vrnila z uspelega tritedenskega gostovanja po Dalmaciji, kjer je uprizorila 15 predstav.

30. Slovenijo je obiskal Seaton Watson, slavni angleški publicist in prijatelj našega naroda.

31. Iz Prage je prispelo koncertirat pevsko društvo »Hlahol Vinohradsky«. V Ljubljani je bilo presrečno sprejeto.

31. Deveti ljubljanski velesejem je bil slovesno odprt.

JUNIJ 1929

1. Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu proslavi 100 letnico velikega hrvatskega zgodovinarja Frana Račkoga. Slovensko Matico zastopa univ. prof. dr. Cankar, Zgodovinsko društvo v Mariboru dr. Josip Tomišek in Franjo Baš.

2. Akademski pevski zbor poje v Celju, program slovenske vokalne pesmi je sestavljen tako, da nudi v prerezu pregled stanja naše moderne vokalne muzike zadnjih trideset let. — Konec maja je Orkestralno društvo priredilo svoj drugi koncert. Na programu so bile skladbe, ki so se prvič v Ljubljani izvajale (Bossi, Mahler, Škerjanec, Rameau, Poulence, Saint Saëns). — Slovenska Matica je zaključila 1. del veliko zasnovane zgodovine stilnega razvoja v Zapadni Evropi, katero piše univ. prof. dr. Cankar. — Na koncertu zbora »Hlahol Vinohradsky« je pelo okoli 70 pevk in pevcev. Program je obsegal skladbe češke moderne (J. B. Foerster, Novak, Axman, Křička, Suk) in priredbe češke, moravske, šleske in ukrajinske narodne pesmi. Neverjetno rutinirani zbor je plod skoraj polstoletne tradicije. Zbor je vodil K. Šejne.

4. Minister za socialno politiko je odobril sklep za odajo dela za monumentalno sliko v veliki dvorani OUZD v Ljubljani ter v ta namen dovolil kredit. Sliko izvrši mojster Rihard Jakopič. — V Jakopičevem paviljonu je bila odprta razstava V. Hodnika, J. Cvetka in kiparja Lobode. — Akademski pevski zbor je v proslavo desetletnice ljubljanske univerze priredil svečan koncert v Mariboru.

6. Na kongresu agronomov v Beogradu ugotove brez-pogojno potrebo po ustanovitvi kmetijskih zbornic na decentralistični podlagi. — Generalni tajnik svetovne zveze Pen-kluba v Londonu Hermon Ould se mudi v Sloveniji. Prisostvoval je krstni predstavi svojega dela »Piskač se smeje«, ki ga je vzorno uprizorila naša drama.

7. Gregorij Perušek, slovenski slikar, ki živi v Ameriki, je obiskal svojo staro domovino.

8. Kipar Alojzij Gangl, mojster Vodnikovega in Valvasorjevega spomenika — sedemdesetletnik. Gangl je izvršil številno skulpturskih okraskov za našo opero ter med drugimi deli Prešernovo poprsje, ki stoji v Narodnem muzeju v Ljubljani.

9. Teden od 9. do 16. junija je posvečen proslavi desetletnice naše univerze. — Umetnostno-zgodovinsko društvo je izdalo topografičen opis spomenikov kamniškega okraja. Pisec dr. F. Stelè: »Politični okraj Kamnik. Topografski opis.«

10. V proslavo desetletnice naše univerze se je vršil koncert Akademskega pevskega zbora v Ljubljani. Na programu so bili avtorji, ki prikazujejo v razvoju stanje naše moderne zadnjih trideset let (Dev, Pavčič, Škerjanec, Ravnik, Premrl, Lajovic, Adamič, Kogoj, Osterc, Ukmar). Zbor je vodil Francè Marolt. — Akademski slikar Božidar Jakac se mudi med ameriškimi Slovenci v Clevelandu.

12. V zbornični dvorani naše univerze so v proslavo desetletnice slovenske univerze recitali iz svojih del slušatelji in mladi literatje: Josip Vidmar, Edo Kocbek, dr. Vlado Bartol, Vital Vodušek, Anton Ocvirk in dr. Slavko Grum. — Povodom desetletnice univerze je Društvo za nabiranje Narodnega univerzitetnega zaklada izdalo apel na javnost za gmotno podpiranje slovenske univerze. — Dalje se je odprla na tehnični fakulteti razstava tehnikov v proslavnem tednu, vršilo se je manifestacijsko zborovanje akademikov za našo univerzo in končno so priredili ljubljanski akademiki v gledališču slavnostno predstavo »Študentovska ljubezen« (Dnevi našega življenja), štiridejansko dramo ruskega pisatelja Leonida Andrejeva.

13. Za leto 1929/30 je bil izvoljen za rektorja dr. Metod Dolenc, profesor juridične fakultete.

15. Zagrebška delavska zbornica je izdala referat o združništvu; v njem posebno naglašaja referat o slovenskem združništvu Živka Topalovića, ki je poln priznanja našega združništva.

16. Povodom desetletnice slovenskega vseučilišča so podali rektor in dekani javne izjave o dosedanjih uspehih univerze in svoje poglede v njeno bodočnost. (Vidmar, Hinterlechner, Šerko, Ujčič, Kušej, Stojičević.)

21. Slovenska Matica je prejela državno podporo v znesku 10.000 dinarjev, katero je nakazal prosvetni minister. Društvo za humanistične vede je dobilo istočasno 20.000 dinarjev in Geografsko društvo v Ljubljani 10.000 dinarjev. V prvem desetletju ljubljanske univerze so bili njeni rektorji sledeči vseučiliški profesorji: dr. Josip Plemelj, dr. Gregor Krek, dr. Rihard Zupančič, dr. Aleš Ušeničnik, dr. Fran Kidrič, dr. Leonid Pitamic, dr. Karel Hinterlechner, dr. Fr. Lukman, dr. Rajko Nahtigal ter dr. Milan Vidmar.

22. Ljubljanska drama je uprizorila v sezoni 1928/29 32 iger, med temi 13 iz prejšnjih sezon. »Dobrega vojaka Švejka« so igrali 20 krat. »Herman Celjski« je doživel v dveh sezonah 15 predstav. Maeterlinckov »Stillmondski župan« je doživel lepe uspehe v 11 predstavah. Enako število je dosegla v zadnjih sezonah Shakespearejeva tragedija »Romeo in Julija«. Cankarjevo »Pohujšanje v dolini šentflorjanski« je bilo v zadnjih sezonah uprizorjeno 36 krat. Čisto poseben uspeh je imel Klabundov »Krog s kredo« v režiji C. Debevca, ki je bil letos 17 krat uprizorjen. Cankarjeva »Lepa Vida« je dosegla 7 predstav, Shakespearejeva »Ukročena trmoglavka« 6, Goljeva »Betlehemska legenda« 8, Nestroyeva komedija »Utopljenca« 18 predstav. Veseloigro »Danes bomo tiči« so letos igrali le 2 krat. Rostandov heroični »Cyrano de Bergerac« je bil v tej sezoni le dvakrat na repertoarju. Golarjeva »Vdova Rošinka« je doživela letos šest predstav, skupno s prejšnjimi 27. Büchnerjevo »Dantonovo smrt« so igrali osemkrat. Ostale predstave so doživele skupno le nekaj predstav. Mladinskih predstav je bilo 18. — Zelo uspešno je bilo gostovanje članov Narodnega divadla v Pragi z O'Neillovo »Annie Christie«. Ljubljanski ansambl je sam nekajkrat gostoval v Celju. Ob koncu sezone je nastopila četvorica mariborskega gledališča v naši drami. — Trgovec Ivan Kostevc je umrl v Ljubljani. Sodeloval je nad 20 let v Gremiju trgovcev in je bil član Zbornice za trgovino, obrt in industrijo.

22. Danes je podelila naša univerza prvič svoje najvišje odlikovanje, častni doktorat. Ob proslavi desetletnice je bil promoviran za častnega doktorja tehničnih ved g. dr. Danilo Majaron. Univerza je s tem izrazila priznanje za njegovo požrtovalno, vztrajno in uspešno delo za ustanovitev slovenske univerze. — Po vzoru londonskega »Mladega Pen-kluba« se je tudi v Ljubljani osnoval »Mladi Pen-klub«. Predsednik je dr. Rajko Ložar, podpredsednik Vinko Košak, tajnik Janko Traven, blagajnik Edo Kocbek, odbornik Mile Klopčič.

23. Velike svečanostne proslave desetletnice univerze v Ljubljani v okrašeni zbornični dvorani so se udeležili številni odličniki. Rektor dr. Milan Vidmar je otvoril svečanost s pozdravnim govorom. Pozdravil je odlične zastopnike: diviz. generala Tripkovića, ki je bil kraljev zastopnik, prometnega ministra dr. Antona Korošca in prosvetnega ministra B. Maksimovića, ljubljanskega knezoškofa dr. A. B. Jegliča, oba slovenska velika župana in oba oblastna komisarja, rektorja zagrebške univerze dr. Belobrka, ki je bil hkrati zastopnik zagrebške Akademije znanosti in umetnosti, ter univ. prof. dr. Vulića kot zastopnika beograjskega rektorja in beograjske akademije. Rektor je v nadaljevanju očrtal zgodovinski potek naše borbe za slovensko univerzo, podčrtal dejstvo, da segajo korenine našega visokega šolstva v začetek 17. stol. Spomnil se je zaslužnih mož iz polpretekle borbe za univerzo pod Avstrijo. Skozi desetletja je v ospredju borbe dr. Danilo Majaron, dalje minister Ivan Hribar, docent praške univerze dr. Miha Rostohar. Delo vseučiliške komisije je pod-

piral dr. K. Verstovšek, poverjenik za uk in bogočastje. — V imenu slovenskih mest je rektorju izročil darilo slovenskih mest rektorsko zlato verižico ljubljanski župan dr. Dinko Puc. Sledila je promocija devetih doktorandov, absolventov naše univerze. Slavnost se je končala s svečano promocijo dolgoletnega borca za slovensko vseučilišče in njenega soustanovitelja dr. Danila Majarona.

28. Na sedmem internacionalnem kongresu Pen-kluba na Dunaju so bili izmed Slovencev sledeči pisatelji in pesniki: dr. Izidor Cankar, dr. Alojzij Gradnik, dr. Igo Gruden in prof. dr. St. Leben. — Trnovski župnik v p. Ivan Vrhovnik je bil izvoljen za častnega ljubljanskega meščana za neštete njegove zasluge. — Dr. Gregor Žerjav, minister v p., je nenadoma preminul. Bil je ideolog in organizator naše slovenske napredne generacije in delal na narodno-političnem polju. Med vojno je bil interniran na ljubljanskem gradu. Pred polomom Avstrije je bil tajnik Jugoslovanskega kluba na Dunaju, sodeloval je s Čehi in Mafijo. Pri tkzv. Vidovdanski ustavi je glavni sodelavec iz vrst slovenskih politikov.

JULIJ 1929

3. Prometni minister dr. Anton Korošec je odpotoval v Prago in se je udeležil svetovaclavskih slavnosti. — Gledališnega kongresa v Beogradu se je v imenu slovenskih gledaliških igralcev udeležil Drenovec, član ljubljanske drame. — V Ljubljani je umrl dr. Jakob Čebular, profesor v p. Umrli je spisal več učnih knjig. L. 1882. je spisal prvo slovensko fiziko z novo slovensko terminologijo. — V opernem gledališču se je od ljubljanskega občinstva poslovil tenorist Svetozar Banovec. — Pristrčen sprejem so doživeli Slovenci v Pragi, ki so se udeležili vseorlovskega zleta.

4. V Ljubljani je obolelo več ljudi za malarijo. Malarija je bila pri nas iztrebljena pred 70 leti. Pojavila se je zopet po vojni kot njena posledica.

5. Na praških mednarodnih tekmah Orla je zmagala slovenska telovadna vrsta in je tako proslavila slovensko ime v Evropi. Pristrčen je bil ob tej priliki pozdrav med ministrom dr. Šumekom in ministrom dr. Antonom Korošcem. Na povratku iz Prage se je min. dr. Anton Korošec ustavil za nekaj ur v Budimpešti.

7. Dirigent naše opere A. Balatka odhaja v Brno in se je odzval povabilu, da postane šef brnske opere.

9. Lansko leto je bilo v Sloveniji 11 bank, stanje hranilnih vlog je znašalo l. 1926. 576,630.000 dinarjev, leta 1927. 633,330.000 dinarjev, l. 1928. 687,678.000 dinarjev. Slovenske banke ne izkazujejo izgub, dočim izkazujejo po poročilu guvernerja Narodne banke vse ostale banke v državi izgubo. Dobiček bank na slovenskem teritoriju je znašal l. 1926. 13,216.000 dinarjev, l. 1927. 11,928.000 dinarjev, leta 1928. 11,987.000 dinarjev. — V nedeljo je prišla skupina angleških arheologov v Ljubljano pod vodstvom prof. O. T. Flowera. Ogleдали so si Narodni muzej in Narodno galerijo, ljubljanski grad in rimski zid na Mirju.

10. Ivana Cankarja nemški prevod »Hlapca Jerneja« je oskrbela gospa Jirku. Za prevod je napisal znani literat E. A. Rheinhardt za Cankarja sila laskav uvod, v katerem govori tudi o Slovencih in naši zgodovinski usodi. Sloveči Fr. von Haniel karakterizira Cankarjevo umetnost sledeče: »Es ist so etwas seltsam Schönes, Ernstes und Reines, das von seinen Werken ausgeht, wie sonst viel leicht nur bei den großen Russen zu finden ist.«

11. Po statističnih podatkih »Delavske zbornice za Slovenijo« znaša letni prirastek delazmožnega prebivalstva nad 6000 glav. Naša industrija bi morala napredovati tako, da bi zaposlila na novo 6000 delavcev, ker tega ni, rase iz leta v leto število brezposelnih. — Iz Prage je prispel v Ljubljano vseučiliški profesor dr. Matija Murko. Ogleđal si je Etnografski muzej in tu so ga posebno zanimalo slovenske narodne pesmi, notirane po naših ljubiteljih ljudske pesmi.

14. Kipar Ivan Zajec — šestdesetletnik; znan je po širni Sloveniji kot ustvaritelj Prešernovega spomenika v Ljubljani.

19. Fran Brežnik, gimnazijski ravnatelj v p., je umrl v Novem mestu. Pokojni je bil pedagoško usmerjen in je spisal več učbenikov za srednje šole in je prevajal iz klasičnega slovstva.

20. Horjulski križev pot, naslikan od slikarja Jurija Šubica, je bil deloma ukraden, po enoletnem iskanju so se slike pojavile v prodaji v Ljubljani in so sedaj vrnjene v horjulsko cerkev.

24. Slovenski premogovniki so skupno v prvih petih mesecih t. l. producirali 922.011 ton premoga, medtem ko je znašala produkcija v tem času lanskega leta 772.468 ton. V maju letošnjega leta je bilo v slovenskih rudnikih zaposlenih 9800 rudarjev. — V Ljubljano je prispel Vl. Tad. Wislovski, kustos Narodnega zavoda Ossolinskij v Lvovu, odličen poljski bibliograf in historik.

27. Konec preteklega leta je bilo vloženih pri slovenskih kreditnih zadrugah 1380 milijonov dinarjev.

AVGUST 1929

2. Prometni minister dr. Anton Korošec je v principu pristal na razširjenje ljubljanske železniške postaje, čim bodo to dovoljevali državni krediti. — Dr. Valentin Krisper je podaril Narodni galeriji 2 Strojeva portreta, deda Antona in očeta Valentina Krisperja iz l. 1844. Karl pl. Strahl je podaril Narodni galeriji 9 Langusovih risb z več koloriranimi študijami figur iz Rima in okolice iz l. 1825. do 1826.

3. Prof. dr. P. Brežnik je imel na univerzi Columbia v New Yorku predavanje o naši državi.

6. Za desetletnico naše univerze je izšla obsežna spomenica v obliki reprezentativne knjige: »Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929«.

7. V Ljubljano je prispel šef češkoslovaškega zdravstvenega ministrstva univ. prof. dr. František Hamza, da proči socialne institucije za varstvo otrok. V Ljubljani si je ogledal Dečji dom in Okrožni urad za zavarovanje delavcev.

8. Ljubljanski velesejem je prejel 30.000 dinarjev državne podpore in Obrtno-industrijska razstava v Ljutomeru 8000 dinarjev iz ministrstva za trgovino in industrijo. — Bivši mariborski veliki župan in načelnik dr. Oton Pirkmajer je imenovan za gen. inspektorja ministrstva notranjih del.

14. Samostojna in popolna gimnazija v Kočevju je bila ukinjena po ministru za prosveto.

17. Z Bleda je odšel predsednik vlade na veliko inspekcijsko potovanje po Sloveniji.

21. Hrvatski književnik Marjan Pavlinović, član DHK, je prispel v Ljubljano, da naveže stike s slovenskimi književniki. Pavlinović je dober poznavalec naše literature in njen propagator na Hrvatskem. — V slovenski prestolnici se mudi g. Jean Bruchesi, profesor na univerzi v Montréalu in je znan delavec za manjšinska vprašanja pri Društvu narodov.

22. Preminul je g. Janko Mladič, finančni višji svetnik v p. Pokojnik je služboval dolga leta na Dunaju, kjer se je udeleževal zlasti za podružnico SPD.

24. V Jakopičevem paviljonu je razstava Pistorjevih posmrtnih del. Pokojni je bil učenec Defreggerjeve slikarske šole. — Iz Budimpešte je prispel dr. Andrej Friedrich, madžarski zgodovinar. Za svoja raziskovanja črpa iz naše študijske knjižnice v Ljubljani.

27. Na šahovskem turnirju v Karlovih Varih si deli dr. Milan Vidmar 5., 6. in 7. mesto z Euwejem in Beckerjem.

31. »Ljubljana v jeseni«, jesenska razstava ljubljanskega velesejma, je otvorjena.

SEPTEMBER 1929

3. Ob desetletnici Glavne zadruge zveze se je vršil kongres zadrugarjev v Ljubljani. Kongres je otvoril g. Anton Kristan, minister n. r.

5. V naši operi poje prvič nov slovenski tenor Josip Gostič v veliki tenorski partiji Lenskega. — V Splitu je umrl g. Josip Medved, veletrgovec v Ljubljani. Pokojni je oče naše gledališčne igralke g. Cirile Medved-Škerljeve.

6. Kmetijska družba, glavna stanovska organizacija slovenskega kmetovalca, je zborovala v Ljubljani. — V škofijski palači v Ljubljani je razstava cerkvenih paramentov.

7. Svetovni učenjak dr. Friderik Prezl, rodom Ljubljčan, univ. profesor kemije v Gradcu, ki je bil odlikovan z Noblovo nagrado, slavi šestdesetletnico rojstva.

8. Monumentalna Bambergova palača na Miklošičevi cesti je prešla v last Delniške tiskarne v Ljubljani. — Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani slavi jubilej desetletnice z izrednim občnim zborom.

13. Društvo »Zoo« je priredilo na jesenskem velesjemu razstavo živalstva in jo je zaradi obiska šolske mladine podaljšalo. — Po poročilih Borze dela v Ljubljani je bilo v prvi polovici letošnjega leta 18.571 brezposelnih delavcev v Sloveniji. Borza je razdelila v tej dobi 1559 podpor v skupnem znesku 247.847 dinarjev. Objav za polovično vožnjo je bilo izdanih 5580 v vrednosti 477.905 dinarjev.

14. Združenje gledališčnih igralcev je priredilo akademijo v unionski dvorani, mesto obolelega upravnika Otona Župančiča je spregovoril otvoritvene besede predsednik združenja Julij Betetto.

15. Načelnik ministrstva za narodno zdravstvo dr. Štampar je prispel z zdravniškega kongresa v Ljubljano in si ogledal zdravstvene institucije. — Na Valvasorjevem trgu se vrše dela za regulacijo trga in postavitve Napoleonovega stebra.

17. Zastopnika Ljubljane in Maribora se mudita v Beogradu radi finančnih zadev obeh občin. Ljubljani gre za regulacijo Ljubljaniče, za katero naj bi prispevala tudi država svoj delež. — Ministrstvo za šume in rude je odobrilo kredit za pogozdovanje slovenskih goličav v znesku 106.000 dinarjev. — CMD ima 40. redno glavno skupščino v Kranju in daje javnosti račune svojega obrambnega dela.

18. Nov zakon o srednjih šolah je objavljen v »Službenih novinah«. — Ivana Cankarja dramo »Kralj na Betajnovi« je prevedel v italijanščino pisatelj B. Calvi. Prevajatelj je prevodu dodal obširno študijo k Cankarjevi drami.

19. Zgornja Šiška je dobila novo moderno osnovno-šolsko poslopje; po zamisli arh. Plečnika sta izgotovila načrte njegova učenca inž. Suhadolc in arh. Navinšek.

22. Palača poštne hranilnice je dograjena in je odslej odprta za promet. — Lani je prekoračil skupni promet poštočekovnih vplačil in izplačil za Slovenijo 10 milijard dinarjev. — V ljubljanski drami je bila letošnja otvoritvena predstava, Goethejev »Faust«, v šestovi režiji toplo sprejeta.

25. Izšel je nov zakon o osnovnih šolah in o učnih knjigah, katere naj izdaja država v državni založbi. Učbeniki so za vso državo enaki.

28. V Ljubljani se zgledi ekskurzija romunskih zdravnikov, ki si ogleda mesto in njene zdravstvene zavode. — Na vseh ljubljanskih meščanskih šolah je letos 1432 učencev in učenk.

29. Posebno odposlanstvo mestnega občinskega sveta je izročilo diplomu o častnem ljubljanskem meščanstvu g. Ivanu Vrhovniku, trnovskemu župniku v p. — V dnevnem časopisju se oglašajo kritike o samovoljnem ravnanju vrhniškega odbora za postavitve spomenika Ivanu Cankarju na Vrhniku. — Na barcelonski razstavi so se uveljavili razstavljeni izdelki naše industrije in obrti. — Kongresa slovanskih mest v Poznanju in Varšavi se je udeležil za mesto Ljubljano obč. svetovalec Ivan Tavčar.

OKTOBER 1929

1. Podpisan je nov zakon o učiteljiščih. — Ljubljanska mestna hranilnica zre na štiridesetletno delo hranilniških poslov za mesto in mestno okolico plodonosno z ozirom na slovensko narodno gospodarstvo. — V Napoleonov steber je bil vzdignjen prah z groba francoskega vojaka, padlega l. 1813. na obronku med Črnučami in Nadgorico v bojih

za Ilirijo. Ta akt je bil združen s svečanostjo, katere se je udeležil med odličniki tudi francoski konzul Neuville.

2. V dramskem gledališču je bila premiera Strindbergove »Neveste s krono« v režiji C. Debevca. Doživela je nenavaden uspeh v režijskem in igralskem oziru. — Slovenski pevec Anton Šubelj je bil na eno in polletni turneji v Ameriki, gostoval je uspešno več kot na 100 koncertih.

4. Z novim zakonom je Jugoslavija upravno razdeljena na devet banovin. Dravska banovina obsega slovenske dežele v sedanji državni tvorbi in ima svoj sedež v Ljubljani.

5. Trgovsko društvo »Merkur« za Slovenijo pričinja vrsto predavanj za trgovske in obrtniške kroge. Vrste teh predavanj je treba imeti za začetek ljudske univerze. — Pri premieri Weinbergerjeve komične opere »Švanda Dudak« poje basovsko vlogo g. Križaj.

8. V veliki in preurejeni dvorani Narodne galerije so razstavljeni predmeti tkzv. Ilirske razstave kot spomin na ilirsko dobo in na čase, ko so bile naše pokrajine pod vladavo Napoleona I. — Koncert klavirskega virtuoza Arturja Rubinsteina, ki je koncertiral prvič v Ljubljani, je bil umetniško-glasbeni dogodek. — Filharmonična družba v Ljubljani je razpisala nagrado pet tisoč dinarjev za najboljšo instrumentalno skladbo slovenskega komponista.

10. Prvi ban dravske banovine postane inž. Dušan Serbec s kraljevim imenovanjem. — Na predvečer odkritja Napoleonovega stebra se vrši Napoleonov večer v unionski dvorani.

12. Za pomočnika bana dravske banovine je imenovan dr. Otmar Pirkmajer.

13. Za proslavo 120 letnice Ilirije so se vršile velike svečanosti v Ljubljani, proslava je bila zaključena s slovesnim odkritjem Napoleonovega stebra na Valvasorjevem trgu.

15. Ustanovitelju Turnerjeve štipendije za ljubljanske visokošolce dr. Pavlu Turnerju je bil odkrit nagrobni spomenik na mariborskem pokopališču.

18. Izredno sodišče v Pulju je obsodilo Vladimirja Gortana na smrt. Obsodba je bila izvršena v okolici Pulja. Naša akademska mladina je imela žalno zborovanje v univerzitetni avli, kjer je dostojno in mirno izrazila svoja čustva v sprejeti resoluciji. — Tajnica evropskega centra Carnegiejeve ustanove se mudi v Ljubljani, zanima se za mednarodne manjšinske probleme.

20. Jugoslovanska knjigarna je izdala v 50 letih skupno 854 del v 2.736.615 izvodih.

24. Fran Šuklje, slovenski politik, nekdanji poslanec v dunajskem državnem zboru, praznuje 80 letnico. — Ljubljanski župan izreka javno zahvalo profesorju arh. Plečniku za osnutek spomenika »Ilirije oživiljene«. — Na tehnični fakulteti je imel minister dr. Andrej Gosar nastopno predavanje. Govoril je o temi: Tehnika, gospodarjenje in družba.

25. Ljubljana je presrčno sprejela slovaške učitelje-pevce v svoji sredi. — Znani ljubljanski trgovec Drago Schwab je umrl.

NOVEMBER 1929

3. Slovenski književniki, včlanjeni v ljubljanskem Penklubu, so obiskali Belo Krajino. V Črnomlju so priredili uspel recitacijski večer. — Umrl je svetnik apelacijskega sodišča g. dr. Pavel Skaberne.

6. Deputacija ljubljanske univerze, ki jo je vodil rektor prof. dr. Dolenc, je bila v avdienci pri kralju radi težkega stanja naše univerze. — Dar ljubljanski univerzi: Trboveljska premogokopna družba daruje znesek 100.000 din za adaptacijo predavalnice mineraloško-geološkega instituta.

7. Veliki župan ljubljanske oblasti dr. Fran Vodopivec je bil upokojen. — Na tehniški fakulteti je imel ing. Pehani nastopno predavanje: »Pojem, pota in cilji znanstvenega obratovanja v rudarstvu«.

9. Slovenski koroški pevci so bili v Ljubljani presrčno sprejeti; zapeli so izbor narodnih koroških pesmi. — Leopold Kovač, tenorist naše opere, proslavlja 25 letnico svo-

jega delovanja v jubilarni predstavi »Prodana nevesta« v vlogi Vaška, katerega podaja vselej priznано dovršeno.

10. Francoski violinski virtuoz Soëtens je na vabilo Francoskega instituta izpolnil violinski koncert z odbranimi kompozicijami bogate violinske literature.

12. Po statistiki za tujski promet, ki jo izdaja država, je našo državo letos obiskalo 174.528 letoviščarjev; v Sloveniji je bilo 22.592 domačih in 26.234 tujih letoviščarjev. Največji letoviški kraj v Jugoslaviji je še vedno Bled. — Mariborski komorni trio, ki ga vodi gospa Fani Brandlova, se je predstavil z odlično izvedenim komornim programom Ljubljani. — V ljubljanski bolnici je umrla mati kustosa dr. Staneta Vurnika, gospa Ana; bila je celih 54 let vestna cerkvena pevka.

16. Slovenski oblasti, ljubljanska in mariborska, sta likvidirani, delo obeh je prevzela dravska banovina s sedežem v Ljubljani.

19. Stara Kmetijska družba razpuščena — nova Kmetijska družba ustanovljena s predsednikom Detelo Otonom, veleposestnikom v Preddvoru.

23. V mestni dvorani predava inž. Prelovšek o Plečnikovem regulacijskem načrtu mesta Ljubljane. — Glasbena Matica je odpotovala na pevsko turnejo v Francijo.

28. Delegati zagrebške in beograjske akademije znanosti in umetnosti so proti nameravani ustanovitvi posestrimske akademije v Ljubljani.

27. V Jakopičevem paviljonu razstavljajo: kipar Lojze Dolinar in slikarja Gojmir Kos ter France Pavlovec. — Umrla je gospa Dana Kobler-Golia, pianistka in učiteljica klavirja Glasbene Matice v Ljubljani.

28. Francoski institut v Ljubljani je priredil večer francoske pesmi in glasbe. Sodelujeta gđc. Blanche Dufoux (pevka) ter Marcelle Heucin (pianistka).

DECEMBER 1929

1. Ljubljanska opera je v proslavo državnega praznika uprizorila »Prodano nevesto«. Slavnostne predstave se je udeležil ban inž. Dušan Serbec. — Francozi so vznemirjeni sprejeli slovensko pesem, ki jo je širom Francije ponesel pevski zbor Glasbene Matice na turnejo po Franciji, obiskali so tudi naše rudarje v raznih krajih, kjer so zaposleni v strnjjenih vrstah.

2. Naša pianistka Jadviga Poženelova je podala dokaze svojega pianističnega znanja na koncertnem večeru, ki je uspel v tehničnem in muzikalnem oziru.

4. Ministrski svet je ustanovil iz že obstoječe telovadne organizacije Jugoslovenskega Sokola novo, t. j. reorganizirano organizacijo »Sokola kraljevine Jugoslavije«. Novi zakon ukinja vse obstoječe telovadne organizacije. V Sloveniji je prizadeta Orlovska zveza. Starešina Saveza je prestolonaslednik kraljevine Jugoslavije. Savezno upravo imenujeta in odstavljata minister prosvete in minister vojske in mornarice. Uprave žup imenuje in odstavlja Savezna uprava. Uprave društev imenuje in odstavlja župna uprava.

6. V Ljubljano je prispel preko Gradca sloviti nemški pisatelj Gerhard Hauptmann.

7. V javnost prodre zahteva po ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Govor, da ni stvarne potrebe v naši državi za tretjo akademijo, je neosnovan. Mala Nizozemska ima 5 akademij, Švedska celo 8 in vse vrše uspešno svoje delo. S svojimi znanstveniki in umet-

niki je slovenski narod dokazal, da ima akademike, ki bodo uspešno vodili in izvršili naloge Akademije.

10. »Zgodbo o šimnu sirotniku«, ki jo je napisal Ivan Cankar, je prevedel v italijanščino W. Giusti, prevod je izšel v zbirki Piccola biblioteca slava. — Dr. Fran Hubad, advokat finančne prokurature, višji svetnik v p., ter stavbni svetnik Rudolf Tönnies, civ. arhitekt in gradbeni nadsvetnik, sta umrla v Ljubljani.

12. Matični pevski zbor se je vrnil po tritedenski pevski turneji v Ljubljano.

13. Ruski pisatelj E. Čirikov predava »O dolžnosti izobraženstva do naroda« pod okriljem našega Pen-kluba v Ljubljani. — V Parizu se zbirajo Slovenci, 150 po številu, v »Slovenskem društvu«. Imeli so predavanja o slovenski kulturi, o Cankarju, Prešernu, Župančiču, Jakopiču, Gregorčiču itd. Sedež imajo v Café St. Sulpice. — Nemški prevod Cankarjeve »Hiše Marije Pomočnice« je oskrbela zopet gospa G. Jirku. Uvod za prevod je napisal Fritz von Hassiel. Prisc konča svoj predgovor tako-le: »Lahko bi mislili, da je »Hiša Marije Pomočnice« ena tistih čudovito nežnih pesniških stvaritev, ki niso ustvarjene za to, da bi bile prelite v toge, mrtve crke in da bi nastopile pot povsakdanjajočega razširjenja. Če pa se je to v tem primeru vendarle zgodilo, je izšlo iz občutja, da se vse življenjsko mora vrniti k življenjskemu in da se to, kar pride iz srca, mora zopet razodeti v srcih.«

14. Angleški gost mr. James Wiles, nekdanji lektor angleškega jezika v Beogradu, predava v zbornični dvorani naše univerze o »Socialnem življenju na Angleškem«.

15. Inž. Bloudek je izdelal prvo slovensko tekmovalno letalo v svoji tovarni v Šiški. Motor je dar bivše oblastne samouprave. — Prof. Srečko Brodar je predaval o pračloveku na slovenski zemlji, o Potočki zijalki na Olševi na X. prosvetnem večeru v Ljubljani. — V Narodni galeriji je razstavljena francoska grafika, ki jo je priredil Francoski institut v zvezi z Narodno galerijo. Razstavo je otvoril univ. prof. dr. Izidor Cankar in je podčrtal veliko kvaliteto razstave ter pomen za nas.

19. Zadnja hči Primčeve Julije, gospa Terezija Bauer, roj. pl. Scheuchenstuehl, je umrla.

21. Monsignor Tomo Zupan — železnomašnik — praznuje devetdesetletnico svojega rojstva v svojem gradiču na Okroglem. — Poteklo je 40 let, odkar se je v socialnem oziru uvedlo bolniško zavarovanje. V tej dobi se je med Slovenci okrepila misel socialnega zavarovanja.

24. Na sveti večer je umrl Karel vitez pl. Strahl, višji svetnik deželnega sodišča v p. in graščak v Stari Loki. Bil je pomemben zbiratelj umetnin, katere je hranil in urejeval v svojem gradu. Zapustil je bogato kolekcijo iz svojih zbirk naši Narodni galeriji in se je uvrstil s tem darom med njene najpomembnejše mecene.

29. Slovenska dijaška zadruga v Pragi je za desetletnico obstoja priredila intimen večer, ki je združil skoraj vse v Pragi živeče Slovence.

31. Izšel je zadnji zvezek spominov — nestorja naših politikov, dolgoletnega deželnega in državnega poslanca ter predzadnjega kranjskega glavarja — Frana Šukljeta.

POPRAVEK

V 3. številu letošnje »Kronike« se je vrnila neljuba pomota, ki jo je seveda zakrivil tiskarski škrat. Na strani 186, drugi stolpec, beri pod 19 mesto: Veliki koncert Adamičevih simfoničnih kompozicij... pravilno: Veliki koncert Arničevih simfoničnih kompozicij...

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Štrukelj, za uredništvo, upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80'—, za pol leta din 40'—, za četrt leta din 25'—. Za inozemstvo din 100'—. — Posamezna številka stane din 30'—
Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

PLIN
KURIVO
SODOBNOSTI

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varjenje, sušenje itd. - le plin!

Resljeva cesta št. 28 Telefon št. 29-77

Učiteljska tiskarna

registr. zadruga
z omej. zavezo

Franciškovska 6

V Ljubljani

Telefon 23-12

Račun poštne hranilnice 10.761

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. — Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale. Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! — Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo-amoniak papir
»JASNIT« za kopiranje
načrtov, ki je 100 % domač
izdelek te vrste v državi
Lastna kopirnica